

O‘ZBEKISTON **ISSN 2181-502X** QISHLOQ VA SUV XO‘JALIGI

№8, 2024

Agrar-iqtisodiy, ilmiy-ommabop jurnal

**31-avgust — Qatag‘on qurbonlarini
yod etish kuni**

**Qatag‘on qilingan
yetakchilarimizning
taqdiri barchamizni
mustaqilligimizni
qadrlashga, uni
asrab-avaylashga
undaydi.**

SH. MIRZIYOEV

Yaqinda Toshkent davlat agrar universiteti Qishloq xo'jaligi mahsulotlarini saqlash va qayta ishlash ixtisosligi 1-bosqich mustaqil izlanuvchisi Shahlo Hoshimova O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Yoshlar kuni munosabati bilan yurtimizning faol va tashabbuskor yoshlardan bir guruhini mukofotlash to'g'risida»gi Farmoniga ko'ra «Kelajak bunyodkori» medali bilan taqdirlandi.

Men Sh.Hoshimova haqida maqola yozish maqsadida universitet mutasaddilari hamda uning o'zi bilan bog'landim. Avvaldan aytishim mumkinki, uning qiziqishlari va intilishlaridan bag'oyat hayratga tushdim.

U ilmda aqlan doim izlanishda, qalban esa shoir. Qolaversa, mohir sportchi va xorijiy tillarni o'rganishga o'ta havasmand.

IZLANISHLAR RAG'BAT KEL TIRMOQDA

Endi Shahlo Hoshimovanning tarjimai holi va erishgan yutuqlarining ayrimlari xususida muxtasar to'xtalsak. U Jizzax tumanida tavallud topgan. 2017-2021 yilda Jizzax politexnika institutida bakalavr, 2021-2023 yillarda magistratura bos - qichini tamomlagan. Hozirda Jizzax politexnika instituti "Sanoat texnologiyalari" fakulteti "Qishloq xo'jalik oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash" kafedrasida assistent lavozimida ishlab kelmoqda. Shuningdek, u o'tgan yili Toshkent Davlat agrar universiteti doktoranturasiga o'qishga kirib, bugungi kunda ilmiy tadqiqotlar olib bormoqda.

U 2022-yil "Hududning 100 nafar ixtirochi ayoli" haftaligi doirasida tashkil etilgan "Ixtirochi ayol - 2022" tanlovining "Eng yahshi biznes loyiha" nominatsiyasida I o'rin sohibasi bo'lgan.

U xorijiy tillarni o'rganishga bo'lgan qiziqishi bois 2023-yilda O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi bilim va malakalarni baholash agentligi tomonidan Turk tilining V2 sertifikatini qo'lga kiritgan.

Shahloning adabiyotga bo'lgan mehri ham o'zgacha. Uning 2010-yilda "Atirgulim" nomli she'riy to'plami, 2011-yilda "Prezident va sport" nomli nasriy kitobi, 2018-yilda esa "Ko'zmunchoq" nomli she'r va hikoyalar to'plamlari nashr etilgan. Hozir - da agrar soha yo'nalishida ilmiy tadqiqotlar olib borish bilan birga badiiy ijod bilan ham muntazam shug'ullanib keladi.

Tinib-tinchimas bo'lajak olim mohir sportchi hamdir. U sportning Taekwondo ITF turi bilan muntazam shug'ullanib, ko'plab mamlakat va xalqaro musobaqalarda ishtirok etgan va faxrli o'rinlarni egallagan. Bu borada uning O'zbekiston chempioni bo'lgani va I darajali qora belbog' sohibasi ekanligini aytib o'tish kifoya.

“

– Davlatimiz rahbari
qo'lidan yuksak mukofotni
olayotganimda nihoyatda to'liq -
landim, kelgusida zimmamda xalqim
va vatanim uchun bajarishim lozim
bo'lgan ulkan vazifalar borligini yurak -
dan his qildim. Mazkur mukofot meni
ruhlantirib, kelajakda yanada katta
yutuqlarga erishishimga undaydi,
– deydi Shahlo Hoshimova.

”

Izlanishlari, intilishlari va qiziqishlari serqirra yosh tadqiqotchiga yaqin kelajakda agrar sohaning yetuk olimalaridan biri bo'lishiga tilakdoshmiz.

Ulug'bek MAMAJONOV,
o'z muxbirimiz.

ЗАРБДОР ЙИЛНИНГ ЗАЛВОРЛИ ЮМУШЛАРИ

Бетонланган канал ва ариқларда сув равон оқмоқда.

Жойлаштирилган экин турлари инобатга олинган ҳолда ҳудудларга лимит асосида сув етказиб берилаяпти.

Бу йил сув танқис эмас. Беҳуда сарфламай, тежаб, ўринли ишлатилса, суғориш мавсуми қийинчиликларсиз ўтади. Деҳқону-миришкор кўзлаган ҳосилини олади.

Яқинда тожикистонлик мироб Абдулатиф Султонов кўнғироқ қилиб, Катта Фарғона ва Шимолий Фарғона каналлари орқали келишилган сув миқдорлари етказиб берилаётганидан қўшни республиканинг ушбу каналларга боғланган ҳудудлари аҳолиси, биринчи навбатда, сувчилар миннатдор эканлигини таъкидлади. Ўзбекистон сув ҳўжалиги ходимларига ўз ташаккурларини билдирди.

Суғориш тармоқларида сув йўқотишларини камайтириш мақсадида Президент ташаббуси

билан 2024 йил сув ҳўжалигида **“каналларни бетонлаш бўйича зарбдор йил”** деб эълон қилинди. Биринчи ярим йилликда 520 км каналлар реконструкция қилинди, шундан 357 км қисми бетонланди.

Маҳаллий ҳокимликлар ташаббуси билан кластер ва фермер ҳўжаликлари томонидан 13,5 минг км каналлар бетон қилинди.

Сув ҳўжалиги вазирлигининг яқинда бўлиб ўтган ҳайъат йиғилишида биринчи ярим йиллик якунлари, белгиланган прогноз кўрсаткичлар ва топшириқлар ижроси, раҳбар ва мутахассисларнинг шахсий масъулиятини кучайтириш масалалари муҳокама қилинди.

Йиғилишни Сув ҳўжалиги вазири, ҳайъат раиси Ш.Хамраев олиб борди.

Унда вазир ўринбосарлари, ҳайъат аъзолари, тизим ташкилотлари раҳбарлари, мутахассислар ва оммавий ахборот воситалари вакиллари қатнашди.

Хисобот даврида 17,7 млрд м³ сув етказиб берилди, сув ресурсларини самарали бошқариш, сувни тежайдиган ва рақамли технологияларни жорий қилиш, ирригация-мелиорация тадбирларини амалга ошириш ҳамда агротехник тадбирларни ўз вақтида ўтказиш ҳисобидан 4,4 млрд м³ сув иқтисод қилинди.

Жами 296 минг гектар майдонда, шундан 77,4 минг гектарда томчилатиб, 34,0 минг гектарда ёмғирлатиб, 19,4 минг гектарда дискрет суғориш технологиялари жорий этилган, 232,7 минг гектар ерлар лазер ёрдамида текисланган.

Мамлакатда сувни тежайдиган технологиялар билан қамраб олинган майдонлар 1,6 млн гектардан ошди.

2024 йил 1 июль ҳолатига, сув хўжалиги объектларида ўрнатилган “Ақлли сув” қурилмаси 12 266 тага, насос агрегатларида сув миқдорини онлайн мониторинг қилувчи ҳисоблагичлар сони 1 709 тага, мелиоратив кузатув қудуқларида сизот сувлари сатҳини онлайн мониторинг қилувчи қурилмалар сони 6 953 тага етказилди. 68 та йирик сув хўжалиги объектларининг бошқарув жараёнлари автоматлаштирилди.

Ҳайъат йиғилишида эришилган натижалар эътироф этилган ҳолда бу ютуқлар ортида турганлар – энг қуйи бўғиндаги фидойи сувчилардан

тортиб ўрта бўғин раҳбарларигача – барчага миннатдорлик билдирилди.

Йиғилишда биринчи ярим йиллик давомида йўл қўйилган камчиликлар, қолоқликлар ҳам жиддий муҳокама қилинди. Хусусан, қуйи бўғин ташкилотларини олий маълумотли кадрлар билан таъминлаш, молиялаштирилган майдонларда сув тежовчи технологиялар қурилишини якунига етказиш, рақамлаштириш ва сув хўжалиги объектларини давлат-хусусий шериклик асосида бошқарувга бериш, ирригация объектларини қуриш ва реконструкция қилиш бўйича маблағларни ўзлаштиришда режадан ортда қолаётган ҳудудлар раҳбарлари танқид қилинди.

Топшириқларнинг ижросини таъминлашга масъулиятсизлик билан ёндошганлиги учун 1 та ҳавза бошқармаси раҳбари, 2 та ҳавза бошқармаси бошлиғининг биринчи ўринбосарлари эгаллаб турган лавозимидан озод этилганлиги айтиб ўтилди.

Сув келтирган – элда азиз. Шу сабабли, сувчилик савобли касбдир. Экин майдонлари, томорқаларга сув келтириш учун заҳмат чекаётган элнинг азиз инсонлари меҳнатини қадрлашга урғу берилди. Давлатимиз раҳбарининг жорий йил 5 январдаги қарори ҳамда 7 майдаги Фармони билан сув хўжалиги ходимлари учун шароитлар янада яхшиланиб, соҳада ислохотлар янги босқичга кўтарилгани эътироф этилди.

Тизим ташкилотлари раҳбарларига суғориш мавсумини кўнгилдагидек ўтказиш бўйича топшириқлар берилди.

**Сув хўжалиги вазирлиги
Ахборот хизмати.**

БИР ОЙДА ИККИТА БАЙРАМ уларни кимлар нишонлайди?

Маълумки, мамлакатимизда ҳар йили август ойида иккита муҳим сана нишонланади. Улардан биринчиси шу ойнинг иккинчи якшанбасига тўғри келадиган “Қурилиш соҳаси ходимлари куни” бўлса, иккинчиси 20 август кунига белгиланган “Тадбиркорлар куни”дир.

Айтиш жоизки, Жиззах вилояти сув хўжалигида фаолияти мана шу икки кунга бевосита алоқадор бўлган юртдошларимиз, меҳнат жамоалари кўпчиликини ташкил этади.

Англаб етган бўлсангиз, гап сув хўжалиги тизимидаги объектларни қуриш, экин далаларига замонавий техника ва технологияларни жорий этишни зиммасига олган бунёдкорлар – сувчи-қурувчи-тадбиркорлар ҳақида кетмоқда.

Дарҳақиқат, Жиззахда фаолияти ана шундай ташбехларга мос тушадиган тадбиркорлар кўп ва улар бугун ўзларининг “шахсий” байрамларини муносиб кутиб олиш тадоригини кўришмоқда...

Эътиборингизга замон билан ҳамнафас ва ҳамқадам бўлишга интилаётган ана шундай икки нафар шижоаткор инсонлар мулоҳазаларини ҳавола қиламиз.

Шухрат АМАНОВ,
“Мирзачўлмахсуссувпудрат” МЧЖ
раиси:

Фахр билан айтишим мумкинки, Жиззах вилоятида сўнгги 15 йил ичида бунёд этилган, ёхуд таъмирланиб, тикланган бир неча ўнлаб ирригация ва мелиорация объектларида жамоамиз аъзоларининг “қўл излари” қолган.

Орта қолган йиллар давомида жамиятимиз томонидан Мирзачўл ва Арнасой туманларида 4-босқичли ёпиқ-ётиқ дренаж (ЁЁД) тизими ўрнатилди. Дўстлик ва Зафаробод тумандари ҳудудларида зовурлар қазилиб, эскилари реконструкция қилинди. «Арнасой» сув омбори қирғоқларини мустаҳкамлаш, насос станцияси аванкамераси қайта тикланди. Пахтакор туманида лоток тармоқлари барпо этилди. Сангзор дарёсининг чап ва ўнг қирғоқларини мустаҳкамлаш борасидаги ишларимизнинг ўзи “қисса”мизга алоҳида “боб” бўла олади.

Шу давр ичида биз қурган ёки таъмирлаган 50 километрга яқин сув тармоқлари, 20 километрдан ортиқ ЁЁД, 15 километр лоток тармоқлари далаларга оби-ҳаёт етказиб бериб, элу-юртимиз фаровонлигига хизмат қилмоқда.

Бугун жамиятимизда 48 киши иш билан таъминланган. Ишчи-ходимларни ҳар томонлама қўллаб-қувватлаш, ижтимоий-иқтисодий ҳимоя қилиш бош вазифамиз. Кўп вақти далада, рўзгоридан олисда ўтгани сабабли, улар учун замонавий дала уйлари(вагонлар), махсус кийим кечак, бош-оёқ кийими, озиқ овқат маҳсулотлари ажратилмоқда.

Бобур ЭРДАНОВ,
“Асл кишлоқ тараққиёти” МЧЖ
раҳбари:

Жамиятимиз айнан сув тежовчи технологиялар қуриб бериш мақсадида ташкил қилинган. Ортада қолган 6-7 йил мобайнида Самарқанд, Навои, Қашқадарё вилоятлари, Қорақалпоғистонда йилига ўртача 700-800 гектар экин майдонларида пудрат ишларини бажариб бердик.

Жорий йилда Жиззах вилоятида 8 та фермер хўжалигининг 194 гектар майдонида томчилатиб, 4 та фермернинг 121 гектар ерига ёмғирлатиб суғориш технологияларини ўрнатиб беришни зиммамизга олганмиз. Бугунгача бу ишлар қарийб 90 фоизга уддаланди.

Самараси кутилганидек бўлиши учун ҳар бир иш сифатли бажарилиши лозим. Бизнинг шиоримиз ҳам шу: Сифат, сифат ва сифат. Сув тежамкор технологияларни ишончли ҳамкорлардан оламиз. Тошкентдаги “Полимер” корхонаси, Туркия фирмалари билан алоқамиз яхши. Лойиҳачи, ўрнатувчи мутахассислар ишига алоҳида эътибор қаратамиз.

Замонавий технологияларни ўрнатиб бериш билан ишимиз якунига етмайди. Малакали ҳосилотларни ишга олганмиз. Улар суғориш мавсуми якунига етгунига қадар далада бўлади, технологиялар ишлашини назорат қилиб, деҳқонларга зарурий маслаҳат ва тавсиялар беришади.

Маълумот учун айтиш жоизки, Жиззах вилоятида 2024 йилга мўлжалланган Давлат дастурига биноан 34 та ирригация ва мелiorация объектларида қурилиш, реконструкция, таъмирлаш-тиклаш ишларини бажариш, бунинг учун 317,1 миллиард сўм маблағ сарфланиши кўзда тутилган.

Шунингдек, 47 минг 250 гектарда сув тежовчи технологияларни ўрнатиш режалаштирилган.

Бундайн кенг кўламдаги ишлар “Мирзачўлмахсуссупудрат” ва “Асл кишлоқ тараққиёти” каби тадбиркорлик субъектларига катта ишонч билдирилаётгани, уларнинг аграр соҳа ривожига қўшаётган ҳиссаси беқиёс ва залворли эканини тасдиқлайди.

Худойберди КАРИМОВ,
ўз мухбиримиз.

ДЕФОЛИАЦИЯ – МУҲИМ АГРОТАДБИР

Маълумки, ғўзани парваришlashда чигитни сифатли экиб, тўлиқ ундириб олиш, яганалаш, ўғитлаш, касаллик ва ҳашаротларга қарши курашиш, суғориш, қатор ораларига ишлов бериш, чилпиш каби агротадбирларни ўтказиш муҳим аҳамият касб этади. Шунингдек, барча агротадбирлар каби дефолиация ўтказиш ҳам муҳим аҳамиятга эга ҳисобланади. Чунки, ўз муддатида ва сифатли ўтказилган дефолиация тадбири ҳисобига, ўсимлик танасидаги физиологик жараёнлар, хусусан ферментлар фаоллиги тезлашиб, барглари тўкилади ва бунинг натижасида, биринчи терим салмоғи 20-25% гача ошади ҳамда етиштирилган пахта ҳосилининг 90-95 фоизини юқори саноат навларига топшириш имконияти яратилади. Қолаверса дефолиация тадбирини ўтказиш орқали пахта ҳосилини машинада ва қўлда қисқа муддатларда йиғиб-териби олишга, кузги бошоқли дон экинларини эртаги муддатларда экиш ва кузги юмушларни қулай муддатларда бажарилишига замин яратилади.

Жорий йил ғўзанинг эрта пишар навлари август ойининг 3-декадасига қадар етарлича фойдали ҳарорат йиғиндиси билан таъминланиши ва ушбу даврдан бошлаб эрта пишар навларда дефолиация ўтказиш мумкин.

Дефолиация тадбирига кўплаб табиий омиллар таъсир этади. Таъкидлаш керакки, тупроқ намлиги дефолиация самарадорлигига жуда катта таъсир кўрсатади. Шу нуқтай назардан дефолиация даврида тупроқ намлиги 60-70 фоиз бўлишини таъминлаш лозим. Энг яхшиси қуруқ тупроқли далалар дефолиациядан 10-12 кун олдин енгил суғорилиши керак.

Шу билан биргаликда ҳаво ҳарорати дефолиантлар таъсирини оширувчи асосий омиллардан бири ҳисобланади.

Ҳар бир дефолиант ўзининг кимёвий хусусиятидан келиб чиқиб ҳаво-ҳароратига турли даражада таъсирчан бўлади. Ўсимликка юмшоқ таъсир этувчи дефолиантлар ҳаво-ҳарорати 22-25°C даража бўлганда яхши самара беради, 22°C даражадан пасайганда таъсири камаюди. Хлорат асосли дефолиантлар (СуяқХМД, ЎзДЕФ, ПолиДЕФ, ФанДЕФ, ФанДЕФ-М,) ҳаво ҳарорати 17°C даражадан юқори бўлганда ижобий самара бериб, ҳарорат пасайганда унинг таъсири камаюди. Агарда ҳарорат 15°C даражадан паст бўлса, дефолиант таъсир кучини тамоман йўқотади. Авгурон-Экстра, Далрон Супер, Д-Экстра, ENTO-DEFOL 540 г/л с.к., Хим-экстра 54%, DEF 54% с.к., Дробь Плюс, Деф-Ультра ва бошқа ғўзага юмшоқ таъсир этувчи дефолиантлар ҳаво ҳарорати 20°C даражадан юқори бўлганда

иждобий самара бериб, ҳарорат пасайганда унинг таъсири камаяди. Агарда ҳарорат 17°C даражадан паст бўлса, ушбу юмшоқ таъсир этувчи дефолиантлар таъсир кучини тамоман йўқотади.

Шунинг учун дефолиациядан 7-10 кун олдин ҳаво ҳарорати тўғрисидаги аниқ башоратни олиб, дефолиантларни қайси турини қўллаш ва муддатларини белгилаш лозим бўлади. Агар, дефолиациядан кейин 1-2 кун ичида ёгингарчилик кузатилса ёки ҳаво ҳарорати кескин пасайса, ушбу далада қайта дефолиация ўтказиш керак.

Дефолиация тадбирини ўтказишда унинг мақбул муддат ва меъёрни тўғри белгилаш энг муҳим шартлардан биридир. Дефолиация муддати жойларнинг тупроқ-иклим шароитлари, ғўза навларининг морфо-биологик хусусиятларига қараб белгиланади. Масалан ўртапишар, барги катта ва қалин, сербарг навлар дефолиантларга камроқ таъсирчан, тезпишар, барги кичик ва юпқа навлар кучли таъсирчан бўлади. Шу боис дефолиантларга таъсирчан навларга камроқ меъёрларда дефолиант қўлланилса ҳам бўлади.

Дефолиантларни қўллашнинг мақбул меъёри республикамизнинг минтақалари ва экилган ғўза навларининг хусусиятларига қараб табақалаштирилса, унинг самарадорлиги янада ошади. Дефолиация ўтказишда бугунги кунда Ўзбекистон Республикаси Ўсимликлар карантини ва химояси агентлиги томонидан рўйхатга (реестрга) олинган дефолиантларни қўллаш тавсия этилади.

Дефолиация даврида ҳаво-ҳарорати 22-25 °C атрофида бўлганда, хлорат асосли ФАНДЕФ, ФАНДЕФ-аъло, СуперХМДс, ЎЗДЕФ, ПолиДЕФ дефолиантларини ғўза навларининг морфобиологик ҳолатидан келиб чиққан ҳолда яъни тезпишар навларда 6,0-7,0 л/га меъёрда, ўрта пишар навлар экилиб, нисбатан кўпроқ биомасса тўплаган майдонларда 7,0-8,0 л/га меъёрда қўллаш керак.

Ўзага юмшоқ таъсир этувчи тидиазурон дигурон таркибли Авгурон-Экстра, Далрон Супер, Д-Экстра, ENTO-DEFOL 540 г/л с.к., Хим-экстра

54%., DEF 54% с.к., Дробь Плюс, Деф-Ультра каби дефолиантларни тезпишар ғўза навларида 0,100-0,150 л/га меъёрда, ўртапишар ғўза навларида эса 0,150-0,200 л/га меъёрда қўллаш мақбул ҳисобланади.

Ҳаво-ҳарорати ўртача 26 °C дан юқори бўлганда барча дефолиантларнинг қўллаш меъёрини 15-20 фоизга камайтириш мақсадга мувофиқдир.

Ўза навларининг биологик етилганлиги ҳам муҳим кўрсаткич бўлиб, 45-50 фоиз қўсақлар очилган муддат биологик етилган ҳисобланади ва дефолиация шундай пайтда юқори самара беради. Далаларда қўсақларнинг очилиш даражасини аниқлаш учун ҳар бир даланинг камида 3 жойидан диагонал бўйича ёки 5 жойидан конверт усулида, қатор оралиғи 60 см бўлганда 16,6 пм, қатор орлиғи 90 см бўлганда 11,1 пм майдондаги қўчат сони, жами қўсақлар сони ва шундан очилганлари ҳисоблаб чиқарилади. Олинган натижаларга қараб ушбу далада дефолиация ўтказиш муддати ва меъёри белгиланади.

Ўза экилган майдонларда қўчат қалинлиги ҳам дефолиантлар меъёрини белгилашда муҳим аҳамиятга эга. Агар қўчат қалинлиги ошиб борса, гектар ҳисобига майдондаги барг юзаси ҳам ошиб боради ва дефолиантлар меъёрини бироз оширишга тўғри келади. Қўшқатор экилган, қўчат қалинлиги 140-160 минг тупдан юқори бўлган майдонларда дефолиантлар меъёри 20-25 фоизга оширилади.

Дефолиация муддатларини белгилашда чилпиш тадбирининг ўтказилиш муддатлари ва усулларига алоҳида эътибор бериш керак. Чилпиш ўтказилган майдонларда қўсақларнинг очилиши чилпиш ўтказилмаган майдонларга нисбатан 15-20% га тезлашади.

Дефолиация ўтказишдан олдин далани таёрлаш керак бўлади. Бунда дала четлари, суғориш ариқларни ва ўқариқлар ҳамда айланиш майдончалари текисланаиши, дала ичлари бегона ўтлардан тоза бўлиши зарур. Даланинг боши ва охирида 8-12 метр кенликда десикация қилиниб, ғўза туплари ўриб-йиғиштириб олинади ва дала четига чиқариб ташлаш керак.

Сифатли дефолиация ўтказиш учун ишчи эритмани тўғри тайёрлаш лозим. Ушбу жараён 3 қисмдан иборат бўлиб, биринчи қисмида тоза сув идишда туради. Мазкур идиш ёки ҳовуз 4000-5000 литр ҳажмли бўлиб, унда эритма тайёрлаш учун олиб келинган сув бир сутка давомида тин-

дирилиши керак. Иккинчи қисмида эритма тайёрлаш ҳовузи ёки идиши бўлиб, уларда кунлик керакли ишчи аралашма тайёрлаб борилади ва учинчи қисмида тайёр эритма сақланади.

Худудларга бириктирилган мутахассис агроном даланинг ҳолатидан келиб чиқиб, дефолиант сарфи 6 л/га меъёрида белгиланган бўлса, гектарига 200 литр ишчи эритма сепиш мақбул деб топилганда 1000 литрлик ҳажмдаги идишга 30 литр дефолиант солиб, олдиндан эритма тайёрланади ($1000 \cdot 6 / 200 = 30$). 250 литр ишчи эритма сепилганда 24 литр ($1000 \cdot 6 / 250 = 24$), 300 литр ишчи эритма сепилганда 20,0 литр ($1000 \cdot 6 / 300 = 20$) дефолиант солиниши шарт.

Дефолиант сувга қўшилгандан кейин насослар ёрдамида яхшилаб аралаштирилади ва аралашма тайёр бўлгандан сўнг кейинги ҳовузга насослар ёрдамида тортиб олиниб, мунтазам равишда аралаштирилиб турилади. Тайёр бўлган аралашма автомашина ёки трактор тиркамаларига ўрнатилган цистерналарга солиниб, ОВХ агрегатлари ишлаётган далаларга етказилиб берилиши керак. Тиркама цистерналарида чўкма ҳосил бўлмаслиги учун насос ёки механик аралаштиргич бўлиши лозим.

Дефолиация ўтказишда пуркагичлар техник жиҳатдан соз бўлган ТТЗ-60.11, ТТЗ -80.11, ТТЗ- 100К11, МТЗ-80Х каби чоппик тракторларига осилган ҳолда амалга оширилади. Бунда тракторларнинг шиналардаги ҳаво босимлари олдинги ғилдиракда-1,6 атм., орқа ғилдиракларда-1,1 атм. бўлиши ҳамда ғилдиракларга ҳимоя шитоклари ўрнатилиши шарт. Насос, редуктор ва манометрдаги мой сатҳи текширилиб, манометр корпуси ичида эритма бўлишига йўл қўйилмаслик лозим. Барча бирикмалар маҳкамланиб, резина шланглардан эритма томчилашига ва ҳаво сўрилишига йўл қўймаслик керак. Тракторга осилиш механизмининг марказий тортқиси ёрдамида вентилятор ўқининг тик ҳолатидан орқага (трактор ҳаракатига тескари томонга) қияланиш бурчагини ростлаб, қияланиш бурчагин 10-12 градусга келтириш керак.

Вентиляторли пуркагичнинг пастки қирраси ва ер сатҳи орасидаги масофа 1,2-2 метр орасида ростланадиган бўлиши керак. Ёўзанинг ҳолатидан келиб чиққан ҳолда иш пайтида ростлаш мумкин.

Суюқлик тўзитгичларни соплонинг ўртасига тик ҳолатда ўрнатилган қувурдаги резъбали тешикларга қўлда қотириш лозим.

Диққат! Барча тўзитгичлар юзалари қувурга параллел (тешиклар ён томонларга қараган) бўлиш керак.

Регуляторни трактор кабинасининг ўнг томонига шундай ўрнатиш керакки, бунда унинг дастагини қўлда бураш қулай бўлиши ва манометр шкаласи тракторчига яққол кўриниб туриш зарур. Манометр 2-3 атм. босимни кўрсатиши керак. Агарда, пуркагичнинг ҳамма қисмлари соз ва тўғри ростланган бўлса системадаги суюқлик босими 2-4 атм. чегарасидан чиқмайди.

Диққат! вентилятор соплосининг тебраниш (α) амплитудасини ёўзанинг ривожига қараб ростланг: паст бўйли ёўза майдонлари учун 180° , ўртача бўйли ёўза майдонлари учун 160° , баланд бўйли ёўза майдонлари учун 140° белгиналиш керак.

Дефолиация жараёнида вентиляторнинг пастки қирраси ва ёўза туллари орасидаги масофа 0,8-1 метр бўлиши лозим.

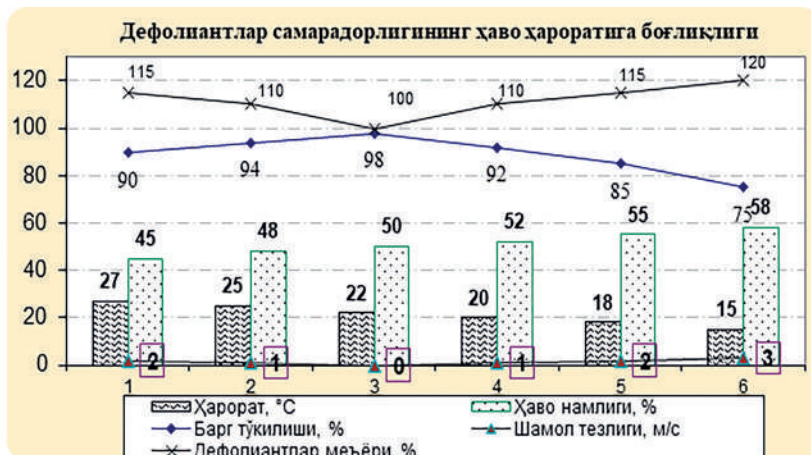
Тўзитгичлар орқали сарфланадиган эритма миқдори тўзитгич тешигининг диаметри ва эритма босимига боғлиқ равишда ўзгаради.

Тўзитгич қопқоқлари унинг корпусига конуси ичкарига қараган ҳолатда маҳкамланганда суюқлик кам сарфланади ва майда томчилар шаклида пуркалади. Агарда қопқоқлар конуси ташқарига қараган ҳолатда маҳкамланса суюқлик сарфи ортади ва йирикроқ пуркалади.

Тузатгич тешигининг диаметри 3 мм дан, эритма босими эса 2-3 атм. дан ошмагани маъқул. Акс ҳолда ишчи эритмаларнинг ўсимлик танасига кўпроқ тушиши ҳисобига, ёўза барглари ва кўсақларини кўйдириш мумкин.

Дефолиантлар ҳавонинг оптимал муддатларида сепилиши янада мақсадга мувофиқ ҳисобланиб, шамол тезлиги 3-5 м/сек ва ундан паст бўлиши лозим. Агар шамол тезлиги 5 м/сек ва ундан юқори бўлса, дефолиация тўхтатилади.

Ҳаво ҳарорати юқори бўлганда дефолиантлар меъёрини кўпайтириб қўллаш ҳам салбий оқибатларга олиб келади ва ҳосилдорликни

1-диаграмма.
Ҳаво
ҳарорати ва
намлигига
қараб
дефолиант
меъёрларини
белгилаш

2-диаграмма.
Ғўза барги
тўкилиш
даражасининг
дефолиация
ўтказиш
вақтига
боғлиқлиги

камайтиради. Шунингдек, ҳаво ҳарорати паст бўлганда дефолиантларни кам меъёردа қўлланилиши эритма самарадорлигини пасайтириб, харажатларни ошишига олиб келади (1-диаграмма).

Натижада бу пайтда сепилган дефолиантлар баргда сўрилмайди (ассимлятсия жараёни бутунлай тўхтайди) ва иссиқлик таъсирида тезда ҳавога парланиб кетиб, тадбир бесамар бўлиб қолади. Дефолиация фақат эрталаб ва кечки салқин пайтларда ўтказилса самара беради (2-диаграмма).

Дефолиациядан ташқари ғўза кўсаклари очилиши умуман кечикаётган майдонларда десикация тадбирини ўтказиш мақсадга мувофиқ бўлади. Чунки, ҳаво-ҳароратининг кескин пасайиб кетиши дефолиация самарадорлигини пасайтиради. Бундай ҳолларда кўсакларнинг табиий очилиши ҳам чўзилади ва натижада ҳосил бўлган кўсаклар далада очилмасдан

қолиб кетиш эҳтимоли кўп бўлади. Ана шундай майдонларда ғўза кўсаклари 60-65% очилганда маҳаллий дефолиантлар меъёрини 2-3 бара-варга ошириш ёки чет элдан кириб келаётган Дикошанс десикантини 2,0-3,0 л/га, Агро-Дик-вотни 2,5-3,0 л/га меъёрларда қўллаш тавсия этилади.

Ғўза дефолиацияси юқоридаги тавсиялар асо-сида ўз муддатида ва сифатли ўтказилганидан кейин (12-15 кундан сўнг) теримга киришиш мумкин. Шунда кўсакларнинг 85-90 фоизи очи-лиши ва ҳосилнинг асосий қисми юқори навларга сотилиши таъминланиб, агрокластерлар ва фермер хўжаликларининг иқтисодий самара-дорлиги ортади.

Шуҳрат ТЕШАЕВ,
қ.х.ф.д., профессор,
Султон АЛЛАНАЗАРОВ,
қ.х.ф.ф.д., катта илмий ходим,
ПСУЕАИТИ.

КАНАЛЛАРНИ БЕТОНЛАШ СУВНИ ТЕЖАШДА САМАРА БЕРАЯПТИ

Мамлакатдаги сув ресурсларининг 20 фоизи Ўзбекистоннинг ўзиди, катта қисми эса қўшни давлатларда шаклланади. Иқлим ўзгариши оқибатида сув манбалари йил сайин камаймоқда. Трансчегаравий дарёларни бошқариш бўйича вазият ҳам жиддий. Буларнинг таъсирида 2030 йилга бориб юртимиздаги сув танқислиги 15 млрд. куб метрга етиши прогноз қилиняпти.

Ҳисоб-китобларга кўра, бетонланмаган ирригация тармоқларида йилига ўртача 14 млрд. куб метр ёки 36 фоиз сув ҳеч қандай иқтисодий самарасиз исроф бўлаяпти. Айниқса, каналларнинг охирида жойлашган 175 минг гектар экин майдонида сув таъминоти жуда оғир ҳисобланади.

Сув йўқотишларини камайтириш мақсадида Президентимиз ташаббуси билан 2024 йил – сув хўжалигида “каналларни бетонлаш бўйича зарбдор йил” деб эълон қилинди. Ушбу топшириқ ижросини таъминлаш борасида кенг кўламли ишлар олиб борилаяпти.

Жорий йилда 215 та объектда қуриш ва реконструкция қилиш ишларини амалга ошириш учун 1 880,0 млрд. сўм (шундан, 1650,0 млрд. сўм ирригация, 230,0 млрд. сўм мелиорация) маблағлар лимити ажратилган.

Ушбу маблағлар ҳисобига ирригация тармоқлари ва иншоотлари бўйича 816,6 км канал, 81,0 км лоток, 59 та гидротехника иншоотлари, 38,1 м³/с насос станциялари, 23,5 км босимли қувурлар, 80 та суғориш қудуғи, 6,8 млн. м³ ҳажмли сув омбори қуриш ва реконструкция қилиш ҳамда 10,4 км қирғоқ ҳимоя ишларини бажариш режалаштирилган. Шунингдек, мелиорация тармоқлари ва иншоотлари бўйича 254,8 км очик, 113,8 км ёпиқ коллектор-дренаж тармоқлари, 83 та вертикал дренаж қудуғи, 25 та гидротехник иншоот, 618 та кузатув қудуқларини қуриш ва реконструкция қилиш кўзда тутилган.

Жорий йилнинг ўтган олти ойида вазирликнинг “Сувқурилишинвест” давлат муассасалари буюртмачилигида ирригация-мелиорация объектларини қуриш ва реконструкция қилиш бўйича 907 млрд. сўм (лимитга нисбатан 60 фоиз) маблағ ўзлаштирилди.

Шундан, каналларни бетонлаштириш бўйича Республика бюджетидан ажратилган 676,7 млрд. сўм маблағлар ҳисобига 75 та лойиҳада 554,5 км магистрал ва хўжаликлараро каналларда қурилиш-монтаж ишларини амалга ошириш режалаштирилган.

75 та лойиҳадан 56 тасида қурилиш-монтаж ишлари якунланган ва 39 таси Давлат қабул ҳайъатининг далолатномаси билан фойдаланишга топширилди.

Бундан ташқари, сув хўжалигида амалдаги хорижий инвестиция лойиҳалари доирасида Фарғона водийсида 151 км каналлар, Бухоро вилоятида “Жондор” канали (23 км) ва Сурхондарё вилоятида “Боботог” канали (24 км) бетонлаштирилмоқда.

Хитойнинг “CITIC Construction”, “China CAMC Engineering” ва бошқа нуфузли компаниялари билан Бухоро, Қашқадарё, Наманган ва Сурхондарё вилоятларидаги 1 307 км каналларни бетонлаштириш ва сув омборларини қуриш бўйича (дастлабки қиймати 220 млн. долл) лойиҳаларни амалга ошириш бўйича ишлар олиб борилмоқда.

Қашқадарё вилоятида узунлиги 316 км бўлган 26 та канал, Бухоро вилоятида 64,1 км, 6 та канал, Наманган вилоятида 22,9 км, 2 та канал, Сурхондарё вилоятида 904 км, 47 та канални реконструкция қилиш лойиҳаларининг техник иқтисодий асослови ишлаб чиқилмоқда.

Бетон қилинган каналларда сув йўқотишлари камайиб, экин майдонларининг сув таъминоти яхшиланишига эришилмоқда.

**Сув хўжалиги вазирлиги
Ахборот хизмати материаллари
асосида тайёрланди.**

Ўзбекистон шароитида сув ҳўжалиги мураккаб, ўзига хос соҳалардан бири ҳисобланади, шу боис ишловчилар орасида хотин-қизлар нисбатан камчиликти ташкил этади.

Халқаро амалиётдан келиб чиқиб айтадиган бўлсак, сув ресурсларининг инклюзив бошқарувини такомиллаштиришда тенгсизликларни камайтириш, хотин-қизларнинг жомалардаги ролини кучайтириш, уларга енгилликлар ва қулайликлар яратиш орқали соҳанинг жозибadorлигини ошириш, ишга олинаётган хотин-қизлар сонини ошириш муҳим масала.

Бу Швейцария тараққиёт ва ҳамкорлик агентлиги томонидан молиялаштирилаётган, Сув ҳўжалиги вазирлиги миллий ҳамкор ҳисобланган “Ўзбекистонда сув ресурсларини бошқариш миллий лойиҳаси” 3-босқичида назарда тутилган устувор йўналишлар сирасига киради.

ЛОЙИҲАНИНГ МАҚСАДИ

СУВЧИ АЁЛЛАРНИНГ РОЛИ ВА МАВҚЕИНИ ОШИРИШ

Лойиҳа олдига қўйилган мақсадлардан бири шундаки, гендер тенглиги ва ижтимоий инклюзивлиكنинг уйғунлиги Сув ресурсларини интеграциялашган ҳолда бошқариш тамойилларини жорий этишнинг калити бўлиб, унга кўпроқ аҳамият берилиши керак. Аёлларнинг қарорлар қабул қилишдаги етакчилиги сув ресурсларининг сифати ва барқарорлигига ижобий ҳисса қўшади.

Лойиҳа тизимли равишда барча аралашув ва механизмларни таҳлил қилиш, амалга ошириш ва мониторинг қилишнинг бир қисми сифатида тенгсизликларга барҳам беришни ўз ичига олади, шу билан бирга аёллар ва ҳимояга кўмакка муҳтож гуруҳларнинг ҳақ-ҳуқуқларини ошириш ҳамда уларнинг ваколатлари ва етакчилигини рағбатлантириш учун ихтисослашган институтлар ва гуруҳларни қўллаб-қувватлайди, шунингдек, ташкилотларнинг фаоллигини рағбатлантириб, инклюзив ёндашувларни тарғиб қилади.

“Ўзбекистонда сув ресурсларини бошқариш миллий лойиҳаси” 3-босқичи доирасида Тошкентда “Сув ҳўжалиги соҳасида аёлларнинг имкониятларини кенгайтириш” мавзусида уч кунлик ўқув курси ўтказилди. Унда Қорақалпоғистон Республикаси ва вилоятлардан сув ҳўжалиги ташкилотларида ишловчи бир нафардан хотин-қизлар иштирок этди. Улар лойиҳанинг олдинги тадбирларида қатнашган бўлиб, гендер йўналишида тренер сифатида жойларда иш олиб боради. Семинар, давра суҳбатлари ташкил этиб, соҳадаги хотин-қизларга ҳақ-ҳуқуқларини тушунтиради, лидерлик хислатларини юксалтириш бўйича машғулотлар ўтади.

Ана шу тренер аёлларнинг салоҳиятини мустаҳкамлаш ва имкониятларини кенгайтиришга қаратилган уч кунлик ўқув курсида иштирокчилар хотин-қизларнинг ролини кучайтиришга қаратилган энг янги услуб ва стратегиялар билан таништирилди. Шунингдек, аёлларнинг жамоада етакчилиги масалалари муҳокама қилинди.

Булار:

- гендер қонунчилиги асослари ва ҳуқуқий саводхонлик;
- Сув ресурсларини интеграциялашган бошқариш (IWRM): гендер ёндашуви,
- Сув секторида ижтимоий қўллаб-қувватлаш: аҳолининг ижтимоий ҳимояга муҳтож тоифаларини ижтимоий ҳимоя қилиш соҳасидаги давлат сиёсатининг асослари;
- Молиявий саводхонлик асослари,
- Аёллар тадбиркорлиги ва бошқалар.

Гендер тенглиги масалалари бўйича эксперт-трainer Феруза Ҳамдамованинг фикрича, бўлиб ўтган тренинг аёлларнинг билим ва кўникмаларини ва ҳуқуқий саводхонлигини ошириб, уларнинг салоҳиятини юксалтиришга қаратилган.

Гендер ўзи нима дегани, унинг асосий сиёсати нималардан иборат каби кўплаб саволлар ўртага ташланди. Қандай қилиб сув хўжалиги соҳасида аёлларнинг роли ва мавқеини кучайтириш масалалари муҳокамалар марказида бўлди.

Бу ерда олинган билимларни тренерлар ўз ташкилотларига олиб кириб, уларни ҳамкасблар ва фермерлар билан баҳам кўришига умид билдирилди.

Тренинг қатнашчилари Тошкентдаги “Сувчилар мактаби”га ташриф буюриб, унинг фаолияти билан яқиндан танишдилар.

Матлуба МУХАММЕДОВА.

ПАХТА-ТЎҚИМАЧИЛИК КЛАСТЕРЛАРИ МОЛИЯВИЙ СОВЛОМЛАШТИРИЛАДИ

“Пахтачилик соҳаси корхоналарининг иқтисодий-молиявий ҳолатини яхшилашга оид чора-тадбирлар тўғрисида”ги Президент Фармони (ПФ-103-сон, 22.07.2024 й.) қабул қилинди

Фармонга кўра, пахта-тўқимачилик кластерларини **молиявий соғломлашти-ришга** қаратилган қуйидаги чоралар белгиланди:

Қишлоқ хўжалигини давлат томонидан қўллаб-қувватлаш жамғармаси кредит ресурслари ҳисобидан **2023 йилги пахта хомашёсини етиштириш харажатлари учун** тижорат банклари томонидан ажратилган имтиёзли кредитларни **2024 йил 1 декабргача** тўлиқ қайтарган кластерларга ушбу кредит бўйича **фоиз тўловлари** (банк маржасидан ташқари) **2025 йил 1 январга қадар** Жамғарма ҳисобидан қайтариб берилади;

2023 йилги пахта хомашёсини етиштириш харажатлари учун кластерларга ажратилган имтиёзли кредитларнинг, мос равишда Жамғарманинг тижорат банкларига ажратган кредит ресурсларининг қолдиғини қайтариш муддати тижорат банкларининг ижобий ҳулосаси асосида **2025 йил 1 апрелгача узайтирилади.**

2024 йил 1 августдан Жамғарма кредит ресурслари ҳисобидан тижорат банклари томонидан ажратиладиган кредитлар бўйича **кластерлар таъсисчиларининг шахсий кафиллиги** қўшимча равишда расмийлаштирилади.

Бўлиб-бўлиб тўлаш шарти билан сотиб олинган ва сотиб олиш қийматининг 35 фоизи ва ундан юқори қисми тўланган пахта тозалаш заводлари ва пахта қабул қилиш масканларини жалб этиладиган кредит бўйича мулкий мажмуа сифатида **гаровга қўйишга рухсат берилади.**

Тугатилаётган **“Ўзпахтасаноат” АЖнинг** мулкий мажмуаларини сотиб олиш бўйича кластерлар билан тузилган олди-сотди шартномаларида белгиланган тўлов графиги бўйича қарздорликлар муддати **1 йилга узайтирилади.**

ЎЗБЕКИСТОН 55 ТА ДАВЛАТГА ТЎҚИМАЧИЛИК МАҲСУЛОТЛАРИНИ ЭКСПОРТ ҚИЛГАН

Статистика агентлиги маълумотларига кўра, Ўзбекистон **2024 йилнинг январь-июнь** ойларида қиймати **1,5 млрд. АҚШ долларлик** тўқимачилик маҳсулотларини экспорт қилган.

Бу кўрсаткич умумий экспортнинг **11,8 %** ини ташкил этган.

Экспорт қилинган тўқимачилик маҳсулотлари таркибида **тайёр тўқимачилик маҳсулотлари (38,1 %), калава-ип (46,2 %)** асосий улушни эгаллаган.

2024 йилнинг январь-июнь ойларида дунёнинг **55 та давлатига** тўқимачилик маҳсулотлари экспорт қилинган.

Тўқимачилик маҳсулотлари таркибида:

- Калава-ип – 708,6 млн
- Тайёр тўқимачилик маҳсулотлари – 584 млн
- Трикотаж мато – 144,1 млн
- Газламалар – 75,1 млн
- Пайпоқ маҳсулотлари – 20,5 млн

ЁРДАМЧИ ХЎЖАЛИК ҚЎШИМЧА ДАРОМАД КЕЛТИРМОҚДА

Элимизда “Сув келтирган элда азиз” деган мақол бор. Зеро, ҳамма даврларда ҳам сувни саховатли далалар бағрига, бободехқонлар ихтиёрига етказиб бериш осон кечмаган. Юрт ободлиги, дастурхонимиз тўқинлигига сабаб бўладиган сувни бошқариш ва ундан тежаб фойдаланиш иши ҳам бир илм.

Кейинги пайтларда Зарафшон ирригация тизимлари ҳавза бошқармаси томонидан соҳа ходимларининг меҳнатига бўлаётган юксак эътибор, амалга оширилаётган ишлар замирида ҳам сувчи-миробларнинг меҳнатини қадрлаш ва уларга қатор енгилликлар яратиш кўзда тутилгандир. Бу борада қўйи тизимларда фаолият олиб бораётган ишчилар ҳаётида фаровонликни ошириш баробарида, уларнинг ўз касбидан фахрланишига ва уларни эртанги кунга бўлган ишончини оширишга сабаб бўлаётир. Зеро заҳматли соҳа вакилларининг юзи кўзида бугунги кундан шукроналик эртанги кунга ишонч уларни янада самарадорли меҳнат қилишга ундайди, албатта.

Мисол тариқасида тизимлар фаолиятига назар соладиган бўлсак. “Дарғом” ирригация тизими бошқармаси, ҳудуддаги энг йирик тармоқлардан бири бўлиб, у орқали Ургут, Тойлоқ, Самарқанд, Пастдарғом, Нуробод, Каттакўрғон туманларидаги 125 минг 485 гектар экин майдони суғорилади. Ана шу мушкул вазифа тизимда фаолият олиб боровчи 174 нафар ишчи ходимнинг зиммасида. Уларнинг меҳнатини ўз вақтида рағбатлантириш, қўшимча моддий ёрдамлар ажратиш эса тизим раҳбариятидан ўзига яраша тадбиркорликни ва ишбилармонликни талаб этади. Ана шулар ҳисобга олиниб, бугунги кунда “Дарғом” ирригация тизими бошқармаси томонидан кўп тармоқли ёрдамчи хўжалик фаолияти йўлга қўйилган. Жумладан “Дарғом” ИТБ жамоасининг ёрдамчи хўжалигида 15 бош қўй парварishi қилинмоқда. Шунингдек, 3 сотих замонавий иссиқхона ва товук гўшти ишлаб чиқаришга ихтисослашган мини фабрика ишлаб турибди.

— Маълумки, ёз фасли доим деҳқон учун муҳим дамлар ҳисобланади. Айниқса, ушбу долзарб ойлар сувчи, мироблар олдига ҳам муҳим вазифалар қўяди. Ҳар бир экинни вақтида ва тўғри суғорилиши, умуман сидқидилдан қилинган меҳнат мўл ҳосил омили бўлади. Ана шуларни эътиборга олган ҳолда ҳар бир экиннинг ҳосил салмоғида деҳқонлар билан бирга сувчи миробларнинг машаққатли меҳнатлари бирдек залворли. Ҳар бир ходим ўз вазифасини сидқидилдан бажариши учун, аввало, у касбидан манфатдор бўлиши керак. Шунда ишда унум, кўнглида масъулият бўлади. Шунини ҳисобга олган ҳолда, жамоамиз ходимларини қўшимча рағбатлантириб бориш мақсадида ёрдамчи хўжалик фаолиятини йўлга қўйганмиз, — дейди Дарғом ИТБ раҳбари Қувончбек Очилов.

Ўз мухбиримиз.

Суратда: (чапдан) “Дарғом” ИТБ раҳбари Қувончбек Очилов, тизим мутахассиси Темуржон Мардонов билан.

ЗАМОНАВИЙ ЧАРХПАЛАК

Андижон туманидаги “Green world” МЧЖга қарашли боғлар бир неча йиллардан буён гидротаран қурилмаси ёрдамида суғориб келинмоқда.

Гидротаран – двигателсиз ҳаракатланадиган, чархпалакка ўхшаш қурилма бўлиб, гидравлик ҳаракат таъсирида сувнинг маълум баландликка кўтарилишини таъминлайди. Эътиборли жиҳати ушбу қурилмани электр таъминоти мавжуд бўлмаган жойларда ҳам бемалол қўллаш мумкин. Шу боис бугунги кунда жаҳонда гидротаран кенг қўлланилади.

“ – Экин майдонларимиз қир-адирликларда жойлашган, – дейди “Green world” МЧЖ раҳбари Раҳимжон Раҳимов. – “Шаҳрихонсой” сойи 8–10 метр пастдан оқади. Ушбу сойдан кичикроқ ариқ тортиб, унга гидротаран ўрнатдик. Гидротаран ўзимизнинг чархпалакка ўхшаш бўлиб, чўмичлари тагига ўрнатилган сув 20 миллиметрли пластмасса шланглардан босим ёрдамида филтр орқали асосий қувурга йўналтирилиб, ҳеч қандай электр эгергияси сарфланмасдан 10 метр баландликка ўрнатилган 30 тонналик бочкага тўлдирилади.”

Сув бу бочкадан тортилган пластмасса шланглар ёрдамида боғларимизга босим орқали етказиб берилади. Бочка баландлиги қанчалик паст бўлса, етказиб бериладиган сув миқдори ҳам шунчалик кўп бўлади. Бочка тўлгач, сувни ёпиб қўйса ҳам бўлади.

Бундай қурилмани ўрнатиш унчалик қийин ҳам, қиммат ҳам эмас. Уни доимо сув оқиб турадиган исталган жойда барпо этиш мумкин.

Гидротаран асосан боғларни суғориш учун жуда қулай.

Гидротаран билан танишиш учун сканерланг

ҚОРАҚАЛПОҒИСТОНДА МОБИЛЬ СУҒОРИШ ТИЗИМИ ОММАЛАШМОҚДА

Жорий йилдан бошлаб Қорақалпоғистон Республикасида сув тежовчи технологияларнинг Мобиль кўчма ёмғирлатиш тизими оммалашмоқда.

Қорақалпоғистон Республикаси сув хўжалиги вазирлиги ва Глобал яшил ўсиш институти (Жанубий Корея) ўртасида ҳамкорлик қилиш бўйича меморандум имзоланган эди. Меморандумда Қорақалпоғистон Республикасида сув тежовчи технологияларни жорий этиш мақсадида техник жиҳатдан ёрдам бериш режалаштирилган.

Ҳамкорликдаги лойиҳа доирасида қиймати 850 минг доллардан ортиқ маблағ асосида технологиялар Қорақалпоғистонга олиб келиниши ва амалиётга жорий этилиши белгиланган.

Яқинда Чимбой туманидаги «Жўзбасы» фермер хўжалигига CASSELLA компанияси томонидан қиймати 70 минг долларлик Италияда ишлаб чиқарилган шланг барабанли машиналар етказиб берилди.

Ғалвир сувдан кўтарилганда...

Ғалла – халқимизнинг ризқ-рўзи. Ёзнинг ilk ойиданоқ мамлакатимиз бўйлаб пишиб етилган буғдойни nobуд қилмай йиғиштириб олиш тадбирлари бошланди. Йиғилган мўл хирмон йил бўйи қилинган заҳматли меҳнат самараси бўлиб, у деҳқонга бугун мадад, янги қадамларига пиллапоя бўлиб хизмат қилади.

Бухоро вилоятида ҳам бу борадаги ишлар жадаллик билан олиб борилди. Айниқса, вилоятнинг ғалла хирмонига салмоқли улуш қўшган Қоровулбозор, Шофиркон, Вобкент тумани ғаллакорлари вилоятда биринчилардан бўлиб зафар қозонди. Бу йил вилоятнинг Шофиркон туманида ҳам 2024 йил ҳосили учун 340 та фермер хўжалиги томонидан бошоқли дон экинлари парваришланиб, шартнома режасига мувофиқ 15 минг тоннадан ортиқ ғалла топширилди.

Суратда: (чапдан) Шофиркон туман иқшлоқ хўжалиги бўлими раҳбари Ойбек Ражабов, "Қ.Муртозоев" дон қабул қилиш пункти мудири Олим Шодиев билан

— Туманимизда ўрим мавсумида ғаллани қисқа муддатда ўриб-йиғиб олиш мақсадида 25 та комбайн сафарбар қилиниб, уларга зарур шарт-шароит яратилгани, шунингдек, юзга яқин дон ташувчи техника ва ишчи кучи бириктирилгани ўз натижасини берди ва вилоятда биринчилардан бўлиб режани бажардик, — дейди, тумандаги "Қ.Муртозоев" дон қабул қилиш маскани мудири Олим Шодиев.

Жорий йилда Навоий вилояти Навбаҳор туманида ҳам, умумий ҳисобда 19 минг 400 тонналик хирмон барпо этилди. Ушбу барака ҳосилини бунёд этилишида тумандаги "Сарой уни" ғаллачилик кластерини ҳамда ҳамкорликдаги 214 та фермер хўжаликларининг ҳиссаси катта бўлди. Эътирофлиси, ушбу мавсумда тумanning суғориладиган ғалла майдонларининг гектаридан ўртача 60-70 центнердан дон ҳосили олинди.

Таъкидлаш жоизки, ушбу улкан ҳосилни етиштиришнинг ўзи бўлмади, ғалла етиштирувчи фермер хўжаликларига минерал ўғитлар, ёқилғи-мойлаш материаллари, касаллик ва зараркунандаларга қарши кимёвий препаратлари ўз вақтида етказиб берилди. Экилган ғаллани қишлоғга ҳозирлаган ҳолда киритиш учун куз ойларида майдонлар гектарига 100-150 килограммдан азотли минерал ўғитлар билан озиқлантирилди. Шу каби ўз вақтида қилинган ҳатти-ҳаракатлар оқори ҳосилдорлик омили бўлиб хизмат қилди.

Суратда: Навбаҳор туманидаги "Сарой уни" ғаллачилик кластери аъзолари

Худудларда шартномавий режани ортиғи билан бажариб, шу аснода даромадини ошириб, хўжалиқда қўшимча тармоқлар очишга интилатган фермерлар бисёр. Самарқанд вилоятининг Ургут туманидаги “Қайроқли” агрофирмаси миришкорлари ҳам ҳар йили туманда биринчилардан бўлиб, ғалла режасини бажариб келади.

— Бу йил ҳудудимиз миришкорлари 60 центнердан ошириб хирмон уюшди. — дейди, агрофирма раҳбари Фурқат Бойматов. — Айниқса, “Тўйчи Ёқуб Замини”, “Жуман Тугал Замини” фермер хўжаликлари аъзолари шижоат билан меҳнат қилиб, гектаридан 70 центнер-

дан ҳосил етиштирди. Агрофирмамиз ҳудудидаги барча фермер хўжалик аъзолари билан эндиликда ғалладан бўшаган майдонларда такрорий экинлар етиштиришни жадал бошлаб юборганмиз.

Албатта, бу каби амалий ишлардан мақсад аҳолининг моддий неъматларга бўлган эҳтиёжини қондириш, маҳсулот кўпайтириш асносида нарх-навонинг арзонлашувини кафолатлаш. Зеро, озиқ-овқат экинлари сероблиги тўкин дастурхон манбаидир.

Шуҳрат НОРМУРОДОВ,
ўз мухбиримиз.

#Статистика

ЎЗБЕКИСТОН 29 ТА ДАВЛАТГА ЎРИК ВА ЎРИК МАҲСУЛОТЛАРИНИ ЭКСПОРТ ҚИЛДИ

Статистика агентлиги маълумотларига кўра, Ўзбекистон 2024 йилнинг январь-май ойларида 29 та хорижий давлатларга қиймати 17,2 млн АҚШ долларига тенг бўлган 12,7 минг тонна ўрик экспорт қилган.

Энг кўп ўрик экспорти Россия, Қозоғистон ва Хитойга амалга оширилган.

2024 ЙИЛНИНГ ИЮНЬ ОЙИДА ЙИРИК ҚОРХОНАЛАР ТОМОНИДАН 542,8 ТОННА ЎРИК ШАРБАТИ ИШЛАБ ЧИҚАРИЛДИ

Статистика агентлиги маълумотларига кўра, Ўзбекистон Республикасида 2024 йилнинг январь-июнь ойларида йирик қорхоналар томонидан 3 011,6 тонна ўрик шарбати ишлаб чиқарилган.

Мазкур ишлаб чиқариш ҳажми 2023 йилнинг тегишли даврига нисбатан солиштирилганда 3,1 баробарга ошган.

ЎЗБЕКИСТОН ҚИЙМАТИ 4,2 МЛН АҚШ ДОЛЛАРЛИК ОЛМА ЭКСПОРТ ҚИЛГАН

Статистика агентлиги маълумотларига кўра, 2024 йилнинг январь-май ойларида Ўзбекистон 10 та давлатга қиймати 4,2 млн АҚШ долларига тенг бўлган 12,4 минг тонна олма экспорт қилган.

Олма экспорти 2023 йилнинг мос даври билан солиштирилганда 3,7 минг тоннага ошган.

Ўзбекистон энг кўп олма экспорт қилган давлатлар:

- Россия – 11,6 минг тонна;
- Қозоғистон – 412 тонна;
- Қирғизистон – 162 тонна;

САРА УРУҒ ЮҚОРИ ҲОСИЛДОРЛИК ОМИЛИДИР

Маълумки, ғалла ҳосилдорлигини оширишда, экилган уруғ нави муҳим омил ҳисобланади. Вобкент туманидаги “Бухоро асл уруғчили” хўжалиги масъулияти чекланган жамияти аъзолари ҳам шуни ҳисобга олиб, ҳар бир фермер хўжалигига индивидуал ёндашиб, уларга экин майдонлари шарт-шароитидан келиб чиққан ҳолда сара уруғ навларини етказиб бермоқда. Бугунги ижобий натижадорлик, юқори кўрсаткичлар сабаби шуки, хўжалик аъзолари нафақат тумандаги, балки қўшни туман ва вилоятлардаги фермерлардан ҳам буюртма қабул қилмоқда.

Шижоатли тадбиркор Анвар Кенжаев раҳбарлигидаги жамоа бугун 140 гектар экин майдонидида сара уруғ етиштириб келмоқда. Бундан ташқари уруғчилик хўжалиги қошида “Элита уруғчили” лабораторияси фаолият олиб борапти. 2020 йилдан бошлаб фаолият юритиб келаётган ушбу лаборатория махсус анжомлар ва керакли моддий техника баъзаси билан жиҳозланган. У ерда бугун 10 дан ортиқ мутахассис меҳнат қилади.

— 2020 йилда ғалла уруғчили хўжалигимиз қошида, лаборатория ташкил этиб, туманимиз аҳолисидан 9 нафарини янги иш ўринлари билан таъминлашга эришдик. Ҳозирги кунда ҳамкор фермерларимизга сара уруғлар етказиб бермоқдамиз. Жорий йил фермерларимизнинг юқори кўрсаткичи яъни, ғалла майдонларида гектаридан 70-80 центнердан ҳосил олгани кўнглимизни тоғдек қўтарди. Мақсадимиз сувсизликка чидамли ва лаъмли ерларга мўлжалланган серҳосил сифатли уруғ етиштиришдир. Шунингдек, қўшимча тармоқлар ташкил этиб, янги иш ўринлари яратишни ҳам режалаштириб турибмиз, — дейди “Бухоро асл уруғчили” хўжалиги МЧЖ раҳбари Анвар Кенжаев.

Дарҳақиқат, бу каби уруғчилик хўжалиқларининг ташкил этилиши орқали синалган сара уруғларни фермер хўжалиқларига етарли миқдорда йўналтириш имконини беради.

Бу омил натижасида эса юқори ҳосилдорликка эришишни таъминлаш, моддий манфаатдорлик ва самарадорликни оширишга замин яратади.

— Бугун уруғчилик хўжалигимизда 140 гектар экин майдони бўлиб, шундан 51 гектар пахта, 70 гектар ғалла, 14 гектар беда ва қолган майдонларда қўшимча сабзи, қовун, тарвуз, соя, лавлаги уруғларини етиштирмоқдамиз. Айни кунларда нафақат туманимиз, балки қўшни туманлардаги фермер хўжалиқларига ҳам сара уруғ етказишни йўлга қўйганмиз. Мақсадимиз экинлар ҳосилдорлигини ошириш, — дейди хўжалик бош ҳосилоти Садриддин Абдуллаев.

Албатта, қайси экин бўлмасин, ғалла ё сабзавот, аввало у халқимиз ризқ-рўзи, фаровонлик омилидир, дастурхонимиз беағи ҳисобланади. Шу боис айни кунларда жойларда сара дон уруғи етиштиришга, уни парваришига хизмат қилаётган бу каби инсонлар, дастурхонларимиз тўкинлиги, азиз неъматларнинг мўл бўлишида ўз ҳиссасини қўшаётган миришкор бободоҳонларимизнинг омилкорлик билан қилаётган бугунги меҳнатлари эртага ўз самарасини беради ва ёруғ юз билан юқори ҳосилдорликка эришади, деб умид қилиб қоламиз.

Ўз мухбиримиз.

Суратда: (чапдан) “Бухоро асл уруғчили” хўжалиги МЧЖ раҳбари Анвар Кенжаев, фермер Файзулла Акмалов, бош ҳосилот Садриддин Абдуллаевлар.

ТАКРОРИЙ ЭКИН – ДАСТУРХОН ТЎКИН

Шу кунларда деҳқонларимиз мавжуд суғориладиган ерлардан самарали фойдаланиш, бир даладан бир мавсумда икки-уч ҳосил етиштириб, кўпроқ даромад олиш, озиқ овқат сероблигини таъминлаш чораларини кўришмоқда. Жорий йилда Самарқанд вилояти Булунғур тумани ғаллакорлари ҳам ғалладан мўл ҳосил олишди. Эндиги вазифа ғалладан бўшаган далаларда такрорий экин етиштириш бўлиб, бу борадаги ишлар айна авжида.

Сураатда: "Мирзакалон Дилшодбек" фермер хўжалиги раҳбари Муҳаммад Алиқулов

– Айни кунларда туманимизда барча асосий эътиборни ҳосилдан бўшаган ерларга такрорий экинлар экиш ва уларни парваришлашга қаратганмиз, – дейди тумандаги илғор ҳудудлардан саналадиган “Бешкўви” ҳудуди раҳбари Абдумутал Муродов. – Ҳозирда ҳудудимиздаги 66 нафар фермер хўжаликларимизнинг 452 гектар дала майдонларига картошка, сабзи, булғор қалампери ҳамда озуқабоп экинлар экдик.

Бугун ҳар бир кун ғанимат шу боис, Булунғурлик фермерлар ҳам ўзларининг мавжуд имкониятларидан оқилона фойдаланган ҳолда аҳолини сифатли озиқ-овқат маҳсулотлари билан таъминлаш ва маҳсулот экспортини ривожлантириш мақсадида ғалладан бўшаган майдонларда такрорий экин етиштиришга катта эътибор қаратмоқда.

Сураатда: (чапдан) Булунғур тумани “Бешкўви” ҳудуди раиси Абдумутал Муродов, фермер Нарзулло Худойбердиев билан

– Жорий йил фермер хўжалигимиздаги 25 гектар ғалла ҳосилидан бўшаган, дала майдонларига картошка экдик. Картошка нави ҳаммаси хориждан келган. Кузда насиб бўлса, мўл ҳосил олишни кўзлаб турибмиз. Бизда деҳқон-фермерларимиз томонидан етиштирилган маҳсулотни сотиш учун харидор кидиришларига ҳожат йўқ. Чунки уларнинг маҳсулотига туманимизнинг ўзида фаолият юритаётган экспортёр корхоналар, савдо мажмуалари ҳам такрорий экин ҳосилига харидор бўлмоқда, – дейди “Бешкўви” ҳудудида деҳқончилик қилиб келаётган илғор фермер Муҳаммад Алиқулов.

Албатта, такрорий экинлар қўшимча ҳосил ва даромад манбаи бўлиб, аҳолининг моддий неъматларга бўлган эҳтиёжини қондиради, нарх-навонинг арзонлашувини кафолатлайди. Зеро озиқ-овқат экинлари сероблиги – тўкин дастурхон манбаи.

Ўз мухбиримиз.

ТОМЧИЛАТИБ СУҒОРИШ ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА БИР ЙИЛДА ИККИ ҲОСИЛ

Аму-Бухоро ИТХБ матбуот хизматининг кўпчиликлда ҳайрат ва ҳавас уйғотадиган қуйидаги материални сиз журналхонлар эътиборингизга ҳавола этяпмиз. Умид қиламизки, ушбу янгиликлар барча фермерларимизда катта қизиқиш уйғотади.

Маълумки, пахта етиштириш катта моддий харажат, техника ва ишчи кучи талаб этади. Шу боис, юртимиз қишлоқ хўжалигида харажат, ресурсларни тежаш, техника ва ишчи кучини кам сарфлаб, юқори ҳосил етиштириш тажрибасини ўзлаштириш устида изланишлар олиб борилмоқда.

Жорий йилда масъулияти чекланган жамияти шаклидаги «Мергантекс» пахта тўқимачилик кластери ташаббуси билан Олот туманидаги «Шукрулло Ўринов» фермер хўжалигининг 47 гектар майдонида маҳаллий иқлимга мос, серҳосил Хитой қаттиқ буғдойи тажрибадан ўтказилди. Маҳаллий буғдойдан фарқли ўлароқ, чет эл навига мансуб буғдой вақтли пишиб етилди. Ҳар гектар ердан 100 центнер ҳосил олинди.

Айни кунда фермер хўжалигининг 45 гектар майдонида Хитой навига мансуб ғўза парваришланаётгани яна бир янгилик.

Асосан пахта етиштириш бўйича юқори самардорликка эришган Хитой тажрибасини жорий қилиш, илмий асосланган ва тажрибадан ўтган пахта агротехникасидан фойдаланиш, шунингдек, чигитни экишдан тортиб, ҳосил йиғилгунгача

— Ғалла ҳосилини йиғиштириб олишимиз билан далада экиш ишларини бошлаганмиз. Хитойдан келтирилган чигитни 10 июнь кунини ерга қададик, — дейди фермер Шукрулло Ўринов.
— Ғўза парваришини томчилатиб суғориш технологияси орқали йўлга қўйганмиз. Ҳозирда экинларнинг ривожини эрта баҳорда экилган ғўзанинг ўсиш фазалари билан деярли баробар ва нишона, кўсақлар сони ҳам тенг.

бўлган вақт оралиғида бажарилиши лозим бўлган агротехник тадбирларни ўз вақтида ва сифатли амалга ошириш бўйича бу хўжаликда салмоқли ишлар амалга оширилмоқда.

Эътиборлиси томчилатиб суғориш тизими нафақат фермерга, балки барчага бирдек фойда келтирмоқда. Бунда 60-65 фоиз сувни тежаш баробарида кимёвий ўғитларнинг ғўза илдизига етиб бораётгани ортиқча харажат ва исрофгарчиликларнинг олдини олмақда. Хўжалик аъзолари шу кунларда дронлар ёрдамида ғўзага керакли агрохимёвий ишловларни беришмоқда. Мутахассислар фикрига кўра, айни пайтда ғўза ниҳолларида 10 донадан ортиқ гул борлигини кўриш мумкин ва бу натижа ҳосилдорлик ҳар гектарига 45-50 центнерни ташкил қилишидан далолатдир. Аниқроғи, куз ойларига бориб, 45 гектардан кутилаётган ҳосил хирмони 212 тонна атрофида чамаланмоқда.

СУВЧИНИНГ ЧЕМПИОН ҚИЗИ

Зарафшон ирригация тизимлари ҳавза бошқармаси вакиллари Париж-2024 олимпиадаси чемпиони Диёра Келдиёрованинг хонадониди бўлишди. “Дарғом” ирригация тизими бошқармасида бир неча йиллардан бери фаолият олиб бораётган Бахтиёр Келдиёрович Мардонов Ўзбекистон Республикаси Сув хўжалиги вазири Ш.Хамраевнинг табригини етказишди.

Шунингдек, чемпионнинг отаси Бахтиёр ака ва онаси Дилоромхон опаларга вазирлик томонидан Хива шаҳрига саёҳат учун йўлланмалар топширилди.

Ўзбекистон чемпиони, халқаро турнирлар совриндори, Осиё ва жаҳон чемпиони, Осиё ва Ислон бирдамлиги ўйинлари ғолиби, Зулфия номидаги Давлат мукофоти ва “Келажак бунёдкори” медали соҳиби, Ўзбекистон тарихида ёзги Олимпия ўйинларида чемпион бўлган илк аёл спортчи...

Ушбу ютуқларнинг барчаси дзюдо бўйича Ўзбекистон миллий терма жамоаси аъзоси, пастдарғомлик сувчи фарзанди Диёра Келдиёровага тегишли.

Диёра Келдиёрова 1998 йилда Самарқанд вилоятининг Паст Дарғом туманининг Пўлатчи

маҳалласида туғилган. 6 ёшида бери дзюдо билан шуғулланиб келади. У дастлаб, Хуршида Халикова кўли остида шуғулланишни бошлаган ва 2010 йилда илк марта Ўзбекистон чемпиони бўлган. Меҳнатсеварлиги эвазига 2013 йилда миллий терма жамоага қабул қилинган. Айни вақтда терма жамоада Нелъя Киямова кўл остида машғулотларни давом эттириб, 2015 йилда жаҳон чемпиони бўлгач, ўзбек дзюдосида янги саҳифа очиб, уни ғалабалар билан тўлдириб келмоқда.

Диёра Келдиёрова Франция пойтахти Парижда ўтказилаётган Олимпия ўйинларида ҳам юртимиз шарафини муносиб ҳимоя қилиб, Ўзбекистон тарихида ёзги Олимпия ўйинларида чемпион бўлган илк аёл спортчи, шунингдек, юртимиз тарихида дзюдо бўйича олимпиада олтин медалини олган илк спортчига айланди.

У чемпионликкача япониялик Олимпиада ва тўрт карра жаҳон чемпиони Ута Абенинг 5 йиллик 47 жангдан бери мағлубиятсиз сериясига барҳам берди. Чорак финалда германиялик Маша Балхаусни, ярим финалда эса мезбонларнинг биринчи рақамли спортчиси, Олимпия ўйинларининг олтин ва кумуш медаллари соҳиби Амандин Бушарни, финалда эса «Токио-2020» ёзги Олимпия ўйинларининг чемпиони, косоволик Дистрия Красничини мағлубиятга учратиб, Олимп чўққисини забт этди.

«Ғалабангиз ўзбек аёли нимага қодир эканини дунёга намойиш этди»

Юртбошимиз Диёра Келдиёровани Олимпиада чемпионлиги билан табриклаб, шундай фикр билдирди. “Жасоратли, матонатли қизим борлигидан ғурурланаман. Камдан-кам бўладиган ғалаба бўлди. Дунё қойил қолди. Ғалабангиз ўзбек аёли нимага қодир эканини дунёга намойиш этди. Ўзбекистоннинг обрўйини жуда кўтардингиз, раҳмат қизим”, деди Президентимиз Шавкат Мирзиёев чемпион билан телефон орқали мулоқот чоғида.

Фарзанд ютуғи ота-она учун чексиз фахр.

Диёранинг ғалабасидан кейин унинг ота-онаси билан суҳбатлашдик.

— Мамлакатимизда спортчиларнинг шуғулланиши учун барча шароит яратилган, — дейди Диёранинг отаси сувчи Бахтиёр Мардонов. — Буни қизим Диёра эришаётган ютуқларда ҳам кўриш мумкин. Қизим олимпиадада тарихий ғалаба қайд этиб, юзимизни ёруғ қилди, ишончимизни оқлади. Устозлари, маҳалламиздагилар, масъуллар уйимизга келиб, Диёранинг чиқишини биргаликда кузатишди, ғалаба билан табриклади ва ҳаммаси учун раҳмат айтишди. Рости, бу ота-она учун фахр.

Тахририятимизнинг кўп сонли журналхонлари номидан Диёра ва унинг ота-онасини бу юксак натижа билан муборакбод этамиз.

**Диёра
Келдиёрованинг
ота-онаси берган
интервьюни
кўриш учун
сканерланг**

Наврўз ШОДМОНҚУЛОВ,
жамоатчи мухбиримиз.

— Қизим иштирок этган ҳар бир мусобақани ҳаяжон билан кузатамиз, — дейди Диёранинг онаси Дилором Шарипова. — Ёшлигидан чемпион бўламан, ҳали мени телевизорда кўрсатишади, бутун Ўзбекистон мени олқишлайди, дер эди. Бугун унинг орзулари амалга ошди. Азалий рақиби, бир неча йилдан буён ғалабани бермай келаяётган япониялик Ута Абе ва яна бир нечта номдор спортчиларни доғда қолдириб, ниятига етди. Юртимиз байроғини баланд кўтариб, олимпиада чемпиони бўлди. Абени мағлубиятга учратганидан сўнг, уни чемпион бўлишига ишондим. Ўзи ҳам айтар эди, ўта маҳоратли бу Абе. Уни йиқитсам, чемпион бўламан, дея. Ушбу ғалабадан бошимиз кўкка етди. Қувчонларимни чеки йўқ. Ушбу ғалаба бутун Ўзбекистонники.

Fan-texnika jadal rivojlanib borayotgan bugungi kunda innovatsiyalar, yangiliklar, ixtirolar ham behisob darajada ortib bormoqda. Qaysi soha va tarmoq ishlab chiqarishiga nazar solmang, ilm-fanning zamonaviy yutuqlari tezkorlik bilan tadbiq etilayotir.

Boshqacha aytganda, bugun izlanishlar rivojlanayotgan har bir jamiyatning asosiy bo'g'iniga aylangan. Shuning uchun ham davlatimiz rahbariyati yoshlarni kelgusida yetuk shaxslar bo'lib yetishishi uchun barcha shart-sharoitlarni yaratib berishga intilmoqda. Natijada yurtimizda mana shunday imkoniyatlardan samarali foydalangan holda o'qib, izlanayotgan yoshlar safi ortib bormoqda. Ulardan biri yosh izlanuvchan yigit Avazbek Tursunqulovdir.

IZLANISH ORTIDAGI

IXTIROLAR

U 1999-yili Namangan viloyati Uchqo'rg'on tumanida, ziyolilar oilasida tug'ilgan. 2019–2023 yillarda "Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari insituti" milliy tadqiqot universitetida suv xo'jaligi va melioratsiya ta'lim yo'nalishida o'qib, bir nechta respublika hamda xalqaro grantlar va tanlovlar g'olibi bo'lgan. Jumladan, 2021-yilda Xalqaro miqyosda o'tkazilgan "Xalqaro yoshlar innovation forumi" tanlovida 1-o'rinni, "Butunjahon suv kuni" munosabati bilan tashkil etilgan "Eng yaxshi innovation ishlarni" tanlovida faxrli 2-o'rinni egalladi.

O'sha yili Prezidentimiz tashabbusi bilan start olgan "O'zbekiston uchun 100 g'oya" tanlovida "Economic Greyenhouse" loyihasi bilan qatnashib 25000 ga yaqin loyiha ichidan saralanib respublika bosqichida "O'zbekistonning yengilg'or TOP-100 yoshlari" qatoriga kirgan va maxsus diplom bilan taqdirlangan.

2021-yil bo'lib o'tgan "Akademik harakatchanlik" dasturida qatnashib, g'oliblikni qo'lga kiritgan va 43.055 mln so'm pul mukofoti sovrindori bo'lgan.

O'tgan yili "Innowyeyek-2023" xalqaro innovatsion g'oyalar haftaligida "Eng yaxshi loyiha" nominatsiyasi g'olibiga aylangan.

Avazbek hozirda "Toshkent irrigatsiya va qishloq xo'jaligini mexanizatsiyalash muhandislari insituti" milliy tadqiqot universiteti sirtqi ta'lim "Yer resurslari va kadastr" fakulteti uslubchisi lavozimida o'z ish faoliyatini olib bormoqda.

U yoshligidan elektronika, robotatexnika va mexatronika hamda duradgorlikka, ayniqsa loyihaviy maketlar yasashga qiziqadi. Bundan tashqari bo'sh vaqtlarida turli xil kompyuter dasturlarini o'rganadi sport bilan muntazam shug'ullanib keladi.

Bugungi kunda Avazbek O'zbekistonda ilk bora tayyorlanayotgan HETA (haydovchisiz elektro traktor) loyihasi ustida ish olib bormoqda. U magistraturada o'qishni davom ettirib, kelajakda shu sohaning rivojiga o'z hissasini qo'shishni maqsad qilgan.

Biz ham uning kelajakda yangidan-yangi ixtirolar muallifi bo'lishini tilaymiz.

O'ZBEKISTON QANCHA MEVA-SABZAVOT EKSPORT QILMOQDA?

Asosiy ko'rsatkichlar

Statistika agentligi O'zbekistonning 2024-yilning 6 oyi davomida amalga oshirgan eksport va import operatsiyalari bo'yicha ma'lumot berdi.

O'zbekiston 2024-yilning yanvar-iyun oylarida 1 million tonna meva-sabzavot eksport qildi. Mazkur ko'rsatkich 2023-yilning mos davridagiga nisbatan 45,3 ming tonnaga (4,7 foiz) ko'p. Eksport qilingan mahsulotlar qiymati esa 607,3 million dollarga yetdi. Bu 2023-yilning mos davridagidan 8 foizga ortiq.

Meva-sabzavot mahsulotlarining asosiy eksport bozorlari Rossiya (41,2 foiz), Qozog'iston (16,8 foiz), Pokiston (15,3 foiz) hamda Xitoy (5,9 foiz) davlatlari hissasiga to'g'ri kelgan.

O'zbekiston yarim yil davomida Rossiyaga umumiy qiymati 250,1 million dollarlik 348,4 ming tonna meva-sabzavot eksportini amalga oshirdi. Qozog'istonga 101,7 million dollarlik 335,8 ming tonna, Pokistonga 92,7 million dollarlik 89 ming tonna, Xitoyga 35,8 million dollarlik 44,3 ming tonna meva va sabzavot mahsulotlari sotildi.

Masalan, birinchi yarim yil-likda 71,7 million dollar evaziga 33,5 ming tonna gilos va olcha, 47 million dollarga 46 ming tonna o'rik mevalari eksport qilingan.

Eksport tarkibida sabzavotlardan 267,4 ming tonna piyoz 53,3 million dollarga, 159,5 ming tonna karam 41,6 million dollarga, 93,6 ming tonna sabzi 23,2 million dollarga sotilgan. Uzum eksporti 6 ming tonna bo'lib, 5,5 million dollarni tashkil etgan.

MEVA-SABZAVOT MAHSULOTLARI EKSPORTI

(2024- yil yanvar-iyun, o'zgarish sur'atlari, qiymatga nisbatan)

Uzum 5,5 mln. AQSH dollari 6,0 ming tonna - 51,6 %	Karam 41,6 mln. AQSH dollari 159,5 ming tonna 2,0 m.	Piyoz 53,3 mln. AQSH dollari 267,4 ming tonna 10,7 %	Gilos va olcha 71,7 mln. AQSH dollari 33,5 ming tonna 33,4 %
Uzum quritilgan 23,3 mln. AQSH dollari 15,9 ming tonna - 33,5 %	O'rik 47,0 mln. AQSH dollari 46,0 ming tonna 27,7 %	Sabzi 23,2 mln. AQSH dollari 93,6 ming tonna 85,8 %	Olxo'ri quritilgan 15,4 mln. AQSH dollari 10,5 ming tonna - 36,1 %
Tariq 18,9 mln. AQSH dollari 8,9 ming tonna 23,6 %	Bodring 3,8 mln. AQSH dollari 5,0 ming tonna - 20,1 %	Yeryong'oq 6,0 mln. AQSH dollari 4,6 ming tonna 50,7 %	Qalampir 4,9 mln. AQSH dollari 3,4 ming tonna - 15,7 %

ПОЛИЗДАГИ ТАБИБИМИЗ

тарвузни мунтазам истеъмол қилиш учун 12 та сабаб

Полиз экинлари, мева ва сабзавотларни бугунги кунда исталган фаслда дўконлардан топиш имкони бўлса-да, мутахассислар тарвузни айнан ёз мавсумида ейишни тавсия қилади. Чунки табиий йўл билан пишиб етилган тарвузда озуқа моддалари тўпланиши вақт, ҳарорат, намлик ва ёруғлик даражаси билан боғлиқ. Ҳозирда эса айни пишиқчилик даври, тарвуз ҳам сероб. Ушбу хуштаъм маҳсулотнинг саломатлик учун бир нечта фойдаларини кўриб чиқамиз.

• Танадаги сув мувозанатини сақлайди

Тарвуз 92 фоиз сувдан иборат, шунинг учун у танамизни сувсизланишдан ҳимоя қилади. Организмнинг сувга тўйиниши айниқса ёз фаслида муҳимдир. Шунда танамиз қизиб кетмайди, тери эластиклигини йўқотмайди ва сочлар ҳам жилоли бўлади.

• Ортиқча вазни йўқотишга ёрдам беради

Тарвуз нафақат чанқоқбосди, балки тўйимли экин ҳамдир. У бир марталик тамадди ўрнини босиши мумкин. Тарвуз ўзининг паст калорияси туфайли озиш мақсадида парҳез тутаетганларга фойдалидир.

• Қондаги қанд даражасини нормаллаштиради

Тарвуз таркибидаги антиоксидант бирикмалар организмдаги глюкоза алмашинувини тезлаштиради, бу эса қондаги шакар миқдорининг кескин кўтарилишининг олдини олади. Шунинг учун тарвуз ҳатто қанд касаллигига чалинганлар учун ҳам хавфсиздир.

• Юрак-қон томир тизимини мустаҳкамлайди

Тарвузда қондаги ёмон холестерин даражасини камайтирадиган ва юрак-қон томир касалликларининг олдини оладиган кўплаб антиоксидантлар мавжуд.

• Астма белгиларини енгиллаштиради

800 грамм тарвуз С витаминининг кунлик эҳтиёжини ўз ичига олади. Нафас етишмаслиги билан боғлиқ астма касаллигида бу витамин миқдори камайиб кетади, шунинг учун тарвуз астма аломатларини енгиллаштиришда ёрдам беради.

• Саратон ва яллиғланишга қарши

Тарвуз ўзидаги антиоксидантлар ва С витамини туфайли саратоннинг олдини олишга ёрдам беради, яллиғланишни камайтиради, эркин радикалларни йўқ қилади. Шунингдек, тарвуз суяклар, тишларни мустаҳкамлайди, яралар битишини тезлаштиради.

• Нерв тизимини фаоллаштиради

500 грамм тарвуз калийга бўлган кунлик эҳтиёжнинг ярмини ўз ичига олади. Ушбу модданинг етишмаслиги оёқ-қўлларнинг увушиши, бош оғриғини келтириб чиқаради. Шунинг учун тарвузни мунтазам истеъмол қилиш турли асаб касалликлари, жумладан, деменцияга чалиниш хавфини камайтиради.

• Офтоб уришидан ҳимоя қилади

Истеъмол қилинган бир неча бўлак тарвуз танангизни қизиб кетишдан қўтқаради, чунки ушбу экинда тана ҳароратини тартибга солувчи ва мўтадил сақловчи электролитлар мавжуд.

• Бўйрақлар орқали токсинлар чиқиб кетишга ёрдам беради

Тарвуз таркибида сийдик-таносил тизимига ижобий таъсир кўрсатадиган калий ва калсий мавжуд. Бу минераллар бўйрақлар фаолиятини яхшилашга ёрдам беради, организмдан зарарли моддалар ва токсинларни чиқариб ташлашга кўмаклашади.

• Кўриш қобилиятини тиклайди

Тарвуз таркибидаги А витамини кўзлар саломатлигини мустаҳкамлайди ва узоқ йиллар давомида ўткир кўриш қобилиятини сақлаб қолишга ёрдам беради.

• Тери ва сочлар учун фойдали

Тарвуздаги А ва С витаминлари танамизда коллаген ишлаб чиқарилишига ёрдам беради. У тери намлиги, эластиклиги учун жавобгардир. Тарвуз, шунингдек, сочларнинг силлиқ ва жилоли бўлишига ҳисса қўшади.

• Ичаклар фаолиятини яхшилайди

Тарвуз таркибида ичак микрофлорасига ижобий таъсир кўрсатадиган ўсимлик толалари мавжуд. Улар қабзият ва овқат ҳазм қилиш тизимидаги айрим муаммоларда фойдалидир.

Интернет маълумотлари асосида тайёрланди.

Қишлоқ хўжалиги миллий иқтисодиёти-мизнинг муҳим соҳаларидан бири. Тизимда истиқболли, ноанъанавий қишлоқ хўжалик экинларини интродукция қилишга алоҳида эътибор қаратилмоқда.

Хусусан, Ўзбекистон ва Россия Қишлоқ хўжалик вазирликлари ҳамда мазкур йўналишдаги ташкилотлар саъй-ҳаракати туфайли яқиндан бошлаб мамлакатимизда гуар ўсимлигини етиштириш йўлга қўйилди. Ўсимликлар генетик ресурслари илмий-тадқиқот институтининг Мойли ва толали экин-лар илмий-тажриба станциясининг тажриба даласида етиштирилаётган мазкур ўсимлик муҳим хусусиятлари билан ноёб саналади.

ГУАР МАМЛАКАТИМИЗДА ЯНГИ ЎСИМЛИК

“

— Президент Шавкат Мирзиёевнинг озиқ-овқат хавфсизлиги борасидаги топшириқлари ижросини таъминлаш мақсадида 2024 йилда республикамиз учун янги бўлган гуар ўсимлиги илк бор интродукция қилиниб, тажриба-синов ишлари бошлаб юборилди, — дейди Қишлоқ хўжалиги вазирлиги ҳузуридаги Қишлоқ хўжалигида билим ва инновациялар миллий маркази тизимидаги Ўсимликлар генетик ресурслари илмий-тадқиқот институти директори Зафаржон Зияев. — Ноёб хусусиятли гуар дуккакдошлар оиласига мансуб ва бир йиллик ўсимлик. Пишиб етилмаган дуккаклари сабзавот сифатида, пишган дони озиқ-овқат, кондитер саноатида кенг фойдаланилади. Шунингдек, пояси ва дони чорва, парранда учун тўйимли озуқа ҳисобланади. Тупроқ унумдорлигини оширишда эса сидерат сифатида қўлланилади.

”

Ўсимлик қурғоқчиликка чидамли ва асосан Шимоли-ғарбий Ҳиндистон, Покистон, Судан ва АҚШнинг жанубий қисми каби субтропик минтақаларда етиштирилади. Кейинги йилларда Россия Федерациясининг жанубий ҳудудларида ҳам майдони тез суръатда кенгаймоқда.

Гуар асосан саноат экини сифатида етиштирилади, лекин поясининг таркибида протеин миқдори юқори бўлганлиги сабабли у қорамоллар учун ем-хашак сифатида ҳам ишлатилади. Хусусан, ўтган йили гуар сақичига жаҳонда талаб кескин ошди. Гуар нархи, асосан нефть қонидаги сланетс газига бўлган талабнинг ортиши туфайли тахминан 230 фоиз ва ундан ҳам кўпроққа ортди.

Чунки гуар ўзининг фойдаланиш кўлами бўйича нефт-газ ва геология тармоқларида жуда манфаатли ҳисобланади. Экспортига бўлган талаб ҳам жуда юқори.

Шу боис энг йирик гуар ишлаб чиқарувчи мамлакат бўлган Ҳиндистонда экспорт 75 фоизга ўсди.

Гуар гуми (ГГ) эса озиқ-овқат, косметика, фармацевтика, тўқимачиликда зарур хомашё сифатида катта аҳамият касб этади.

Гуардан буғдой унининг ўрнини босувчи ун тайёрлаш мумкин. Чунки гуар унида глютен йўқлиги аҳамиятли ҳисобланади. Шунингдек, йогурт, майонез, сметана, сут, қатик, пишлоқ, соус, кетчуп, тез тайёрланадиган овқат, музлатилган десертлар олишда кенг қўлланилади.

Гўшт ва гўшт маҳсулотларида қўшимча тўлдирувчи озуқа ва ёғ ўрнини босувчи модда сифатида ҳам мазкур ўсимлик муҳим ҳисобланади. Унинг смоласи организмда жуда секин ўзлаштирилганлиги учун инсоннинг тўйимлилик ҳиссини узоқ вақт ушлаб туради.

Ҳиндистонда қадимдан диабет, астма, шамоллаш касалликларини даволашда гуардан кенг фойдаланиб келинади. Гуар ўсимлигини қурғоқчил, сув билан кам таъминланган ва дегродацияга учраган майдонларда ҳам етиштириш мумкин. Унга жаҳон бозорида талаб тобора ортиб бораётир. Шу каби хусусиятларини ўрганган ҳолда гуар ўсимлигини Ўзбекистонда ҳам етиштириш йўлга қўйилди.

Қишлоқ хўжалиги вазирлиги ҳамда Қишлоқ хўжалигида билим ва инновациялар миллий маркази томонидан гуар ўсимлигини мамлакатимизда етиштиришни ўрганиш учун Ҳиндистондан гуар уруғлари интродукция қилинди ва турли тупроқ-иқлим шароитларида тажриба-синов ишлари бошланди.

Ҳозир гуар ўсимлигини парваришлаш ва етиштириш агротехнологияси бўйича хорижий услублар ўрганилиб, маҳаллий иқлимга мослаштириш бўйича изланишлар олиб борилмоқда.

Ёрдамчи хўжаликларда

ФАҚАТ ГИЛОСДАН 40 МЛН. СЎМ ДАРОМАД ОЛИНДИ

Излаган имкон топади. Кува тумани “Сув етказиб бериш хизмати” давлат муассасасининг “Ёшлик” сув тақсимлаш бўлимида 11 киши ишлайди. Жанубий Фарғона каналидан олинган сувни 4200 гектар ер майдонларига етказиш учун хизмат қилишади.

Участкада 58 туп гилос дарахти бор. Гилос ва ўрикдан бу йил салкам 40 млн сўм даромад олинди.

3 сотих иссиқхонада 18 туп лимон парваришланаяпти. Бир бош қорамол, 50 та товуқ боқилаяпти.

Шунингдек, 22 туп хурмо дарахти бўлиб, яхши ҳосилга кирган. Жамоа ҳар йили хурмодан олинган даромадга ўз оиласи учун полиз маҳсулотларининг қишки захирасини яратиб олишади.

ПУТЬ К ОЗДОРОВЛЕНИЮ ЗОНЫ АРАЛА И ПУСТЫННЫХ ТЕРРИТОРИЙ

Развитие лесного хозяйства на осушенном дне Аральского моря и одновременно в борьбе с деградацией земель требует специальных профессиональных знаний. Поэтому на наш взгляд необходимо переориентировать подход к проведению лесомелиоративных работ, положить в их основу научно-обоснованные принципы, плановость, очередность проведения работ в зависимости от типов донных отложений и их подверженности дефляционным процессам, открытость для местного населения, инновационный подход к решению данной проблемы, а также материально-технический расчет. Очень важным является перед началом проведения лесомелиоративных работ в пустынной зоне определить сущность проводимых работ и ожидаемые результаты, т.к. лесомелиораторы должны выявить степень деградационных процессов и четко установить методы и технологии борьбы с ними, а так как данные работы могут проводиться в широких масштабах, то необходимо разработать основополагающий документ, который бы отражал реальную картину, складывающуюся в данном Регионе. К сожалению, лесоводы Узбекистана лишены такого документа, без которого невозможно реально оценить экологическую ситуацию и возникшие природные катаклизмы на осушенном дне. Таким документом может стать профильный кластер по лесному хозяйству и борьбе с деградацией земель, т.е. эти два направления должны быть объединены в единый документ, который состоит из следующих направлений:

1. Создание или определение семенной базы разных пустынных древесно-кустарниковых растений в существующих лесных насаждениях произрастающих на разных типах донных отложений. Для этого проводится лесопатологическое и лесотаксационное обследование существующих лесных насаждений с изучением их биометрических показателей. Определяется ежегодный возможный объем заготовки семян, его потребность для местных нужд и возможность ежегодного их экспортирования в соседние республики. Определяются плюсовые растения с наилучшими морфологическими признаками, с которых и будет проводиться заготовка семян и выращиваться сеянцы на генетической основе в лесных питомниках.

2. Составление схемы лесомелиоративного освоения осушенного дна и аналогичных почвогрунтов пустынной зоны в Приаралье. Изучаются почвенные условия, гранулометрический и химический состав почвогрунтов, уровень залегания грунтовых вод, природно-климатические условия, а также определяются методы и технологии создания лесных насаждений для определенных лесорастительных условий.

3. Развитие питомнического хозяйства для выращивания сеянцев пустынных и кормовых растений, определение ежегодной потребности в посадочном материале. Зная необходимую площадь, подлежащую облесению, а также используемые технологии, определяется

необходимое количество сеянцев древесных и кормовых растений для решения поставленных задач. Экспериментальным путем устанавливаются наиболее эффективные стимуляторы роста и аминокислоты с целью получения максимального выхода стандартных сеянцев. Проводится выкопка посадочного материала, его сортировка, упаковка и доставка к местам создания лесных насаждений.

4. Создание генофонда из местных и интродуцированных пустынных растений на разных типах донных отложений. Большой проблемой в настоящее время для неспециалистов лесомелиораторов является не знание ассортимента пустынных растений, а тем более отсутствие знаний их произрастания. К сожалению, лесхозы Республики на 40% укомплектованы инженерами лесного хозяйства, что не может негативно не сказываться на качестве выполняемых ими работ. Поэтому важным является создать Генофонд из местных и интродуцированных растений, что послужит наглядным пособием для обучения работников лесхозов.

5. Развитие побочных хозяйств на осушенном дне и в Приаралье. Площадь осушенного дна на территории Республики Узбекистан составляет 3.2 млн.га и после проведения на ней лесомелиоративных работ ее надо использовать в хозяйственном обороте. В тех местах, где преобладают лесопригодные типы донных отложений, из кормовых растений будут созданы пустынные пастбища, на которых можно будет выпасать

животных. Местные люди выезжают на заработки в соседние республики, но если мы создадим пастбища, то они будут развивать животноводство. Сначала эти люди будут объединяться в группы, и выпасать своих животных – это будет Почин, который потом перейдет в Движение за развитие животноводства. Люди будут получать продукцию и реализовывать ее через торговую сеть, а за вырученные деньги покупать своим детям все самое необходимое, тогда они никуда не поедут, а будут работать здесь на своей земле. Да и их дети будут продолжать эстафету своих родителей. Схема реализации идеи такова: подбор кормовых растений и создание пастбищ – выгон животных на пастбища – объединение частников в группы (почин) – получение продукции животноводства (сметана, масло, творог и т.д.) – раз в неделю объезжает машина с холодильной установкой данные группы и забирает имеющуюся продукцию – реализация данной продукции через торговую сеть – доставка вырученных денег за продукцию членам Почина – отоваривание членов Почина – самокритичная оценка собственного труда. Вот по такой схеме можно развивать лесной кластер!

6. Вторым направлением развития кластера может стать широкое внедрение в насаждения растений медоносов. Такими растениями являются тамарикс, кандым, песчаная акация. Это позволит развивать пчеловодство и будет являться серьезной статьёй дохода для местного населения. Из 1 га цветущего тамарикса можно заготовить до 50 кг меда. Это новое направление в данных условиях и заслуживает особого внимания.

7. В саксауловых насаждениях на корнях произрастает женьшень пустыни, растение под названием цистанхе. Корни данного растения пользуются большим спросом в Восточной медицине. Необходимо искусственно рассаживать данное растение, и его культивация принесет большие доходы для тех, кто будет этим заниматься.

8. Лесной кластер, как реально движущая сила в комплексном и всестороннем решении экологической проблемы связанной с резким ухудшением экологической ситуации в Приаралье. Чисто профессиональный лесной кластер позволит заготовить семена пустынных растений с генетически здоровых, не больных и не зараженных растений, устойчивых против вредителей и болезней; используя новые прогрессивные технологии и стимуляторы роста добиться ежегодного выхода стандартных семян пустынных и кормовых растений в количестве до 400 тыс. шт с 1 га; с помощью лесного кластера можно будет

организовать Региональный Центр по выращиванию семян пустынных и кормовых растений о чем говорил наш Президент 24 августа 2018 года в г. Ашхабад и в основу данного Центра положить научные разработки НИИЛХ, направленные на создание Базисного лесного питомника; только с помощью лесного кластера мы сможем создать высокопродуктивные пастбища и проводить ротацию их стравливания, бесхозный и беспорядочный выпас животных объединить в группы и придать им статус сначала Почина, а потом перейти в Движение за развитие животноводства в зоне Арала и во всем Приаралье.

Необходимо лесной кластер обеспечить специалистами со специальным высшим лесным образованием, а руководить данным кластером должен человек имеющий большой практический и научный опыт.

Предлагаемый лесной кластер – путь к возрождению Арала и пустынных территорий позволит решить самые насущные проблемы, которые не могли быть решены годами, но представляют мировую озабоченность и открывают путь народу нашей страны к повышению их благосостояния, оздоровлению нации, что положительно скажется на здоровом образе жизни Генофонда местного населения.

Лесные насаждения, которые внедряет лесной кластер на осушенном дне Аральского моря и на землях подверженных дефляционным процессам, являются биологическим фактором, способным возратить население Приаралья к здоровой жизни, решить проблему обеспечения животных кормами, а также свести к минимуму возникновение дефляционных процессов. В экологическом аспекте — это чистота воздуха, уменьшение углекислоты и увеличение кислорода. Как показали наши исследования, 1 гектар саксаула и черкеза в возрасте 4 года поглощает 1158.2 кг и 1547.8 кг углекислоты и при этом выделяет 835.4 кг и 1116.4 кг кислорода соответственно. Проведение облесительных работ на осушенном дне Аральского моря с помощью лесного кластера сыграет свою роль в решении проблем глобального потепления и улучшения экологической ситуации в Центрально-азиатском регионе. К такому заключению пришел Генеральный секретарь ООН Антониу Гутерреш при посещении зоны Арала в 2017 году.

Зиновий НОВИЦКИЙ,
зав. лабораторией защитного лесоразведения
и лесомелиораций НИИЛХ, д.с.-х.н.,
Гузаль АТАДЖАНОВА,
младший научный сотрудник НИИЛХ.

TURLI DURAGAYLASH USULLARIDA YARATILGAN ASHYOLARNING BIRINCHI YIL OLINGAN DASTLABKI NATIJALARINI LABORATORIYA TAHLILLARI

Annotatsiya. Bugungi kunda global iqlimning keskin o'zgarishi atrof-muhit, iqtisodiy va ijtimoiy sohalariga jumladan qishloq xo'jaligiga ham o'z ta'sirini ko'rsatmoqda. Ekologik o'zgarishlar tufayli abiotik va biotik omillar g'o'za hosildorligiga katta zarar yetkazmoqda.

Kalit so'zlar: paxta, nav, namunalar, urug', rivojlanish, usullar, yuqori harorat, chidamlilik, daraja, tahlil, natija.

Аннотация. Сегодня глобальное изменение климата оказывает влияние на окружающую среду, экономическую и социальную сферы, включая сельское хозяйство. Из-за изменений окружающей среды абиотические и биотические факторы наносят большой ущерб урожайности хлопка.

Ключевые слова: хлопок, сорт, образцы, семена, разработка, методы, высокая температура, выносливость, сорт, анализ, результат.

Abstract. Today, the drastic change of the global climate is affecting the environment, economic and social spheres, including agriculture. Due to ecological changes, abiotic and biotic factors are causing great damage to cotton productivity.

Keywords: cotton, variety, samples, seed, development, methods, high temperature, endurance, grade, analysis, result.

Kirish. Yurtimizda aksariyat dehqon va fermerlarimiz yer maydonlari yarim-cho'l mintaqalarida joylashgani, shuningdek, yuqori harorat, suv tanqisligi, zararkunanda va kasallik, viruslar va h.k.ning salbiy ta'siri natijasida qishloq xo'jaligi ekinlarining hosildorligi yildan yil pasayib ketmoqda. Yuz berayotgan ekologik o'zgarishlar tufayli abiotik va biotik omillarning agressiv iqlari va populyatsiyalarining ko'payishi g'o'za hosildorligiga salbiy ta'siri hosilga katta zarar yetkazmoqda.

Bugungi kun zamon talabi g'o'za navlari tezpi-shar, serhosil, tola chiqimi yuqori, uning texnologik sifati yaxshi, chigiti sermoy, oqsil moddalarga boy, tashqi muhitlarga (tuproqning sho'rlanishi, past harorat, yuqori harorat, qurg'oqchilik va boshqalar) kasallik va zararkunandalarga chidamli, agrotexnika muhitida samarali foydalaniladigan, qator oralarini ishlashni mexanizatsiyalashga, mashina terimiga moslashgan, hamda boshqa qimmatli xo'jalik belgilariga va xususiyatlariga ega bo'lishi kerak.

Shuning uchun xo'jalik uchun qimmatli belgilarining ijobiy majmuasi bo'yicha yuqoridagi talablarga javob beradigan g'o'za navlari seleksiyasi yo'nalishidagi ilmiy izlanishlar dolzarb masalalardan hisoblanadi.

Urug'ning unuvchanligi ekishga yaroqliligini belgilaydigan eng muhim omillardan biridir. Unuvchanlik ekinning ko'chat qalinligiga, o'simliklarning qiyg'os rivojlanishiga katta ta'sir ko'rsatadi[1].

G'o'za urug'ining bo'rtishi uchun 23-28% suvni

o'zini vazniga nisbatan ko'p talab qiladi. Urug' 10-16°C unib chiqadi, muqobil harorat 34 °C. Bu havo haroratiga, tuproq namligiga va unuvchanlik darajasiga bog'liq. Chinbarg davrida 3-4 barg hosil bo'ladi. Chinbarg davrida ildiz majmuasi kuchli rivojlanadi, ildizlaridan havo yo'llari paydo bo'ladi, o'simlikni kislorod bilan ta'minlaydi. Laboratoriya sharoiti qulay bo'lganligidan urug'larning unuvchanligi daladagiga qaraganda doim yuqori bo'ladi. Shunday bo'lsa-da, urug'larning unuvchanligi aniqlash bo'yicha tajribalar, urug'larning sifati va unuvchanligini yetarlicha yaxshi ifodalaydi. Urug'larning unuvchanligi termostatda yoki alohida ajratilgan, zarur haroratni saqlab turadigan toza xonada aniqlanadi[1]. Asosiy ildizchasining uzunligi urug'ning uzunligiga teng bo'lib qolgan urug'lar ungan hisoblanadi. Unmaydigan urug'lar faqat o'simta chiqarishi, ildizchasi esa sinash oxirigacha rivojlanmay qoladi. Agarda, rivojlansa ham nimjon bo'ladi, ildizchasi bo'lsayam unmaydigan urug' hisoblanadi. Chirigan urug'lar unib chiqsa alohida hisoblanadi [2].

Tadqiqot materiallari va uslubi. Genetik-seleksion tadqiqotlarda "Dala tajribalarni o'tkazish uslublari", topkross uslubi S.P.Yakovlev, B.N.Boldirixina (1979) da, dominantlik darajasi M.G.Beil, E.R.Atkins (1965) ishlarida keltirilgan S.Wright formulasi bo'yicha amalga oshirildi.

Tahlil va natijalar. Yuqoridagilardan kelib chiqib, joriy yilda dastlab olingan turli duragaylash usullarida yaratilgan ashyolarni JDITning

“O‘simliklar fiziologiyasi va biokimyosi” laboratoriyalarda joriy yil terib olingan nav va namunalarni yuqori haroratga chidamliligini aniqlash jarayonlari amalga oshirildi.

JDITning “O‘simliklar fiziologiyasi va biokimyosi” laboratoriyasida, 25.01.2024 yilda 198 ta kyuvetaga har variant kesimida 50 donadan chigit ekildi. F-1 duragaylarda laboratoriya sharoitida 3 takrorda duragaylarning unib chiqish davrlarida olib borildi. Urug‘larning unuvchanligi va unib chiqish qobiliyati to‘rtta parallel namunadan olingan o‘rtacha raqam tariqasida hisoblab chiqiladi. Bunda har bir namunalardan 50 donadan chigit ajratilib, maxsus qopchalarga solinib, distillangan suvli 60°C li suv hammomida 20-minut davomida chigit urug‘lari ivitib olindi. Urug‘larni tez undirish uchun to‘yingan nam sig‘imiga ega, sterilizatsiya qilingan qumdan

foydalaniladi. Kyuvetalarga namlangan filtr qog‘oz ustiga bir xil massadagi (100gr) sterillangan qum solib ivitilgan chigit urug‘lari ekildi hamda 25°C termostatda 7 kecha-kunduz davomida qo‘yilib, kuzatuv va tahlil ishlari olibborildi.

Kuzatuv natijasida eng yuqori univchanlik Buxoro-102 x F₂₃K58 tip arb duragayi bo‘lib, 50 dona chigitdan 47 donasi unib chiqqanligi, foizda 94%ni tashkil etganligi, Buxoro-102 x L-588, Buxoro-102 x L-200 duragaylarda 90% ni, qolgan Jarqo‘rg‘on x F₂₄Namangan-1 x Surxon-5, Jarqo‘rg‘on x F₁₆K58 tip arb, Jarqo‘rg‘on x L-12/06, Buxoro-102 x VSG-2/06 duragaylari 80% dan yuqori natijalar kuzatildi, Sulton x F₃₂K203 x Nam-1, Sulton x L-158, Sulton x L-12/06, Buxoro-102 x F₂₄Nam-1 x Surxon-5, Jarqo‘rg‘on x MVG-2, duragaylar unib chiqishi kuzatilmadi (1-jadval).

1-jadval.

Birinchi yil chatishtirib olingan F₁ duragaylarning unuvchanlik darajasi (2024 yil).

№	F-1 duragaylar	Kyuvetdagi chigitlar soni (dona)	Kuzatuv sanalari					Unuv- chanlik, %
			08-fev.	09-fev.	10-fev.	11-fev.	12-fev.	
			Ungan nihollar soni					
1	Jarqo' x F ₃₂ K203 x Naman-1	50	-	33	35	37	39	78
2	Jarqo'rg'on x F ₁₆ K58 tip arb	50	-	30	35	41	42	84
3	Jarqo'rg'on x F ₃₁ K 69 tip arb	50	-	11	14	17	18	36
4	Jarqo'r x F ₂₄ Nam-1 x Surxon-5	50	-	37	41	43	44	88
5	Jarqo'rg'on x L-138	50	-	36	39	40	40	80
6	Jarqo'rg'on x L-470/1	50	-	28	31	33	35	70
7	Jarqo'rg'on x L-95	50	-	14	18	19	19	38
8	Jarqo'rg'on x L-158	50	-	10	13	14	14	28
9	Jarqo'rg'on x MVG	50	-	0	0	0	0	0
10	Jarqo'rg'on x L-1979	50	-	0	2	3	3	6
11	Jarqo'rg'on x F ₂₃ K 58 tip arb	50	-	17	21	22	23	46
12	Jarqo'rg'on x L-12/06	50	-	35	41	42	42	84
13	Jarqo'rg'on x L-175/248	50	-	8	11	13	14	28
14	Jarqo'rg'on x L-200	50	-	10	12	14	15	30
15	Sulton x F ₃₂ K203xNaman-1	50	-	0	0	0	0	0
16	Sulton x F ₁₆ K 58 tip arb	50	-	4	6	7	7	14
17	Sulton x F ₃₁ K69 tip arb	50	-	1	2	3	3	6
18	Sulton x F ₂₄ Namg-1 x Surxon	50	-	26	31	32	33	66
19	Sulton x L-138	50	-	4	6	7	7	14
20	Sulton x L-95	50	-	5	7	8	8	16

21	Sulton x L-158	50	-	0	0	0	0	0
22	Sulton x MVG-2	50	-	0	3	4	4	8
23	Sulton x L-58	50	-	3	4	5	5	10
24	Sulton x L-1979	50	-	5	7	8	8	16
25	Sulton x F ₂₃ K 58 tip arb	50	-	33	35	37	38	76
26	Sulton x L-12/06	50	-	0	0	0	0	0
27	Sulton x L-175/248	50	-	7	11	12	12	24
28	Sulton x BSG-2/06	50	-	15	19	20	20	40
29	Sulton x L588	50	-	14	17	19	20	40
30	Buxoro-102 x F ₁₆ K58 tip arb	50	-	19	22	24	26	52
31	Buxoro-102 x F ₃₁ K69 tip arb	50	-	7	10	11	11	22
32	Bux-102 x F ₂₄ Nam-1 x Surx-5	50	-	0	0	0	0	0
33	Buxoro-102 x L-138	50	-	10	14	15	15	30
34	Buxoro-102 x L-470/1	50	-	8	12	13	13	26
35	Buxoro-102 x L-95	50	-	12	15	17	17	34
36	Buxoro-102 x L-158	50	-	4	6	7	8	16
37	Buxoro-102 x MVG-2	50	-	31	37	38	40	80
38	Buxoro-102 x L58	50	-	2	4	5	5	10
39	Buxoro-102 x L-1979	50	-	8	9	10	10	20
40	Buxoro-102 x F ₂₃ K58 tiparb	50	-	39	42	46	47	94
41	Buxoro-102 x L-12/06	50	-	19	22	25	28	56
42	Buxoro-102 x L-175/248	50	-	29	32	34	35	70
43	Buxoro-102 x BSG-2/06	50	-	34	37	38	41	82
44	Buxoro-102 x L-588	50	-	40	41	43	45	90
45	Buxoro-102 x L-200	50	-	41	42	44	45	90

Tadqiqotlarni olib borish jarayonida unuvchanligi yuqori bo'lgan duragaylar belgilab qo'yildi.

Xulosa qilib aytganda, yuqorida takidlangan birinchi yilgi (*F-1-Buxoro-102 x F₂₃K58 tip arb, Buxoro-102 x L-588, Buxoro-102 x L-200, Jarqo'rg'on x F₂₄Namangan-1 x Surxon-5, Jarqo'rg'on x F₁₆K58 tip arb, Jarqo'rg'on x L-12/06, Buxoro-102 x VSG-2/06*) duragaylar qolgan duragaylarga nisbatan yuqori unuvchan ekanligi aniqlandi, bu duragaylar

kelgusida qishloq xo'jaligida paxta hosildorligini yuqori bo'lishga o'z hissasini qo'shadi.

Shadman NAMAZOV,
PSUYAITI q.x.f.d., akademik,

Shohista XIDIROVA,
PSUYAITI tayanch doktorant, (PhD),

To'liqin MEYLIYEV,
PSUYAITI Qashqadaryo ITSning
laboratoriya mudiri.

ADABIYOTLAR

1. Beknazarov B.O. O'simliklar fiziologiyasi. – Toshkent: Aloqachi, 2009. - 379- 380 - b.
2. Firsova M. K. Laboratoriya sharoitida urug' unuvchanligini aniqlash. Moskva, 1978.
3. Dala tajribalarini o'tqazish uslublari. O'zPITI, Toshkent, 2007 y. -B. 1-46

ДЎЗАНИНГ ЭКОЛО-ГЕОГРАФИК УЗОҚ ДУРАГАЙЛАШ НАТИЖАСИДА ЯРАТИЛГАН ТИЗМАЛАРНИНГ ТОЛА СИФАТ КЎРСАТКИЧЛАРИ

Аннотация. Мазкур мақолада F_3 дурагай оилаларининг кейинги йилларда тизимли синовлардан ўтказиш учун саралаш жараёнида белгиланган факторлар санаб ўтилган бўлиб, бунда эришилган натижаларга асос бўлган вилт замбуруғи билан табиий зарарлантириш тажрибаси тавсифланган. Тажриба натижасида вилт касаллигига бардошли, тола сифати кўрсаткичлари ижобий бўлган намуналар саралаб олинishi ва уларни маҳаллий навлар билан чатиштириш методи билан эришилган натижалар муҳокама қилинган.

Калит сўзлар: тола, F_3 , дурагайлаш, вилт, эколо-географик.

Аннотация. В статье перечислены факторы, выявленные в процессе селекции гибридных семей хлопчатника F_3 для систематических испытаний в последующие годы, а также описан опыт естественного заражения грибами вилта, который положен в основу полученных результатов. В результате опыта обсуждены результаты, достигнутые методом отбора образцов, устойчивых к болезни увядания, с положительными показателями качества волокна и их скрещиванием с местными сортами.

Ключевые слова: волокно, хлопок, гибридизация, вилт, экогеографический.

Abstract. This article lists the factors identified in the process of breeding F_3 hybrid families of cotton for systematic testing in subsequent years, and also describes the experience of natural infection with wilt disease, which is the basis of the results obtained. As a result of the experiment, the results achieved by the method of sampling resistant to wilt disease, with positive indicators of fiber quality and their crossing with local varieties are discussed.

Keywords: fiber, cotton, hybridization, wilt, ecogeographic.

Кириш. Маълумки, F_3 ўсимлиги асосан толаси учун етиштирилади, шу сабабли тола сифати, тола чиқимини яхшилаш тола ҳосилдорлигини ошириш бўйича олиб борилган селекция ишлари ишлаб чиқаришнинг тўқимачилик саноати учун муҳим аҳамият касб этади. Бугунги кунда яратилаётган янги бошланғич ашёлар ва навларда F_3 ўзанинг асосий белгиларнинг кўрсаткичлари паст бўлмаган, яъни турли биотик ва абиотик омилларга бардошли, тола чиқими 40% дан юқори, тола сифати жаҳон андозаларига тўлиқ жавоб берадиган ва тола ҳосилдорлиги юқори бўлиши муҳимдир. Ҳозирда тола ҳосилдорлиги бўйича юқори кўрсаткичларга эга бўлмаса ҳам Ўзбекистон жаҳонда тола етиштириш ва экспорт қилиш бўйича етакчи ўринларни эгаллайди. Тола ҳосилдорлиги пастлиги туфайли кўп майдонлардан самарасиз фойдаланилмоқда. Ушбу муаммони ечиш учун Республикамиздаги яратилган нав ва тизмалардан самарали фойдаланиб, уларни эколо-географик узоқ намуналар билан чатиштириш натижасида олинган дурагай авлодларни ўрганиш асосида янги аксарият қимматли хўжалик белгиларга эга ва тола сифа-

ти IV-типга мансуб бўлган бошланғич шакллар яратиш зарур.

F_3 ўза толасини сифат кўрсаткичлари турли хил чатиштириш, яқка танловлар шу билан биргаликда навнинг келиб чиқиш ирсиятига боғлиқдир. М. Миржўраев ва Ҳ. Содиқовларни [1] тажрибаларида районлашган ва истиболли бўлган турли хил навларни толасини технологик хусусиятларини шаклланишда кўп жиҳатдан навнинг келиб чиқиш ирсиятига боғлиқ бўлишига қарамай, ўсимликларни етиштиришда иқлим ва тупроқ шароити таъсири ниҳоятда юқори эканлигини тажрибаларида кўриш мумкин. Бунда навлар турли тупроқ иқлим шароитида экиб ўрганилганда, толани сифат кўрсаткичлари турлича бўлгалигини аниқлаганлар. Ўрта толали F_3 ўзани тола маҳсулдорлиги юқори бўлиши тола индекси, 1000 дона чигит вазни каби белгиларга боғлиқдир. Бугунги кунда кўпгина тадқиқотчилар томонидан F_3 ўзани ҳар хил дурагайгал услубларини қўллаган ҳолда ушбу белгиларни юқори бўлишини таъминлаш мақсадида тадқиқотлар олиб борилмоқда. Х. Мўминов ва С. Ризаева-лар [2] F_3 ўзанинг *G.hirsutum* L. дурагайларида

тола индекси белгисини ирсийланиши бўйича тадқиқотларида геномлараро частиштириш асосида дурагай ўсимлик авлодидан ажратиб олинган тола индекси белгиси 8,7 граммни ташкил этган шакллар билан институт (генетика) ғўза генофондини ноёб рекомбинантлар билан тўлдиришга эришилган. Тола сифатини ошириш доимо асосий вазифа бўлиб келмоқда. Шу билан бирга, сертопали ва сифати юқори бўлган навлар яратишда айрим муаммолар мавжуд. Биринчидан, тола чиқими ва сифати ўртасида салбий боғланишлар мавжуд W. R. Meredith [3] маълумотларига кўра, тола ҳосилдорлиги ва тола сифати ўртасида кучли салбий боғланишлар мавжуд.

Тадқиқот материаллари ва услуби. Тадқиқотларда эколо-географик узоқ яъни, Африкани *G.stocksii.Mast* намунаси ва маҳаллий навлар иштирокида олинган F_3 дурагайларни оилалари *G.stocksii.Mast* намунаси ҳамда андоза C-6524 навини толани сифат кўрсаткичлари толанинг ип йигирувчанлик коэффициенти SCI, микронейр Mic, тола узунлиги Lend (дюйм), солиштирма нисбий узулиш кучи Str (g/tex) ва тола бирхиллиги UI (%) каби кўрсаткичи таҳлил

қилинди. Толанинг сифат кўрсаткичлари “Сифат” сертификатлаш марказида HVI замонавий ўлчов асбобида аниқланди.

Натижалар ва мунозара. Африканинг *G.stocksii.Mast* намунаси ва маҳаллий навлар иштирокида ҳамда маҳаллий навларни ўзаро дурагайлаш натижасида олинган F_3 дурагайлар оилаларида ип йигирувчанлик коэффициенти 145 дан, 167 гача, микронейр кўрсаткичи 4,2 дан, 4,7 гача, тола узунлиги 1,10 дюймдан, 1,18 дюймгача бўлганлиги аниқланди (жадвал).

Толани нисбий узулиш кучи 32,5 г/текстдан, 37,1 г/тексгача бўлганлиги ҳамда тола бирхиллиги бўйича аниқланганда 82,7 фоиздан, 85,1 фоизгача эканлиги кузатилди. Андоза сифатида олинган *G.stocksii.Mast* намунасида ип игирувчанлик коэффициенти 149, микронейр кўрсаткичи 4,4, тола узунлиги 1,12 дюйм, толани нисбий узулиш кучи 32,9 г/текст ҳамда тола бирхиллиги 83,5 фоиз, маҳаллий C-6524 навида эса ип игирувчанлик коэффициенти 142, микронейр кўрсаткичи 4,7, тола узунлиги 1,11 дюйм, толани нисбий узулиш кучи 33,4 г/текст ҳамда тола бирхиллиги 82,4 фоизни ташкил этди.

Жадвал.

Эколо-географик узоқ ҳамда маҳаллий навлар иштирокида олинган F_3 дурагайларини оилаларини тола сифат кўрсаткичлари.

№	Тизмалар	SCI	Mic	Lend (дюйм)	Str (g/tex)	UI (%)
1	F_3 (C-8284xБархаёт)	148	4,6	1,17	37,1	84,0
2	-II-	159	4,7	1,12	36,0	82,9
3	F_3 (C-8284x <i>G.stocksii.Mast.</i>)	145	4,5	1,14	34,2	84,1
4	-II-	161	4,6	1,11	37,0	82,8
5	F_3 (Бархаётх <i>G.stocksii.Mast.</i>)	155	4,4	1,12	33,1	84,5
6	-II-	145	4,4	1,14	32,5	85,1
7	F_3 (C-2612xБархаёт)	156	4,6	1,10	35,2	83,6
8	F_3 (C-8284xC-2612)	152	4,5	1,13	34,9	83,8
9	-II-	158	4,5	1,14	35,9	82,8
10	F_3 (C-2612x <i>G.stocksii.Mast.</i>)	147	4,4	1,12	34,1	84,1
11	-II-	159	4,5	1,13	34,5	82,7
12	F_3 (БархаётхC-8284)	150	4,3	1,16	33,7	84,9
13	F_3 (C-2612xC-2609)	167	4,2	1,15	35,2	82,7
14	F_3 (C-2609x <i>G.stocksii.Mast.</i>)	148	4,6	1,18	34,0	85,1
15	St. <i>G.stocksii.Mast.</i>	149	4,4	1,12	32,9	83,5
16	St. C-6524	142	4,7	1,11	33,4	82,4

Хулоса. Тадқиқотларда вилт замбуриғи билан табиий зарарлантирилган муҳитда ушбу касаллигига бардошли, толани сифат кўрсаткичлари толанинг ип йигирувчанлик коэффициенти SCI, микронейр Mic, тола узунлиги Lend (дюйм), солиштира нисбий узулиш кучи Str (g/tex) ва тола бирхиллиги UI (%) каби кўрсаткичлари таҳлилларига асосан, маҳаллий навларни ўзаро ва маҳаллий навлар билан Африканинг *G.stocksii.Mast* намунасини чапиштириш натижа-сида олинган F_3 дурагай ўсимликлардан толаси IV-типа мансуб бўлган янги илапар кейинги йил-

ларда бошқа қимматли хўжалик белгилари билан мужассамлаштирган ҳолда янги бошланғич ашё-лар яратиш мақсадида танлаб олинди.

Элнорахон РАХМАТХОДЖАЕВА,
таянч докторант,

Паридун ИБРАГИМОВ,
қ.х.ф.д профессор,

Баҳриддин ЎРОЗОВ,
қ.х.ф.д., катта илмий ходим.

Сайёра ЭРГАШЕВА,
қ.х.ф.д., катта илмий ходим
ПСУЕАИТИ.

АДАБИЁТЛАР

1. Миржўраев М., Содиқов Ҳ. Ғўза, беда селекция ва уруғчилиги илмий ишлар тўмлами. «ФАН» нашриёти, Тошкент-2009 йил, 260-265 б.
2. Мўминов Х. ва Ризаева С.М. “Ғўза ва бошқа экинлар биохилма-хилликларни ўрганиш, ривожлантириш сақлаш ва самарали фойдаланиш истиқболлари” мавзусидаги халқаро илмий анжуман материаллари. Тошкент. 2020 йил (20-21 декабр) 77-78 б.
3. Meredith.R., Notice of release of three noncommercial stocks of Upland cotton, DES 7A-ne, DES SL-ne, and DES DK-ne. Miss.Agr.and Forest. Exp. St. and U.D. Dept. Agr. Memo 1972. - P. 321-325.

УЎТ: 633. 18. 581. 681.

ТАДҚИҚОТ

ШОЛИНИНГ ЎТА ТЕЗПИШАР УЗУН ГУРУЧЛИ «АЛМАЗ» НАВИНИНГ ТАСНИФИ

Аннотация. Мақолада шолининг ўта тезпишар 85-90 кунда пишиб етиладиган узун гуручли «Алмаз» навининг қимматли хўжалик белгилари ва хусусиятлари, агробиологик тавсифи, экиш муддатлари ва экиш меъёри, озиклантириш меъёрларини қўллаш ва сув тежаши бўйича тадқиқот натижалари келтирилган.

Калит сўзлар: “Алмаз” узун гуручли нави, агробиологик тавсифи, қимматли хўжалик белги ва хусусиятлари, экиш муддатлари ва меъёрлари, сувни тежаши хусусияти.

Аннотация. В статье представлены результаты исследований нового ультропозднего, длинозерного сорта «Алмаз», созревающего за 85-90 дней. Описаны хозяйственно – ценные признаки и агробиологические характеристики, сроки и нормы посева, нормы внесения минеральных удобрений и способность экономить поливную воду.

Ключевые слова: сорт, длинозерный, агробиологические характеристики, хозяйственно-ценные признаки и свойства, сроки и нормы посева, способность экономить поливную воду.

Abstract. The article presents the results of the studied new ultra-early ripening long-grain variety “Almaz”, ripening in 85-90 days. Economically valuable traits and agrobiological characteristics, timing and rate of sowing, rates of application of mineral fertilizers and the ability to save irrigation water are described.

Keywords: variety, long-grain, agrobiological characteristics, economically valuable traits, properties, timing, sowing rates, ability to save irrigation water.

Кириш. Ҳозирги кунда ҳудудимизда тобора кўчайиб бораётган, сув тақчиллиги, аҳоли сонининг кўпайиб бориши ҳамда бошқа инсон омиллари билан боғлиқ таъсирлар кўп талаб қиладиган экин — шоли етиштиришда сувни

тежайдиган янги инновацион технологияларни қўллашга алоҳида эътибор қаратилишини талаб қилмоқда.

Мамлакатимизда аҳолисининг гуруч маҳсулотига бўлган талабини барқарор таъ-

минлаш, импорт ҳажимини кескин камайтириб, ички бозорларда гуруч нархини арзонлаштириб бориш бўйича Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2021 йил 2 февралдаги ПҚ-4973 сонли қарориди Шоли етиштиришни янада ривожлантириш чора-тадбирлари белгилаб берилган. Бунда шолининг экспортбоб, юқори ҳосилдор, шўрга ва касалликларга чидамли, гуруч сифати юқори бўлган навлари ва дурагайларини яратиш, уларнинг бирламчи уруғчилигини йўлга қўйиш, шунингдек сув ва ресурсларни тежайдиган агротехнологиясини ишлаб чиқиш вазифалари белгилаб берилган. Ушбу қўйилган муоммони ҳал этиш бўйича илмий тадқиқот ишларини олиб бориб натижада шолининг ўта тезпишар узун гуручли «Алмаз» нави Дон ва шолли илмий ишлаб чиқариш бирлашмаси селекционерлари тамонидан яратилиб, қишлоқ хўжалиги экинлари навларини синаш марказига ва Адлия вазирлиги ҳузуридаги патент идорасига топширилиб, синоқдан ўтмоқда.

Ушбу нав Жайхун х Делта дурагай популяциясининг F_3 авлодидан якка танлаш йўли билан яратилган.

Ботаник тур хили – гиланика, узун гуручли навлар грухуга киради, комбайнлар ёрдамда йиғиб-териш олишга мослашган. «Алмаз» ўта тезпишар нав бўлиб, вегетацияси даври давомийлиги Қорақалпоғистон шароитида 85-90 кун, районлашган «Санам» навидан 3-5 кун эрта пишиб етилади. Ўсимлик поясининг баландлиги 80-85 см, барглари яшил рангли, тупи йиғилган бир хил, барча поялари бўйлари бир текст бўлиб, бир вақтда пишиб етилади.

«Алмаз» нави юқори тушлаш хусусиятига эга, тушлаш коэффициенти 3- 4 донага тенг.

Рўвагининг зичлиги ўртача, узунлиги 17-18 см, унда 100-105 дона дон бўлади. Бошоқча қобиғи овал таризли шаклда, гул қобиғи бир текст, сомон рангли, барча бошоқларида қилтиқ болмайди, ҳудудимизда туманлашган навлардан ушбу апробацион белгилари билан ажралиб туради. Дони узун, 1000 дона дон вазни 27-28 грамм, нав юқори технологик ва озиқ-овқатлик сифати билан ажралиб туради. Доннинг қобиқчилик миқдори 18,5-19,0%, шаффофлиги 95-98%. Донидан умумий маҳсулот чиқими 69-70% шундан ўртача бутун гуруч чиқими 60-65%. Гуручи пишиб етилгандан сўнг 20 кунгача синиб қолишга чидамли. Дон пояда йиғиб-териш олинмай туруб қолса ёрилиб етилиши кўпайиб бориши кўзатилади.

Гуручини қайнатиб пиширганда ёпишқоқлиги ўта кам, консиценцияси яхши кўринишда бўлиб, половлик сифати ўта яхши.

Олинган маълумотларга кўра нави асосий экин сифатида экиб жойлаштирганимизда оптимал экиш муддати май ойининг биринчи декадасидан 5 июнгача бўлиб экиш миқдори 6-6,5 млн дона уруғ сарфланиб, ўртача 60-65 ц/га ҳосил етиштиришга имкон бўлади. Такрорий экин сифатида 22-25 июнгача экиб жойлаштирганимизда 7 млн дона/га уруғ сарфланиб 45-50 ц/га юқори сифатли ҳосил берди.

Кўзги бўғдойни оптимал муддатда йиғиб олиб, ерларнинг шўрини ювмасдан ўта тезпишарлиги боис экилганда камида 15-20% сувни ва 25-30% азотли ўғитларни тежашга эришиладиган инновацион нав ҳисобланади. Экиш муддатига қараб «Алмаз» нави рўваклаш вақти ва пишиб етилиш даврини 5-7 кунга ўзгартиради. Нав ўсимликларда маҳсулдор тушлаши энг оптимал экиш муддатида ва азот ўғити билан оптимал таминалаганимизда ҳосил бўлади. Кўзги бўғдойдан сўнг такрорий экин сифатида жойлаштириб экканимизда ушбу ўзгаришни келтириб чиқарадиган асосий омил ҳудудимизда куннинг қисқалиги ва самарали ҳароратнинг камайиши билан изоҳланади.

Навдан юқори ҳосил олиш учун азотли ўғитлар миқдорини экиш даврига қараб фарқланиши шарт. Кеч экилганда бериладиган азот ўғитининг миқдорин 15-20% гача камайтиб беришни тавсия этамиз. Шоли нави ҳаддан ташқари кўп азотли ўғитлар билан озиқлантирилса донининг майдаланиб, пуч донлар миқдорининг кўпайишига олиб келади.

Ҳудудимизда сўнгги йиллари тез-тез такрорланиб турадиган аномал иссиқ кунларга навнинг рўваклаб гуллаган даврига тўғри келмаслиги керак. Бу нав қўрғоқчиликка ҳудудимизда туманлашган бошқа навларга нисбатан чидамсиз бўлиб, пуч донлар миқдорини кўпайтириб юбориши мумкин. Сабаби бошқа туманлашган навлар «Алмаз» навга нисбатан кеч рўвақлайди.

Шуни алоҳида таъкидлаш керакки, Қорақалпоғистон Республикаси шимолий туманлари ҳудудининг суғорма ерлари хлорли ва сульфатли типда бўлиб, ҳар хил даражада шўрланган, унумдорлиги паст, ер ости сувлари яқин жойлашганлиги боис ғўза, буғдой ва бошқа экинлардан ўта кам ҳосил етиштирилмоқда. Ҳозирги замон бозор иқтисодиёти шароитида ушбу стресс шароитларни ҳисобга олиб сув

ресурслари тақчил бўлиб бораётган бир вақтда самари навларни экишда уларнинг стресс омилларига бардошлилиги, тезпишарлиги, юқори сифатли ҳосил беришини, иқтисодий самарадорлигини ҳисобга олиб инновацион ресурсларни ва сувни тежайдиган ўта тезпишар узун гуручли жаҳон бозорида харидоргир «Алмаз» навини асосий экин сифатида экиб, 60 ц/га ва такрорий экин сифатида экиб 45-50 ц/га ҳосил етиштириш мумкинлиги илмий тамондан исботланган.

Бу жараёнда дастлаб ер ва сув ресурсларидан оқилона фойдаланиш мақсадида инновацион технологияларни қўллаб, сув тақчиллигини камайтириб юқори сифатли ҳосил етиштириш учун апрель ойидан бошлаб шולי экиладиган далалар лазерли текстлагичлар ёрдамида текстланди. Шўри ювилган майдонни экишга сифатли тайёрлаб, намлиги етарли далага уруғ қуруқлай экиб, 30-35 суткагача ушлаб туриб сўнг бегона ўтларга қарши улар кучли ривожланиб кетмас-

лиги учун камида икки маротаба гербицидлар билан ўйғинланди. Суспензия бериб, сўнгра вақти-вақти билан суғоришнинг инновацион сув тежовчи услубини қўллаб (10 сутка оптимал сув қатламини барпо этиб. Сувни 7 сутка давомида бермасдан) сифатли ва мўл шולי етиштириш мумкинлиги ўз исботини топди.

Ушбу усулда шולי етиштириш орқали 10-12 минг м³ сув тежалади. Янги ресурслар ва сувни тежавчи инновацион «Алмаз» навининг экин майдонларини кенгайтириш мақсадида ҳозирда навнинг бирламчи уруғчилигини йўлга қўйиб, кўпайтириб фермер хўжаликлари ва кластерларга юқори сифатли давлат андозасига мос уруғлар етказиб бериш ишлари олиб борилмоқда.

Уразбай АБЫЛЛАЕВ, к.х.ф.н.,
Дуйсенбай УТАМБЕТОВ, қ.х.ф.д., к.и.х.,

Баҳодир АБДУЛЛАЕВ,
Дон ва шולי илмий ишлаб чиқариш
бирлашмаси.

UO'T: 631.53.02:621.3.024.001.5

TADQIQOT

PIYOZ URUG'LARIGA TA'SIR ETUVCHI ASOSIY FAKTORLAR VA TAJRIBA O'TKAZISH USLUBI

Annotatsiya. Piyoz kundalik ovqatlanishda oshxonaning doimiy mevalaridan hamda jaxonda insonlar tomonidan ko'p iste'mol qilinadigan sabzavot maxsulotlaridan biri ekanligi mazkur maqolaning dolzarbligi hisoblanadi. Maqolada jaxon bo'yicha piyoz yetishtirishning holati, piyoz urug'larining unub chiqib rivojlanishiga bevosita ta'sir etuvchi asosiy faktorlar; kichik kamerali uskunada elektrotexnologiyali qizdirish yo'li bilan ishlangan urug'larni tezkor o'stirish metodi haqida fikrlar bayon qilingan.

Kalit so'zlar: piyoz urug'i, elektrotexnologiya, elektr qizdirish, elektr faollashgan suv, suvning pH ko'rsatkichi.

Аннотация. Актуальность данной статьи заключается в том, что лук – один из неизменных плодов кухни и один из самых потребляемых овощных продуктов в мире. В статье описано состояние выращивания лука в мире, основные факторы, непосредственно влияющие на всхожесть и развитие семян лука, о методе экспрессного выращивания семян, обработанных электротехнологическим нагревом, в малогабаритном камерном оборудовании.

Ключевые слова: семена лука, электротехнология, электронагрев, электроактивированная вода, показатель pH воды.

Abstract. The relevance of this article lies in the fact that onions are one of the constant fruits of the kitchen and one of the most consumed vegetable products in the world. The article describes the state of onion cultivation in the world, the main factors directly affecting the germination and development of onion seeds, and the method of express cultivation of seeds treated with electrotechnological heating in small-sized chamber equipment.

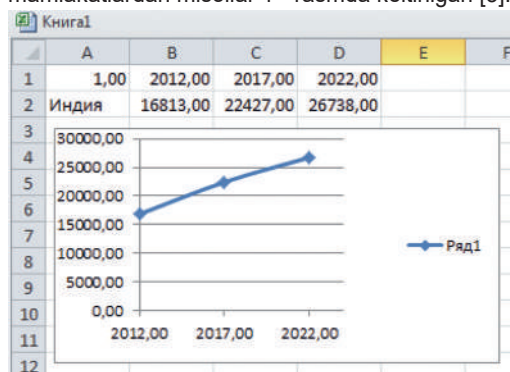
Keywords: onion seeds, electrotechnology, electric heating, electroactivated water, water pH index.

Kirish. Piyoz o'simligi qadimgi yunon mifologiyalarida hayotning ramzi sifatida talqin qilingan. Piyoz o'zining inson sog'ligi uchun o'ta zarur bo'lgan modda va kasalliklarning oldini olish

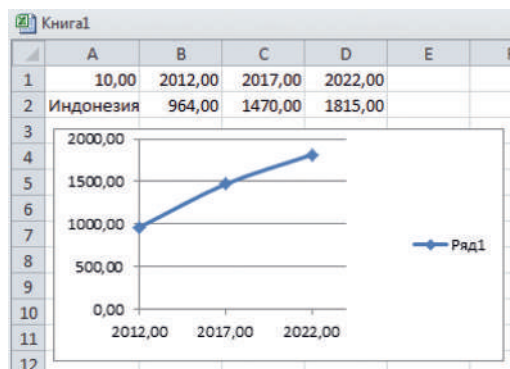
xususiyatlarga ega ekanligi, kundalik ovqatlanishda oshxonaning doimiy mevalaridan biri hamda jaxonda eng kerakli va insonlar tomonidan ko'p iste'mol qilinadigan sabzavot maxsulotlaridan biri

hisoblanadi. Piyoz urug'lariga ekish oldidan ishlov berish usullari jahon mamlakatlari bo'yicha tahlillar asosida o'rganilgan.

Ma'lumki, O'zbekiston hozirgi davrda piyoz yetishtirish bo'yicha eng ilg'or yigirmatalik davlatlar qatoridan joy olgan [1]. 2016 yilda jahonda piyoz ishlab chiqarish 93,1 million tonnani tashkil etgan bo'lib Xitoy va Hindiston mamlakatlarining hissasiga jahon bo'yicha ishlab chiqarishining 45% dan ortig'i to'g'ri keladi [1,2]. Oxirgi yillarda olib borilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, Xitoyda piyoz ishlab chiqarishda o'sish kuzatilmagan. Tahlil qilingan yillar bo'yicha o'sish dinamikasi yuqori bo'lgan mamlakatlardan misollar 1 - rasmda keltirilgan [3].

a

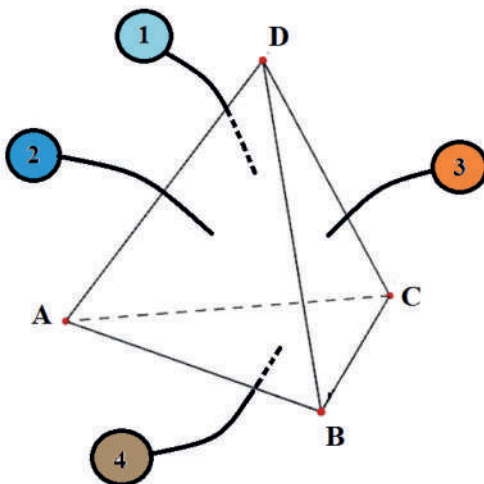

b

1-rasm. Jaxonda piyoz yetishtirish bo'yicha o'sish dinamikasi yuqori bo'lgan mamlakatlarga misollar:
a - Hindiston; b - Indoneziya.

A.Denmuxammadiyev va boshqalarning fikricha piyoz urug'larini flotatsiya usulida saralash jarayoni laboratoriya sharoitida uch bosqichda amalga oshiriladi. Shuningdek, piyoz urug'larini qo'shimcha

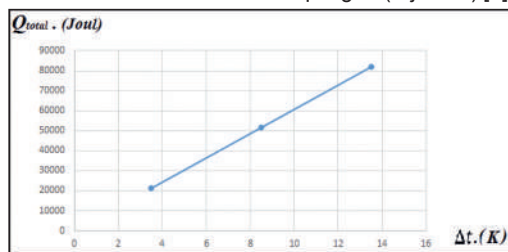
sog'lomlashtirishda Elektrfaollashgan suvda namlash usuli bilan suvning ijobiy effekti bo'yicha materiallar berilgan va suvning pH qiymatini aniqlash jarayoni tasvirlangan [3].

2-rasm. Piyoz urug'lariga ta'sir etuvchi faktorlar. tetrayderi: 1-havo(kislorod); 2-namlik(suv); 3- yorug'lik(harorat); 4-tuproq(mikroelementlar).

Urug'ning unib chiqishida quyidagi faktorlar: havo(kislorod), namlik(suv) va yorug'lik(harorat) muhim **uchtalik** hisoblanadi. Ammo, tuproqqa qadalgan(ekilgan) urug'ning sog'lom rivojlanishi uchun **to'rtinchi faktor** – ya'ni tuproq(mikroelementlar) tarkibi ham muhim ahamiyatga ega. Shuning uchun 2-rasmda piyoz urug'lariga ta'sir etuvchi faktorlar tetrayderi tasvirlangan.

VNIIO da organik sabzavot yetishtirish tizimini rivojlantirish uchun sabzavot ekinlarini o'simliklarning biologik xususiyatlariga mos keladigan optimal unumdorlik ko'rsatkichlari aniqlangan (1-jadval) [4].

3 – rasm. Xona va kamera ichidagi haroratlarning farqining kameradagi issiqlik energiyasi yo'qotilishiga bog'liqlik grafigi.

Sabzavot ekinlari uchun tuproq unumdorligining optimal parametrlari

Ko'rsatkichi	Gumusli qatlam, sm	Gumus, %	pH tuzli	Asoslar bilan to'yinganlik, %	P ₂ O ₅ , mg/kg (Chirikov boyicha)	K ₂ O, mg/kg (Maslova boyicha)	Tuproqning zichligi, g/sm ³	Suv o'tkazmaydigan birliklar, %	Tarkibiylik ko'effitsienti	Suvda eriydigan tuzlar, %	Granulametric tarkibni baholash (fizik loyning %)	Yer osti suvlari sathi, m
Piyoz	>30	>2,5	6,4-7,9	>90	>150	>150	1,0-1,3	>60	3-4	< 0,2	15-35	>1,5

3-rasmdan ko'rinib turibdiki, haroratlar o'zgarish 5 gradusga farq qilib olingan, bunda xona va kamera ichidagi haroratlar farqi qanchalik kam bo'lsa kameradagi yo'qotishlar foizi ham shunchalik kam bo'lishi yaqqol ko'rinib turibdi.

Piyoz urug'larining unib chiqishi uchun optimal harorat 20±22 °C qiymat chegarasida avtomatik boshqarish yo'li bilan nazorat qilinadi. Shuni ta'kidlash kerak-ki, kamerali qurilmani ishga tushurishda kamera ichini qizdirish uchun dastlabki energiya sarfi talab qilinadi. Muhandislik hisoblari shuni ko'rsatadiki, kameraning o'zini qizdirish uchun sarflanadigan energiya isrofi 10% dan ortmaydi.

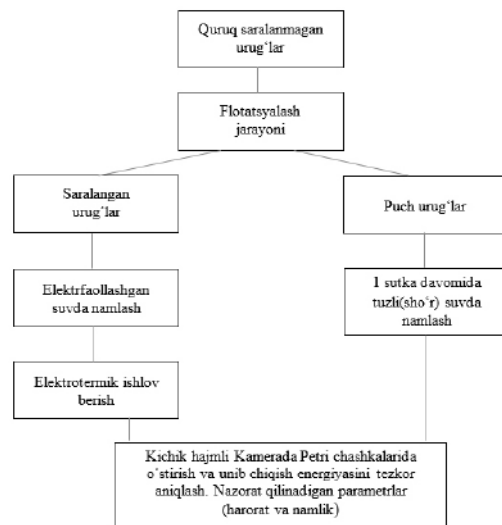
Petri Chashkalarda urug'larning unib chiqishi uchun maxsus namlanadigan tushamalardan foydalaniladi. Unib chiqayotgan o'simliklarga toza havoni ta'minlash uchun kamerada shamollatish tizimidan foydalaniladi.

Suniy yoritgichlar yordamida kamera ichida undirilayotgan urug'larni rag'batlantiruvchi ta'sirlar amalga oshiriladi. Nurlarning spetrlari tarkibi va to'liq uzunliklariga bog'liq ravishda o'simliklarga rag'batlantiruvchi ta'sirlar haqida A.Denmuxammadiyev monografiyasida amaliy misollar bilan tahlil qilingan.

Tadqiqot materiallari va uslubi. Yuqoridagi hisoblar asosida tadqiqotlarning umumlashgan struktura sxemasi ishlab chiqildi (4-rasm). Unga asosan quruq saralanmagan urug'lar o'lchab olinadi. So'ngra suv to'latilgan idishga ushbu urug'lar solinadi va Flotatsiyalash jarayonida qalqib chiqqan puch urug'lar ajratib olinadi. Cho'lgan sara urug'lar elektrfaollashgan suvda namlanadi hamda elektrotermik ishlov beriladi. Elektrotermik ishlov berilgan piyoz urug'lari kichik hajmli kamerada Petri chashkalarda o'stirish va unib chiqish energiyasini tezkor aniqlash uchun joylanadi.

Shuningdek, Flotatsiyalash jarayonida qalqib

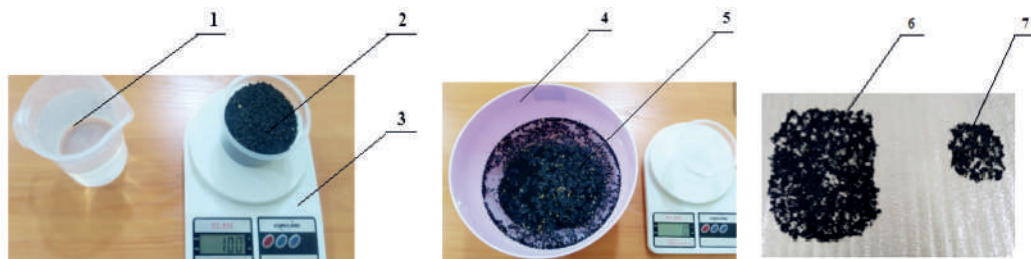
chiqqan puch urug'lar bilan ham amalga oshiriladi. Faqat bunda puch urug'lar elektrfaollashgan suvda namlanmaydi, bir sutka davomida tuzli(sho'r) suvda namlanadi.

4 – rasm. Tajriba o'tkazishning struktura sxemasi

Natijalar va munozara. Tajribalar natijasida piyoz urug'larining flotatsion massasi aniqlandi (2 - jadval).

Piyoz urug'ini flotatsiya usulida saralash jarayoni (5-rasm) uch bosqichda amalga oshirildi: a) birinchi bosqichda piyoz urug'larini elektron tarozida uch marta o'lchab olindi; b) ikkinchi bosqichda plastik idishga suv solib so'ng piyoz urug'lari solindi. c) uchinchi bosqichda urug'lar ikki qismga ajratildi idish tubiga botgan (saralangan) urug'lar va flotatsiya yo'li bilan ajratilgan urug'lar so'ng elektron tarozida o'lchandi. Yuqoridagi o'lchash natijalari 2-jadvalga

5 - rasm. Piyozi urug'ini flotatsiya usulida saralash jarayoni.

a) birinchi bosqich; b) ikkinchi bosqich; c) uchinchi bosqich;

1 - suv; 2 - piyoz urug'lari; 3 – elektron tarozilar; 4 - plastik idish;

5 - piyoz urug'larini flotatsiya qilish jarayoni; 6 – idish tubiga botgan (saralangan) urug'lar;

7 - flotatsiya yo'li bilan ajratilgan urug'lar.

qayd etildi va urug'larning o'rtacha arifmetik qiymati hisoblandi.

2-jadval.

Piyoz urug'larining flotatsion massasini aniqlash

№	M_{um} (g)	$m_{flot.y}$ (g)	m_{flot} (g)
1	100	82	18
2	100	84	16
3	100	83	17

$$m_{ort} = 18 + 16 + 17 / 3 = 17 \text{ g} \quad (1)$$

Hozirgi vaqtda qishloq xo'jaligi urug'larini ekishdan oldin ishlov berish deyarli kimyoviy usulda amalga oshiriladi. Hozirgacha ishlab chiqilgan elektotexnologik usullarda ishlov beradigan qurilmalar har xil urug'lar uchun bitta qurilmada optimallashtirilib intellektual tizimlashtirilmagan va asosan piyoz urug'lariga ishlov berishga qaratilgan. Bu sohada ham texnologik jarayonlarni intellektual

tizimlar uchun ishonchli axborotlarni zamonaviy usul va vositalar yordamida o'lchab olishni bajarish masalasi o'rganilgan. Ushbu taklif etilayotgan uskunada qishloq xo'jaligi urug'lariga ekologik sof elektr texnologiyalari bilan ishlov berish imkonini beradi.

Xulosa. Tajriba o'tkazishning struktura sxemasi ishlab chiqildi. Unga muvofiq flotatsiyalash jarayonida piyoz urug'lari saralangan va puch urug'lar qismiga ajratish, tavsiya etilgan usullar bilan namlash ko'zda tutilgan. Kichik hajmli Kamerada Petri chashkalarida o'stirish va unib chiqish energiyasini tezkor aniqlash usulidan boshqa sabzavot urug'larida ham tajribalar o'tkazish imkonini beradi.

Aktam DENMUXAMMADIYEV, t.f.n., dotsent,
Abror PARDAYEV, assistant,
 "TIQXMMI" Milliy tadqiqot universiteti,
Alibek QODIROV, o'qituvchi,
Zafar RADJAPOV, stajyor o'qituvchi,
 Urganch davlat universiteti.

ADABIYOTLAR

1. https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D1%83%D0%BA_%D1%80%D0%B5%D0%BF%D1%87%D0%B0%D1%82%D1%8B%D0%B9
2. <https://www.fao.org/faostat/en/#home>
3. A.Denmukhammadiev, A.Pardaev and E.Sobirov. A priori data on pre-sowing treatment and primary experiments on electric heating of onion seeds. E3S Web of Conferences., 2023, 434, 01018. <https://www.scopus.com/authid/detail.uri?authorId=57221222766>
4. Литвинов С.С., Борисов В.А. Современные направления развития овощеводства в российской федерации/ Научное обеспечение отрасли овощеводства России в современных условиях (Сборник научных трудов). По материалам Международной научно-практической конференции, посвященной 85-летию ВНИИ овощеводства. М.: 2015. – с. 16-23.
5. Denmukhammadiev A.M. Impulslarning spektrli tahliliga oid, Monografiya, Toshkent, 2022 y, "TIQXMMI" MTU bosmaxonasi, - 64 b.

ҚОВУН ПАШША ЗАРАКУНАНДАСИНИНГ ҚИШЛОВДАН ЧИҚИШ МУДДАТИ ВА РИВОЖЛАНИШ ХУСУСИЯТИ

Аннотация. Мақолада Қорақалпоғистон Республикаси шароитида полиз экинлари далаларида пайда бўлиб, зарар келтираётган қовун пашшаси турининг қишлаб чиқиш муддати, эрта баҳордан бошлаб, вегетация даври охиригача ривожланиш биоэкологиясига таъсир этадиган абиотик омилларни аниқлаш бўйича олиб борилаётган илмий тадқиқотлардан олинган натижалар келтирилган.

Калим сўзлар: етук зоти, тухум, қурти, ғумбак, полиз экинлари, қишлаш муддати, биоэкологияси, абиотик омиллар.

Аннотация. В статье приведены результаты проведенных исследований, по определению сроков выход зимовки вредоносных видов бахчевых культур дынной мухи и влияние абиотических факторов на биоэкологического развития в условиях Республика Каракалпакстана

Ключевые слова: имаго, яйцо, личинки, куколки, бахчевые культура, перезимовка, биоэкология, абиотические факторы.

Abstract. The article presents the results of studies conducted to determine the timing of wintering of harmful species of melon flies melon crops and the influence of abiotic factors on bioecological development in the conditions of the Republic of Karakalpakstan.

Keywords: imago, egg, larvae, pupae, melon culture, overwintering, bioecology, abiotic factors.

Кириш. Қовун пашшаси (*Myiopardalis pardalina* Big.) мазкур агроиклим шароитидаги қишлоқ хўжалик экинларидаги янги тур ҳисобида 2001-йили Қорақалпоғистон Республикаси ва Хоразм вилояти далаларидаги полиз экинларида ривожланиб зарар келтирганлиги аниқланди. Зараркунада ривожланиши қайд этилган йиллари тарқалган ареаллари бироз кам бўлиши кузатилган бўлсада орадан 10-12 йил ўтганда кейин ва ҳозирги кунда барча вилоятларнинг полиз экинлари далаларидаги асосий зараркунада турига айланганлиги қайд этилди [1, 6, 7].

Зараркунанданинг келтирадиган зарар мезони катта ҳисобланган Покистон, Ҳиндистон, Исроил, Эрон, Туркия, Шимолий Кавказ, Грузия, Арманистон, Озарбойжон, Россия, Афғонистон, Тожикистон, Туркменистон, Қозоғистон Республикалари шароити полиз экинлари далаларида олиб борилаётган қарши кураш тадбирларига қарамасдан кутилган натижалар мавжуд бўлмаганлиги, турнинг биоэкологик ривожидagi мураккаб ўзгачаликларнинг мавжуд эканлигини таъкидлайди [2, 5].

Қовун пашшаси зараркунандасининг полиз экинлари далаларида тарқалиши, ривожланиш биоэкологиясини ҳисобга олиб ташкиллаштири-лаётган кураш тадбирларидан кутилган натижаларнинг олинишида кўплаган камчиликлар мавжуд бўлиб, айрим далаларда қовун ҳосилининг

68,4-91,3% гача нобуд этаётганлиги аниқланган. Мавжуд муаммонинг вужудга келишидаги сабаблардан бири, бугунги кунгача зараркунада ривожланиш биоэкологиясига таъсир этадиган абиотик омиллардаги ижобий натижалар берадиган элементларининг аниқ бўлмаслигидадир. Шу боис, зараркунада қишлоқ даврига таъсир этадиган ташқи муҳит омиллари ўзгаришлари, баҳор ва ёз ойларидаги ривожланишини бошқарадиган омилларни тўғри аниқлаб, қарши кураш тадбирларини ишлаб чиқиб тезда жорий этиш долзарб масалаларнинг бири ҳисобланади [11, 12].

Тадқиқот материаллари ва услуби. Полиз экинлари далаларида қовун пашша зараркунандасининг қишлоқга кетган ғумбакларини аниқлаш Ш.Т. Хўжаев (2015), зараркунада фазаларидан етук зоти, тухуми, қурти ва ғумбагини ҳисобга олиб, биоэкологик ривожланиш хусусиятларини ўрганиш ва фенограмма тузишда Н.К.Сапармамедова (2004), В.С.Тянь (2016), илмий тадқиқотлар олиб боришда Б.А.Доспехов (1986) услубларидан фойдаланилди.

Таҳлил ва натижалар. Қовун пашшасининг Қорақалпоғистон агроиклим шароитида тарқалган тури *Myiopardalis pardalina* Big. эканлиги, ривожланиш биоэкологиясига полиз экинларининг бошқа зараркунадаларига нисбаттан ўзига хос бўлган хусусиятлари мавжуд эканлиги аниқланди. Зараркунада қуртлари

полиэкинларидан қовун, тарвуз, қоғоқ, сабза-
вотлардан бодринг экинлари мевалари билан
озикланиб, ривожланиши мева ичида, етук зоти
тез учиб ҳаракат этишида ва ғумбақлари тупроқ
чуқурлигида бўладиганлиги ҳисобига қарши
кураш тадбирларини олиб боришда мураккаб
вазиятни пайдо этадиганлиги аниқланди. Зарар-
қунанда келтирадиган зарар мезони катта бўлиб,
оналик зоти ёш меваларга (диаметри 2-5 см
бўлгандан бошлаб) кўпроқ, катта бўлганларига
камроқ, мева қобиғини тухум қўйғичи билан те-
шиб, тагига биттадан, далада мевалар сони кам
бўлса 4-8 донагача тухум қўйиб, ундан чиққан
қуртлари мева ичидаги эти билан озикланиб,
ўзига йўл ишлаб уруғкача етиб, зарар келтиради.
Озикланиши учун мева ичида ҳаракатланганда,
атрофида занг тусли доғлар пайдо бўлиб,
ташқарига чиқишидаги пўчоқда пайдо қилган
тешиклардан ичкарига кирган микроорганизмлар
таъсирида мевалар қайси шаклда бўлишига
қарамасдан бутунлай чириб истеъмолга яроқсиз
бўлиб қолади. Бундан ташқари вегетация даври-
да 3 мартагача авлод бериб, оналик зоти 80-130
донагача тухум қўядиганлиги аниқланди. Полиэ-
кинлари далаларида турларига боғлиқ 15-20
минг мева етиладиганлигини ҳисобга оладиган
бўлсак, далада 175-200 дона қовун пашшаси
оналик зоти ривожланадиган бўлса вегетация
даври охиригача 90-100% мевага зарар келти-
риб, даладан умуман ҳосил олиш имконияти
бўлмайдиганлиги тақозо этилади.

Зарарқунанданинг биоэкологик ривождаги
ўзига хос хусусиятлари мазкур агроиклим ша-
риотига тўла мослашганлиги ҳисобга олинди.
Ҳаёт кечириши давомида, сентябр ва октябр
ойларида пупарий ичидаги ғумбаги тупроқнинг
10-20 см чуқурлигида қишлоғга кетиб, баҳорда
эртапишар қовун навлари ва далаларда ўсаётган
ёввойи итқовун гуллаш, мева ҳосил қилиши
билан ҳаво ҳарорати кўтарилишига боғлиқ етук
зотлари учиб чиқади. Қишловдан чиққан етук
зотлари қўшимча озикланиб, оталанади ва тез-
да мевалар пайдо бўлган далаларга тўпланиб,
тухум қўйишга киришади. Зарарқунанда риво-
жининг иккинчи авлоди давомида сони кўпайиб,
тарқалган ареаллари кенгайиб, келтирадиган
зарар мезони юқори бўлади.

Олиб борилаётган тадқиқотлар натижасида
зарарқунанданинг Қорақалпоғистон шароити
шимолий туманлари ҳудудларида 2002 йили 11
июн, 2003 йили 29 май, 2004 йили 5-июн, 2005

йили 27 май, 2006 йили 25 май, 2007 йили 4 июн,
2008 йили 23 май, 2009 йили 12 июн, 2010 йили
2 июн, 2011 йили 2 июн, 2012 йили 30 май, 2013
йили 31 май, 2014 йили 5 июн, 2015 йили 7 июн,
2016 йили 3 июн, 2017 йили 10 июн, 2018 йили
2 июн, 2019 йили 3 июн, 2020 йили 5 июн, 2021
йили 7 июн, 2022 йили 23 май, 2023 йили 3 июн
кунлари қишловдан дастлабки авлодларининг
чиққанлиги маълум бўлди. Бундан кўриниб ту-
рибдики, ҳудуд шароитида май ойининг иккинчи
яримидан бошлаб зарарқунанданинг қишловдан
чиқиши учун қулай муддат ҳисобланади. Бу
даврдаги ҳаво ҳароратининг ўртача кўрсаткичи
ҳар ўн йил бўйича 21,65-22,6 °С, ҳавонинг нис-
бий намлиги 49,6-43,9% ни ташкил қилиб, полиэ-
кинларидан эртапишар навларининг ёппасига
гуллаш ва дастлабки мевалар пайдо бўлиш
фазаларига тўғри келадиганлиги қайд этилди.

Сўнги йиллар давомида олиб борилган зар-
арқунандани қишлоғга кетиш ва қишловдан
чиқишини аниқлаш бўйича лаборатория шаро-
итидаги тадқиқотларимизда етук зотлари май
ойининг 23 санасида ҳисобга олинди. Лаборато-
рия шароитида қўйилган 90 та ғумбақдан жами
52,3% қовун пашша етук зотлари июн ойининг
27 санасига қадар учиб чиққанлиги қайд қилинди.
Дала шароитидаги энтомологик катакчалардан
дастлабки пашшалар май ойининг 28чи санасида
чиққанлиги маълум бўлди. Май ойининг учинчи
ўн кунлигида ўртача ҳаво ҳарорати 22,3°С,
тупроқнинг 10 см чуқурлигида ўртача 26,1°Сни
ташқил қилганлиги аниқланди. Кузатувларимиз-
дан дала шароитида ғумбақлардан жами 46,7%
пашша чиққанлиги ҳисобга олинди.

Бундан кўриниб турганидек, лаборатория
ва дала шароитида вужудга келтирилган
микроиклим натижасида қишлоғга кетган
ғумбақлардан 52,3-46,7% қовун пашша етук
зотининг учиб чиққанлиги, ташқи муҳит омил-
ларининг аҳамияти катта эканлиги ва ҳар хил
салбий таъсирларидан бошқаларининг нобуд
бўлганлиги маълум бўлди.

Тадқиқотларимизда лаборатория шароитида
қўйилган ғумбақлардан август ойида ҳам паш-
шаларнинг чиқиши кузатилди. Демак, бундан
хулоса қилиш мумкинки, зарарқунанданинг
ғумбақларига қулай шароит бўлиши билан етук
зотлари учиб чиқадиган тур эканлиги исботлан-
ганлиги.

Зарарқунанданинг биоэкологик ривожланиш
хусусиятига кўра, қовун мевасига қўйилган

биринчи авлод тухумларидан қуртларининг чиқишига қадар эмбрионал ривожланиши 3-5 кунда, қуртлари 10-16 кун давомида озикланиб, тупроқда ғумбаклик фазасига айланади. Ғумбаклардан шароитга қараб 12-18 кун давомида етук зотлари учиб чиқиши аниқланди. Биринчи авлод етук зотлари шароитга боғлиқ ҳолда 14-28 кун давомида тирикчилик қилиши маълум бўлди. Зараркунанданинг июл ойи давомида иккинчи авлод тухумларининг эмбрионал ривожланиши 3-6 кун, қуртлари ва ғумбаклари 9-18 кун давомида, етук зотлари 22-28 кун давомида ривожланиши кузатилди.

Тадқиқотларимиз давомида қовун пашша авлодларининг фазаларининг ривожланишида деярли фарқ йўқ эканлиги маълум бўлди. Зараркунанданинг учинчи авлодларининг тухумлари 4-5 кун давомида эмбрионал ривожланиши даврини ўтаб, қуртларининг тўлиқ озикланиши 10-18 кунда якунланиб, ғумбаклари 12-20 кунда, етук зотлари 24-32 кун давомида тўлиқ ривожланиши қайд қилинди.

Хулоса. Қорақалпоғистон шароитида қовун пашша (*Myiopardalis pardalina* Big) зарар келтирган полиз экинлари ва ёввойи ит қовун ривож-

ланган далаларида ғумбаклик фазасида қишлоқ даврини ўтайди. Баҳорда май ойининг иккинчи ўн кунлигидан бошлаб эртапишар қовун навлари ва ёввойи ит қовун гуллаши билан, ўртача ҳаво ҳарорати 21,65-22,6 °С, ҳавонинг нисбий намлиги 49,6-43,9% бўлганда етук зотларининг ёппасига учиб чиқиши кузатилади. Зараркунанда тухумининг эмбрионал ривожланиши ўртача 3-5 кунда, қуртлари 10-18 кунда, ғумбаклари 12-18 кунда, етук зотлари 24-32 кун давомида давом этиб уч марта тўлиқ авлод бериши ҳисобга олинди. Зараркунанданинг ушбу ривожланиш хусусиятларини ҳисобга олиб дастлабки етук зотлари полиз экинлари далаларига тўпланиши билан эрталабки соат 5-8 да тавсия этилган кимёвий препаратлар билан ишлов бериб, йўқ этиш тавсия этилади. Мевалардаги қуртлари ғумбакка айланишида мева тагига махсус тутиқч ускуналарни жойлаштириб, нобуд этиш усулларини қўлланилиб, келгуси авлодининг ривожланиши бартараф этилиши таъминланади.

Елмурат ТОРЕНИЯЗОВ, қ.х.ф.д., профессор,
Рысназар ЮСУПОВ, қ.х.ф.ф.д., доцент,
Қорақалпоғистон қишлоқ хўжалиги ва
агротехнологиялар институти.

АДАБИЁТЛАР

2. Душамов Б., Ешанов Қ. Қовун пашшаси-ҳосил кушандаси //Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги журнали. - 2007. - №2. - 35 б.
3. Исабеков Б.Б., Жамкеева М.Е. Оңтүстік Қазақстан облысында карантинді зиянкес қауын шыбынының таралуы және онымен химиялық күресу жолдары //Известия национальной Академии Наук Республики Казахстан. Серия аграрных наук 6 (24). – Алматы, 2014. – Б. 46-48.
4. Сапармамедова.Н.К. К изучению дынной мухи *Myiopardalina* Big в Туркмении //Энтомологическое обозрение. LXXXIII. - 2004. - №3. – С. 517-519.
5. Тянь В.С. Опыт борьбы с Беллуджистанской дынной мухой и прогнозирование зараженности угодий Кызылординской области. «Научно-инновационные основы развития картофелеводства, овощеводства и бахчеводства в Республике Казахстан» сборник материалов международной научно-практической конференции (22-23 июля 2016). - Кайнар, 2016. –С. 497-500.
6. Торениязов Е.Ш., Аббатов О. Қовун пашшасининг пайдо бўлиши сабаблари ва унга қарши кураш чора тадбирлари //Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги журнали. - 2003. - №5. -25 б.
7. Торениязов.Е.Ш., Юсупов.Р.О. Қарақалпақстан республикасы шараятында қауын шыбыны зиянкесиниң рауажланыу динамикасы./ Интенсив бағлар, сабзавот-палыз егинлерин зыянкес ҳам кеселликлерден интеграциялық қорғау атамасындағы Республикалық илимий-илимий-өндирислик конференция материаллары. – Нөкис, 2018. – Б. 102-105.
8. Хўжаев Ш.Т. Ўсимликларни зараркунандалардан ўйғунлашган ҳимоя қилишнинг замонавий усул ва воситалари. – Тошкент, 2015. – 271-277 б.
9. Baris A., Cobanog'lu S. Kavun Sinegi [*Myiopardalis pardalina* (Bigot, 1891) (Diptera: Tephritidae)] nin Farkli Kavun Cesitlerinde Zarar Oranlarinin Belirlenmesi /Proceedings of the fourth plant protection congress of Turkey. – Kahramanmaras, 2011. – 14 p.
13. Stonehouse J., Mahmood R., Poswal A., Mumford J ва б. Farm field assessments of fruit flies (Diptera: Tephritidae) in Pakistan: distribution, damage and control //Crop Protection. – 2002. - №21. – P. 661-669.

БОҒДОРЧИЛИККА ИХТИСОСЛАШГАН ФЕРМЕР ХЎЖАЛИКЛАРИДА ЕРДАН ФОЙДАЛАНИШНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ ТАШКИЛИЙ-ТЕХНИК АСОСЛАРИ

Аннотация. Ушбу мақолада боғдорчиликка ихтисослашган фермер хўжаликларида ердан фойдаланишни ташкил этишининг ташкилий ва техник асослари таҳлил қилинади. Мақолада ердан фойдаланишнинг ҳуқуқий асослари, ер ресурсларини тақсимлаш ва бошқаришнинг ташкилий усуллари, шунингдек, ердан фойдаланиш самарадорлигини баҳолаш ва назорат қилиш механизмлари кўриб чиқилади.

Калит сўзлар: фермер хўжаликлари, ердан фойдаланиш, ташкилий асослари, ҳуқуқий асослар, техник асослар, боғдорчилик, ер қонунчилиги.

Аннотация. В данной статье анализируются организационно-технические основы использования земли в фермерских хозяйствах, специализирующихся на садоводстве. Рассматриваются правовые основы использования земли, организационные методы распределения и управления земельными ресурсами, а также механизмы оценки и контроля эффективности использования земли.

Ключевые слова: фермерские хозяйства, землепользование, организационные основы, правовые основы, технические основы, садоводство, земельное законодательство.

Abstract. This article analyzes the organizational and technical foundations of land use in farms specializing in horticulture. It examines the legal foundations of land use, organizational methods for the allocation and management of land resources, and mechanisms for evaluating and controlling land use efficiency.

Keywords: farming, land use, organizational and legal basis, technical basis, horticulture, land legislation.

Кириш. Боғдорчиликка ихтисослашган фермер хўжаликларида ердан фойдаланиш самарадорлиги мамлакат қишлоқ хўжалиги соҳасидаги барқарор ривожланишини таъминлашда муҳим аҳамиятга эга. Ер ресурсларидан самарали фойдаланиш юқори ҳосилдорлик ва маҳсулот сифатига эришишда асосий омиллардан биридир. Бундай фермер хўжаликлари учун ер ресурсларини самарали бошқариш ва улардан фойдаланишни оптималлаштириш зарур.

Ушбу мақоланинг мақсади боғдорчиликка ихтисослашган фермер хўжаликларида ердан фойдаланишни ташкил этишнинг ташкилий ва техник асосларини таҳлил қилиш ва бу соҳада самарали бошқарув механизмларини ишлаб чиқишдан иборат.

Ушбу вазибаларни амалга ошириш учун ердан фойдаланишнинг ташкилий-ҳуқуқий ва техник асослари, ер ресурсларини самарали бошқариш усуллари ва назорат қилиш механизмлари ўрганилади. Бунинг натижасида фермер хўжаликларининг ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишга қаратилган тавсиялар ишлаб чиқилади.

Боғдорчиликка ихтисослашган фермер хўжаликларида ердан фойдаланиш самарадорлиги мамлакатнинг қишлоқ хўжалиги соҳасидаги барқарор ривожланишини таъминлашда муҳим аҳамиятга эга. Ер ресурсларидан самарали фойдаланиш юқори ҳосилдорликни таъминлаш ва маҳсулот сифатини яхшилашга ёрдам беради. Шунингдек, бу соҳа ҳосилдорликни ошириш ва экологик барқарорликни таъминлашга олиб келади.

1. Ердан фойдаланишнинг ҳуқуқий асослари

Ўзбекистон Республикаси Ер кодекси ердан фойдаланишнинг ҳуқуқий асосларини белгилайди. Бу ҳужжат фермер хўжаликларида ер участкаларини тақдим этиш, уларнинг ҳуқуқ ва мажбуриятларини тартибга солади. Ер кодекси фермерларга ердан самарали фойдаланиш учун ҳуқуқий кафолатларни таъминлайди.

Фермер хўжаликларида ерга мулк ҳуқуқи: Ерга бўлган мулк ҳуқуқи давлат, хусусий ва жамоа мулки сифатида шаклланади. Боғдорчиликка ихтисослашган фермер хўжаликлари учун ерга мулк ҳуқуқи уларнинг узоқ муддатли самарали

ишлаштини таъминлайди. Ердан фойдаланиш ҳуқуқлари ва уларнинг сақланиши фермер хўжаликларининг барқарор ривожланишида муҳим рол ўйнайди.

2. Ердан фойдаланишни ташкил этишнинг ташкилий асослари

Ер ресурсларини тақсимлаш ва бошқариш: Боғдорчиликка ихтисослашган фермер хўжаликларида ер ресурсларини самарали тақсимлаш ва бошқариш учун тегишли ташкилотлар ва мутахассислар иштирокида комплекс режалар ишлаб чиқилади. Ер участкаларининг ҳосилдорлиги, тупроқ сифати, сув ресурсларига яқинлиги каби омиллар ҳисобга олинади.

Ер участкаларини ажратиш ва белгилаш: Ер участкаларини ажратиш ва белгилашда фермер хўжаликларининг эҳтиёжлари ва имкониятлари инобатга олинади. Бу жараёнда ерларнинг ҳосилдорлиги, уларнинг экин майдонлари учун мослиги ва бошқа омиллар асосида тақсимлаш амалга оширилади. Ер участкаларининг аниқ белгилаш ва ажратиш фермер хўжаликларининг самарали ишлаштини таъминлайди.

Фермер хўжаликларини ташкил этиш ва бошқариш: Фермер хўжаликларини ташкил этиш ва бошқаришда уларнинг моддий-техника базаси, ишлаб чиқариш қувватлари ва кадрлар салоҳияти ҳисобга олинади. Ер ресурсларини самарали бошқариш учун фермер хўжаликларига замонавий технологиялар ва илмий-тадқиқот натижаларини жорий этиш зарур.

3. Ердан фойдаланиш самарадорлигини баҳолаш ва назорат қилиш механизмлари

Боғдорчиликка ихтисослашган фермер хўжаликларида ердан фойдаланиш самарадорлигини баҳолаш учун турли кўрсаткичлар ва усуллар қўлланилади. Бу кўрсаткичлар фермер хўжаликларининг ишлаб чиқариш самарадорлигини оширишга қаратилган чора-тадбирларни амалга оширишда асос бўлади.

Ердан фойдаланишни назорат қилишнинг асосий механизмлари фермер хўжаликларининг ер ресурсларидан самарали фойдаланишини

таъминлашга қаратилган. Ер участкаларидаги ўзгаришларни назорат қилиш ва уларни баҳолаш фермер хўжаликларининг барқарор ривожланишини таъминлаш учун муҳим аҳамиятга эга.

Техник асослар: Ердан фойдаланишда техник элементлар

Ердан фойдаланишни ташкил этишда техник элементлар муҳим аҳамиятга эга. Ерни ўлчаш, планлаштириш ва тақсимлашда қўлланиладиган замонавий ускуна ва технологиялар фермер хўжаликларининг самарали фаолияти учун муҳимдир. Масалан: Географик ахборот тизимлари (GIS): Ер ресурсларини бошқаришда ва планлаштиришда қўлланилади.

Дронлар ва ҳаво кузатув технологиялари: Ер участкалари ҳолатини кузатиш ва баҳолаш учун фойдаланилади.

Тупроқ анализи ускуналари: Тупроқ сифати ва унумдорлигини баҳолаш учун муҳим ҳисобланади.

Ундан ташқари замонавий технологиялар ва инновациялар - бунда боғдорчилик фермер хўжаликларида замонавий технологиялар ва инновациялардан фойдаланиш ердан самарали фойдаланиш имкониятларини кенгайтиришга ёрдам беради. Масалан, сув тармоқлари тизимларини автоматлаштириш, оқилона сув бошқаруви ва энергия тежаш технологиялари фермерлар учун фойдалидир.

Хулоса. Боғдорчиликка ихтисослашган фермер хўжаликларида ердан фойдаланишни ташкил этишнинг ташкилий-техник асослари қишлоқ хўжалиги фаолиятининг самарадорлигини оширишга хизмат қилади. Ҳуқуқий асослар фермерлар учун аниқ қоидалар ва талабларни белгилайди, техник асослар эса замонавий технологиялар ва инновациялардан фойдаланиш орқали ердан самарали фойдаланиш имкониятларини яратади. Ушбу тадқиқот натижалари фермер хўжаликлари учун амалиётда қўлланилиши мумкин бўлган тавсияларни тақдим этади.

Зулфия ХАФИЗОВА, катта ўқитувчи, "ТИҚХММИ" МТУ.

АДАБИЁТЛАР

1. Саидов, К.Ҳ. Ердан фойдаланишнинг техник асослари ва ер ресурсларини бошқариш. Тошкент: Ўзбекистон Республикаси Ер ресурслари ва давлат кадастри қўмитаси нашриёти. 2019 й.
2. Турсунов Ҳ.М. Боғдорчиликда ердан самарали фойдаланиш ва унинг ташкилий асослари. Андижон: Андижон қишлоқ хўжалик институти нашриёти. 2020 й.
3. Холов У.А. Ўзбекистонда боғдорчиликни ривожлантиришда ердан фойдаланишнинг ташкилий-ҳуқуқий асослари. Навоий: Навоий вилояти нашриёти. 2018 й.

ЃЎЗА ҚАТОР ОРАЛАРИДАГИ КЎНДАЛАНГ ПОЛЛАРНИ БУЗАДИГАН МОСЛАМАНИНГ ИШ ОРГАНЛАРИ ОРАСИДАГИ БЎЙЛАМА ВА ТИК МАСОФАЛАРНИ ТАДҚИҚ ЭТИШ

Аннотация. Мақолада пахтачилик култиваторига ишлаб чиқилган ғўза қатор ораларидаги кўндаланг полларни бузадиган мосламанинг иш органлари орасидаги бўйлама ва тик масофаларни назарий тадқиқ этиш натижалари келтирилган.

Калит сўзлар: ғўза қатор оралари, кўндаланг пол, кўндаланг полларни бузиш учун мослама, ўқёйсимон панжа, иш органлар орасидаги тик ва бўйлама масофалар.

Аннотация. В статье приведены результаты теоретических исследований вертикального и горизонтального расстояний между рабочими органами приспособления к хлопковому культиватору для разрушения поперечных палов в междурядьях хлопчатника.

Ключевые слова: междурядья хлопчатника, поперечный пал, приспособление для разрушения поперечных палов, стрелчатая лапа, вертикальное и горизонтальное расстояния между рабочими органами.

Abstract. The article presents the results of theoretical studies of vertical and horizontal distances between working bodies for adaptation to a cotton cultivator for the destruction of transverse pawls between cotton rows.

Keywords: between cotton rows, transverse pawl, the device for deformation of transverse pawls, pointed paw, vertical and horizontal distances between working bodies.

Кириш. Республикамиз пахтачилик худудларидаги суғориладиган ерлар табиий-иклим ва тупроқ шароитлари, тупроқнинг механик таркиби, унга ишлов бериш технологияси ва қўлланиладиган машиналарнинг турлари, уларга қўйилган агротехник талабларга кўра уч минтақага бўлинган. Учинчи минтақага кирадиган тупроғи шўрланган Бухоро, Навоий, Хоразм вилоятлари ва Қорақалпоғистон Республикасида пахта етиштириш даврида ғўза қатор ораларида бўйлама ва кўндаланг поллар олинади ва улар орқали ғўза майдонлари кичик бўлақларга бўлиниб, бостириб суғорилади. Чунки ушбу худудларда экинларни бостириб суғориш усулини қўллабгина улардан етарли даражада ҳосил олиш мумкин. Акс ҳолда, яъни экинлар бостириб суғорилмаса тупроқ шўрининг дала юзасига кўтарилиши натижасида ўсимликларнинг ривожланиши ёмонлашади (ҳаттоки уларнинг қуриб қолиш ҳолатлари кузатилади), ҳосилдорлик пасаяди [1].

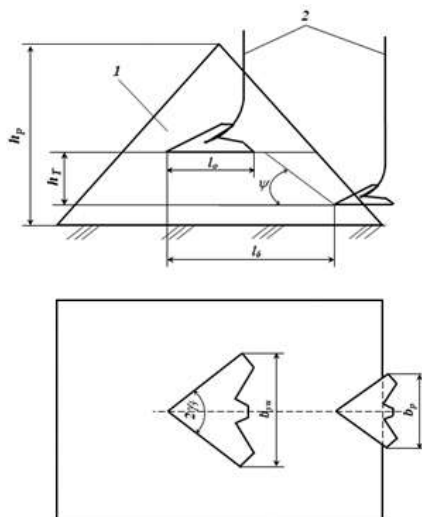
Кўндаланг поллар ҳар суғоришдан олдин ҳосил қилинади ва суғоришдан кейин ғўза қатор ораларига ишлов беришдан олдин бузилади. Чунки улар бузилмаса култиватор иш органларининг ишлов бериш чуқурлиги бўйича барқарор ишлаши таъминланмайди, ишчи органларга юкланиш ортади ва натижада уларнинг дефор-

мацияланиши ва синиши кузатилади. Шу сабабли ҳар бир суғоришдан кейин тупроқ етилиши биланоқ кўндаланг поллар бузиб ташланади ва шундан кейин қатор ораларига култиватор билан ишлов берилади. Бугунги кунга қадар кўндаланг полларни олиш ҳамда бузиш қўл кучи билан бажарилиб келинмоқда ва бу пахта таннархининг ошишига сабаб бўлмоқда.

Тадқиқот материаллари ва услуги. “ТИҚХММИ” МТУ Бухоро табиий ресурсларни бошқариш институтида ҚХМТИ билан ҳамкорликда пахтачилик култиваторига ғўза қаторлари орасидаги кўндаланг полларни бузадиган мослама ишлаб чиқилди. Мослама бешта секциядан ташкил топган бўлиб, улардан марказий секция трактор лонжеронларига ўрнатилган олдинги рамага, қолган секциялар эса култиваторнинг мавжуд олдинги ўнг ва чап рамаларига параллелограмм механизмлар воситасида ўрнатилган ҳамда уларнинг грядиллари кўндаланг полларни бузиш учун мўлжалланган ўқёйсимон панжалар ва таянч ғилдираклар билан жиҳозланган.

Ишлаб чиқилган мослама билан жиҳозланган пахтачилик култиватори қўлланилганда кўндаланг полларни бузиш ғўза қатор ораларига суғоришлардан кейин ишлов бериш жараёни билан бирга амалга оширилади.

Ушбу мақолада ғўза қаторлари ораларидаги кўндаланг полларни бузадиган мослама иш органлари орасидаги бўйлама ва тик масофаларни назарий жиҳатдан тадқиқ этиш натижалари келтирилган.

Полни бузадиган иш органлари орасидаги тик ва бўйлама масофаларни аниқлашга доир схема

**1-бузиладиган пол
2-ишчи органлар**

Натижалар ва мунозара. Иш органлари орасидаги тик масофа h_T ни (расмга қаралсин) пол баландлиги (h_p) нинг ярмига тенг, яъни $h_T = 0,5h_p$ (1)

этиб қабул қиламиз. Чунки бунда пол тупроғини иш органлари томонидан бир хил даражада уваланиши таъминланади.

Иш органлари орасидаги бўйлама масофа l_o ни улар орасига тупроқ тиқилиб қолмаслиги шартидан аниқлаймиз. Бунинг учун расмда келтирилган схемага биноан қуйидаги шарт бажарилиши лозим

$$l_o \geq l_o + l_d \quad (2)$$

бунда l_o – олдинда жойлашган иш органининг узунлиги, м;

l_d – орқада жойлашган иш органининг таъсири орсидан тупроқ деформациясининг бўйлама йўналишда тарқалиш масофаси, м.

2-расмда келтирилган схемага бўйича

$$l_o = 0,5b_{yu} \operatorname{ctg} \gamma_y \quad (3) \text{ ва } l_d = h_T \operatorname{ctg} \psi = 0,5h_p \operatorname{ctg} \psi, \quad (4)$$

бунда ψ - тупроқнинг бўйлама йўналишда синиш бурчаги, °;

b_{yu} - юқори иш органининг қамров кенглиги, м;

Адабиётлардан маълумки [3, 4.]

$$\psi = \frac{\pi}{2} - \frac{1}{2}(\alpha + \varphi_1 + \varphi_2), \quad (5)$$

$$\text{бунда } \alpha = \arctg(\operatorname{tg} \alpha_y \sin \gamma_y) \quad (6)$$

φ_1, φ_2 - тупроқ иш органининг ишчи сиртига ташқи ва ички ишқаланиш бурчаклари, °;

$\alpha_y \gamma_y$ - ўқёйсимон панжалар қанотларининг увалаш ва очилиш бурчаклари, °.

(6) ва (7) ни ҳисобга олганда (5) ифода қуйидаги кўринишга эга бўлади

$$l_d = 0,5h_p \operatorname{tg} \frac{1}{2} [\arctg(\operatorname{tg} \alpha_y \sin \gamma_y) + \varphi_1 + \varphi_2]. \quad (7)$$

l_o ни (3) ва l_d ни (7) ифодалар бўйича қийматларини (2) га қўйиб, қуйидаги якуний натижани оламиз

$$l_o \geq 0,5 \left\{ b_{yu} \operatorname{ctg} \gamma_y + h_T \operatorname{tg} \frac{1}{2} [\arctg(\operatorname{tg} \alpha_y \sin \gamma_y) + \varphi_1 + \varphi_2] \right\}. \quad (8)$$

$b_{yu} = 0,26$ м, $\gamma_y = 35^\circ$, $h_T = 0,12$ м, $\alpha_y = 25^\circ$, $\varphi_1 = 30^\circ$ ва $\varphi_2 = 40^\circ$ қийматларни қўйиб, (1) ва (7) ифодалар бўйича иш органлари орасидаги тик масофа 12 см, бўйлама масофа эса камида 30 см бўлиши лозимлигини аниқлаймиз.

Хулоса. Ўтказилган тадқиқотлар бўйича кўндаланг полларни талаб даражада сифатли бузилишини таъминлаш учун уларни бузадиган иш органлари орасидаги тик масофа 12 см, бўйлама масофа эса камида 30 см бўлиши лозим.

Абдусалим ТҲХТАҚҶЗИЕВ,

т.ф.д., профессор,

Ҳамид ОЛИМОВ,

т.ф.ф.д. (PhD), доцент, докторант,

ҚҲМИТИ.

АДАБИЁТЛАР

- Олимов Ҳ.Ҳ. Ғўза қатор ораларида сув ва энергиятежамкор бўйлама пол ҳосил қилиш қурилмасининг илмий-техник ечимлари // Монография. – Бухоро, Дурдона, 2021. – 60 б.
- Тўхтақўзиев А. Олимов Ҳ.Ҳ. Ғўза қатор ораларида кўндаланг полларни бузадиган мослама

секцияси ишчи органларининг тури ва таркибини асослаш // Agroilm agrar iqtisodiy, ilmiy-amaliy jurnali. – Toshkent, 2024. – №1 (98), - Б. 74-76

3. Тўхтақўзиев А., Имомқулов Қ.Б. Тупроқни кам энергия сарфлаб деформациялаш ва парчалашнинг илмий-техник асослари // Монография. – ЎЗМЭИ: Komron press, 2013. – 120 б.

4. Дьяков В.П. Сдвиг или отрыв? // Достижения науки и техники АПК. – 2008. - №2. – С. 42-45.

TADQIQOT

MOSH EKINI O‘Q ILDIZINING KESISHGA QARSHILIK KUCHINI ANIQLASH

Annotatsiya. Ushbu maqolada sug‘oriladigan yerlarda yetishtiriladigan mosh ekini hosilini ildizidan qirqib yig‘ib olish uchun asosiy parametrlardan bo‘lgan o‘q ildizning kesishga qarshilik kuchlari o‘rganilgan.

Kalit so‘zlar: mosh, o‘q ildiz, kesish, tuproq, chuqurlik, mayatnik qurilma, kuch.

Abstract. In this article, the shearing resistance of the arrowroot, which is one of the main parameters for harvesting mung bean crops grown on irrigated land, was studied.

Keywords: mung bean, arrow root, cutting, soil, depth, pendulum device, power.

Аннотация. В данной статье изучена устойчивость маранты к сдвигу, которая является одним из основных параметров при уборке урожая маша, выращиваемого на орошаемых землях.

Ключевые слова: маш, корень стрелы, резка, почва, глубина, маятниковое устройство, мощность.

Kirish. So‘ngi yillarda butun dunyo miqyosida oziq-ovqat xavfsizligi tushunchasi qayta-qayta esga olinmoqda, shu sababli Respublikamiz qishloq xo‘jaligida ham tez pishib yetiluvchi, suvsizlikka chidamli ekinlarga e‘tibor kuchaydi. Shulardan eng keng tarqalgani asosan boshqoli ekinlar o‘rnida, takroriy ekin sifatida ekilayotgan dukkakli mosh o‘simligidir. O‘tgan 2023-yil hisobiga ko‘ra g‘alladan bo‘shagan 300 000 gektar maydonga mosh o‘simligi ekib yetishtirilgan. Mosh ozuqalik qiymati yuqori bo‘lgan dukkakli-don ekinidir. Tarkibidagi oqsilning hazmlanishi 86 % ga yetadi. Mosh doni tarkibida oqsil 24-28 %, lizin 8 %, arginin 7 % ni tashkil etadi. Mosh doni ozuqalik qiymati bo‘yicha bug‘doy va javdar donlaridan 1,5-2 baravar, to‘yimiligi bo‘yicha 1,5 baravar ustun turadi.

Tadqiqot va natijalar. Mosh ekini o‘q ildizining kesishga qarshiligi mayatnikli kesish qurilmasi yordamida aniqlandi. Mayatnikli kesish qurilmasi taglik vertikal ustun va gorizontal o‘qlardan tashkil topgan

Mosh ekini o‘q ildizini kesish kuchini aniqlash uchun qurilma aylanish o‘qi atrofiga ko‘rsatkich shkala, strelka o‘rnatilgan va shatun yon qismiga kesuvchi tig‘ mahkamlangan. Tig‘ning to‘g‘risida uning tebranish aylanasi yo‘liga o‘q ildizini tutib turgichlar bilan qo‘shimcha jihozlangan.

Mayatnik shatun, sektor, strelka va pichoqlardan tashkil topgan. Mosh o‘q ildizi tajriba namunasini mahkamlab qo‘yish uchun tutib turgichlar va teskari kesuvchi plastinalar joylashtirilgan. Sektor yordamida pichoqning kesish (o‘rnatilish) burchagini $\gamma = 15^{\circ}, 30^{\circ}, 45^{\circ}, 60^{\circ}$ va 75° larga o‘rnatilib tajribalar o‘tkazildi.

Pichoqning boshqa o‘lchamlari o‘zgarmas bo‘lib, uning kesish qirrasini qalinligi 0,8 mm, charxlash burchagi 15° , pichoq va teskari kesuvchi plastinalar orasidagi oraliq 1-1,5 mm qilib o‘rnatildi. Bunda mosh o‘q ildizlari yo‘g‘onligi o‘rtacha 4-5 mm ni tashkil etdi. Maqbul kesish burchagi 40° ekanligi aniqlangandan keyin shu kesish burchagida turli qalinlikdagi o‘q ildizlari bilan tajribalar o‘tkazildi.

Tajribalar o‘tkazishdan oldin qo‘shimcha yuk sifatida foydalanilgan shatunni pastki kallagini mahkamlash boltlari va gaykalari yordamida mayatnikning og‘irligi shunday tanlandiki, bunda mayatnik salt harakatlanganida $70^{\circ}-90^{\circ}$ gacha, ish holatida esa ildiz kesilganidan keyin $25^{\circ}-35^{\circ}$ gacha ko‘tarilishiga erishildi. Mayatnikni massasi vertikal holatda texnik tarozida 5 g aniqlikda tortib ko‘rildi. Mayatnikning og‘irlik markazi gorizontal holatda pichoq tig‘ida teng og‘irligini belgilash yo‘li bilan aniqlandi. Kesish markazidan og‘irlik markazigacha

bo'lgan masofa 1 mm aniqlikda chizg'ich yordamida o'lchandi. Mayatnikni o'z o'rniga o'rnatgach, uni tebranish xatoligiga tekshirib ko'rildi. Buning uchun mayatnikni 10 marta salt harakatlantirib ko'rildi. Mayatnik ko'tarilishi kerak bo'lgan burchagi uning erkin harakatlanish burchagiga yaqin bo'lishi kerak. Salt harakatlanish tajribalarida o'rtacha farq 2 foizdan oshmadi.

Mosh ekini ildizini kesish sifati uning to'la va solishtirma ishi, hamda kesish kuchi orqali baholandi. Mosh ekini ildizini kesishning to'la ishi quyidagi ifoda orqali aniqlandi:

$$A = Q \cdot r_B (\cos \gamma_1 - \cos \gamma_2) \quad (1.1)$$

bunda Q – mayatnikning massasi;

r_B – og'irlik markazining radiusi;

γ_1 – mayatnikning ishchi ko'tarilish burchagi;

γ_2 – mayatnikning salt ko'tarilish burchagi.

Mosh o'q ildizini kesishning solishtirma ishi quyidagi ifoda orqali aniqlandi:

$$A_{sol} = A/S_k; \quad S_k = \pi \cdot d_k/4, \quad (1.2)$$

bunda S_k – kesish yuzasi;

d_k – ildiz yo'g'onligi

Mosh o'q ildizini kesish kuchi quyidagi ifoda orqali aniqlandi:

$$P_{kes} = A/S \quad (1.3)$$

bunda S – ish holatida pichoq tig'ining harakatlanish masofasi, m;

Ish holatida pichoq tig'ining harakatlanish masofasi (S) – bu pichoqning mosh o'q ildizini kesganidan keyin qancha masofagacha ko'tarilishi

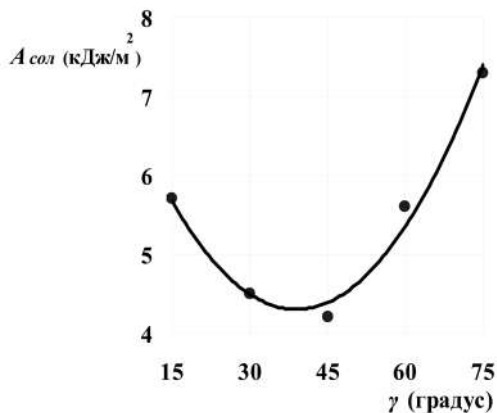
$$S = d_k / \cos \gamma \quad (1.4)$$

bunda γ – pichoq tig'ining kesish (o'rnatilish) burchagi, gradus;

Pichoq tig'ining kesish (o'rnatilish) burchagi pichoqni mayatnikdagi vaziyatini turli xil burchaklarda o'rnatib mahkamlandi. Tajriba natijalariga asosan mosh o'q ildizini kesishdagi solishtirma ishi kesish burchagiga bog'liq holda o'zgarishi aniqlandi (1-rasm).

Ushbu grafik parabola ko'rinishiga ega bo'lib, uni tahlil qilish orqali quyidagicha xulosaga kelish mumkin: pichoq tig'ini 15° burchak ostida o'rnatilganda solishtirma ish 5,7 kJ/m² ni tashkil etdi. Kesish burchagi 15° dan 30° gacha o'zgarganida solishtirma ish 1,2 kJ/m² ga kamayib, 4,5 kJ/m² ni tashkil etdi va har 1° kesish burchagiga 0,08 kJ/m² kesishdagi solishtirma ishning o'rtacha qiymati to'g'ri kelishi aniqlandi. Kesish burchagini 30° dan 45° gacha oshirilganda kesishdagi solishtirma ish deyarli o'zgarmadi. Kesish burchagi 45° dan oshirilgan sari kesishdagi solishtirma ish oldin

sekinroq keyin esa keskin ortishi aniqlandi.

1.-rasm. Mosh o'q ildizini kesishdagi solishtirma ishining kesish burchagiga bog'liqligi

Kesish burchagi 60° qilib o'rnatilganida kesishdagi solishtirma ish 5,5 kJ/m² ni, kesish burchagi 75° bo'lganida kesishdagi solishtirma ish 7,3 kJ/m² ni tashkil etdi. Kesish burchagi 45° dan 60° gacha oraliqda o'zgarganida har 1° kesish burchagiga 0,06 kJ/m² kesishdagi solishtirma ish to'g'ri kelishi aniqlandi. Kesish burchagi 60° dan 75° gacha oraliqda o'zgarganida har 1° ga 0,053 kJ/m² kesishdagi solishtirma ish to'g'ri keldi.

Mosh o'q ildizini kesish kuchi bilan uning yo'g'onligi o'rtasida bog'liqlik mavjud bo'lib, 60,1 foiz namlikdagi mosh o'q ildizini kesish kuchini yo'g'onligiga bog'liqligini ifodalovchi empirik tenglama quyidagicha bo'lishi aniqlandi:

$$P_k = -0,0458 d_{||}^2 + 4,744 d_{||} + 2,9071 \quad (1.5)$$

76,2 foiz namlikdagi mosh o'q ildizini kesish kuchini yo'g'onligiga bog'liqligini ifodalovchi empirik tenglama esa quyidagicha bo'lishi aniqlandi:

$$P_k = -0,5326 d_{||}^2 + 9,5784 d_{||} - 10,836, \quad (1.6)$$

bunda P_k – kesish kuchi, N;

1-jadval.

Mosh ildizlarini kesish kuchlari

Ko'rsatkichlar	Ildiz namligi, %	
	60,1	76,2
$M_{o'q}, N$	24,1	21,8
$\pm \sigma, N$	0,919	0,917
$V, \%$	3,81	4,20

1-jadvalda mosh o'q ildizini kesish kuchi qiymatlari keltirilgan. O'q ildizini kesish kuchining

yo'g'onligiga bog'liqligini ifodalovchi grafikni tahlil qilib, quyidagicha xulosaga kelish mumkin: ildiz namligi 60,1 foiz, yo'g'onligi 1,9 mm bo'lganida uni kesish kuchi 13 N ni tashkil etdi. Ildiz yo'g'onligi 2 marta oshganida kesish kuchi ham taxminan 2 marotaba oshdi va 20,5 N ni tashkil etdi. Keyinchalik ildiz yo'g'onligini 1,3 marta oshishi kesish kuchining 34,7 N ga oshishiga to'g'ri keldi.

Kesish kuchi ildiz yo'g'onligiga to'g'ri proporsional bog'langan bo'lib, 13 N dan 34,7 N gacha o'zgarishi aniqlandi. Yuqoridagi bog'liqlik saqlangan holda mosh o'q ildizining namligi 76,2 foiz bo'lganida uni kesish kuchi ildiz yo'g'onligiga to'g'ri proporsional

bo'lib, uning grafigi 60,1 foiz namlikdagi qaraganda pastroqqa siljigan bo'ladi.

Xulosa. Bundan shunday xulosa qilish mumkin: mosh o'q ildizining namligi qanchalik yuqori bo'lsa, uni kesishga sarflanadigan kuch shunchalik kichik bo'ladi. O'rtacha kesish va uzilish kuchlarini qiymatlarini taqqoslab, mosh ildizining uzilish kuchi shu namlikdagi ildizni kesish kuchidan 2,5 marotaba katta bo'lishini aniqlandi.

Komil ASTANAKULOV, professor,
Ilhomjon TURDIBEKOV, tayanch doktorant,
Muzaffar XOLBO'TAYEV, assistant,
"TIQXMMI" MTU.

ADABIYOTLAR

1. K.D. Astanakulov, Kh.M. Babaev, Kh.M. Eshankulov and I.M. Turdibekov Development of technology and equipment for harvesting mung bean crops. IOP Conf. Series: Earth and Environmental Science, 1112 (2022) 012008

2. Qo'ychiev O.R., Soatov A., O'razaliev F. Yeryong'oq kovlovchi panjaning maqbul parametrlarini asoslash // Innovasion g'oya, texnologiya va loyihalarni ishlab chiqarishga tadbir etish muammolari mavzusidagi II Respublika ilmiy-texnik konferensiyasi ilmiy ishlar to'plami. –Jizzax, 2010. b. 107-108.

UO'T: 336.338.436.33(575.1)

TADQIQOT

AGRAR SOHADA MAHSULOT YETISHTURUVCHI KORXONALARNI MOLIVAVIY QO'LLAB- QUVVATLASH ASOSLARI

Annotatsiya. Mazkur moqalada agrar sohada mahsulot yetishturuvchi korxonalarni moliyaviy qo'llab-quvvatlash asoslari bo'yicha takliflar berilgan.

Kalit so'zlar: agrar soha, moliyaviy qo'llab-quvvatlash, korxona, kredit.

Аннотация. В данной статье даны предложения по основам финансовой поддержки предприятий производящих продукцию аграрного сектора.

Ключевые слова: аграрный сектор, финансовая поддержка, предпринимательство, кредит.

Abstract. This article provides suggestions on the basics of financial support for enterprises producing products in the agricultural sector.

Keywords: agricultural sector, financial support, entrepreneurship, credit.

Kirish. Dunyoda yetakchi o'rinlardan birini egallovchi agrar soha, eng avvalo, har bir davlatning ichki imkoniyatlaridan kelib chiqib rivojlanadi. Mamlakatimiz agrar sohasida amalga oshirilayotgan iqtisodiy islohotlar o'zining ijobiy natijalarini bermogda. Mustaqilligimizning dastlabki kunlaridanoq boshqa sohalarda bo'lgani kabi agrar sohada ham keng islohotlar o'tkazishga alohida e'tibor berila boshladi. Iqtisodiy islohotlarni erkinlashtirish sharoitida mamlakatimiz mintaqalari tabiiy-iqlim sharoitiga ko'ra xilma xil qishloq xo'jaligi

mahsulotlarini yetishtirish va ularni sanoatda mukammal qayta ishlash natijasida katta miqdorda qo'shimcha qiymatlar hosil qilish imkoniyatiga ega. Agrar sohani davlat tomonidan moliyaviy qo'llab-quvvatlash yetarli darajada emasligi, aksariyat agrar soha korxonalarining mahsulot ishlab chiqarish samaradorligining pastligi va boshqa bir qator shu kabi omillarning mavjudligi ta'sirida agrar sohaning raqobatbardoshlik darajasiga sezilarli ta'sir qilmoqda. Bozor iqtisodiyoti sharoitida mintaqalar aholisining oziq-ovqat mahsulotlariga

bo'lgan talabining qondirilishi, sanoat ayrim tarmoqlarining barqaror rivojlanishi, bevosita agrar sohaga bog'liqdir. Shu sababli, agrar sohani jadal rivojlantirish hozirgi kunda o'ta dolzarb hisoblanadi [1].

Tadqiqot materiallari va usuli. Tadqiqotdan olingan natijalarning ilmiy ahamiyati kelgusida agrar soha tarmoqlarini moliyalashtirish, ya'ni, moliyaviy barqarorligini ta'minlash, moliya resurslari va manbalaridan samarali foydalanish bo'yicha kelgusida olib boriladigan ilmiy-tadqiqot ishlarining istiqbolli mavzu yo'nalishlarini asoslashga xizmat qilishi bilan izohlanadi.

Mamlakatimiz agrar sohasida ekin maydonlaridan samarali foydalanish, fermer, dehqon xo'jaliklari, qishloq xo'jaligi tashkilotlari va tomorqa yer egalari huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash, qishloq joylarda aholining bandligini ta'minlash va farovonligini yuksaltirish bo'yicha tizimli ishlar amalga oshirilmoqda. Agrar va oziq-ovqat sohasida investitsion muhitni yanada yaxshilash orqali investitsion jozibadorlikni oshirish, zaruriy qishloq xo'jaligi mahsulotlarini ekishni rag'batlantirish orqali oziq-ovqat xavfsizligi barqarorligini ta'minlash hamda import qilinadigan mahsulot hajmini bosqichmabosqich qisqartirish, qishloq xo'jaligi mahsulotlarini moliyalashtirishning ilg'or va samarali tizimini joriy etish, davlat tomonidan moliyaviy qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlarini muvofiqlashtirish asosiy vazifalardan hisoblanmoqda[2].

Natijalar va munozara. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, 2024-yilning yanvar-mart oylarida agrar sohada mahsulot yetishtiruvchi korxonalar, ya'ni qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi mahsulot (xizmat)larining umumiy hajmi 45 367,9 mlrd. so'mni shu jumladan, dehqonchilik va chorvachilik va ushbu sohalarda ko'rsatilgan xizmatlar 42 994,0 mlrd. so'mni, o'rmon xo'jaligi – 1 995,2 mlrd. so'mni, baliqchilik xo'jaligi – 378,7 mlrd. so'mni tashkil qildi. 2024- yilning yanvar-mart oylari yakunlariga ko'ra, qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi

mahsulot (xizmat)lari umumiy hajmining 94,8 % i – dehqonchilik va chorvachilik va ushbu sohalarda ko'rsatilgan xizmatlar (2023- yilning yanvar-mart oylarida 94,8 %), 4,4 % i – o'rmon xo'jaligi (4,4 %), 0,8 % i – baliqchilik xo'jaligi (0,8 %) hissasiga to'g'ri keldi. 2024- yilning yanvar-mart oylarida qishloq, o'rmon va baliqchilik xo'jaligi mahsulot (xizmat) larining o'sish sur'ati o'tgan yilning mos davri bilan solishtirganda 103,6 % ni (2023- yilning yanvar-mart oylari mos ravishda 2022- yilning yanvar-mart oyiga nisbatan – 103,2 %) tashkil qildi. Shuningdek dehqonchilik va chorvachilik va ushbu sohalarda ko'rsatilgan xizmatlarning o'sish sur'ati o'tgan yilning mos davri bilan solishtirganda 103,6 % ni (2023- yilning yanvar-mart oylari mos ravishda 2022- yilning yanvar-mart oyiga nisbatan 103,3 %), o'rmon xo'jaligi – 102,7 % ni (100,7 %), baliqchilik xo'jaligi 105,8 % ni (100,5 %) tashkil qildi [3].

Xulosa. Hozirgi paytda iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida iqtisodiyotni markazlashgan holda moliyalashtirishdan farqli ravishda xo'jalik yurituvchi subyektlar faoliyatini moliyaviy qo'llab-quvvatlash masalalarini hal etishda mustaqillikning paydo bo'lganligi muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. Agrar soha tarmoqlari moliyalashtirish manbalarini aniqlash, ularni tanlash murakkab qiyin moliyaviy vaziyatning sabablaridan biri hisoblanadi. Muayyan agrar soha subyektlari uchun moliyalashtirish manbalarining faqat maqbul tuzilishi tarmoq korxona faoliyatining maqsad va vazifalarini hal qilishga imkon beradi. Shu sababli agrar sohada mahsulot yetishtiruvchi korxonalarni imtiyozli va uzoq muddatli kreditlash, agrar soha korxonalarini moddiy-texnik bazasini mustahkamlashda davlatning imtiyozli agrolizing xizmatlaridan foydalanish, Shuningdek davlat tomonidan moliyaviy qo'llab-quvvatlash mexanizmlardan keng foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Ismoiljon ERKINXOJIYEV,

Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
mustaqil izlanuvchisi.

ADABIYOTLAR

1. Hamdamov Q. "Qishloq xo'jaligi korxonalari faoliyatini boshqarish", O'quv qo'llanma. O'zbekiston yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti. T.: -2004 y, -206 bet.
2. Erkinxojiyev I.I. Agrosanoat majmuasida moliya-kredit tizimini rivojlantirish asoslari. «Moliya-kredit tizimini strategik rivojlantirishning muammolari va ustuvor yo'nalishlari» mavzusidagi xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi 2024-yil 25-aprel materiallari to'plami. 33-35 betlar.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika agentligi sayti <https://stat.uz>

PILLANI QAYTA ISHLASH KORXONALARIDA INQIROZGA QARSHI BOSHQARISH VA UNING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Annotatsiya. Mazkur maqolada pillani qayta ishlash korxonalarida inqirozga qarshi boshqarish va uning o'ziga xos xususiyatlari, inqirozga qarshi boshqarishda ilgo'r xorijiy usullar, inqiroq qarshi strategiyalarni ishlab chiqishning nazariy asoslari tadqiq etilgan. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi pillachilik tarmog'ining hozirgi holati va mavjud muammolar atroflicha tahlil etilgan hamda ilmiy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: pillachilik tarmog'i, pillani qayta ishlash korxonalarida inqirozga qarshi boshqaruv, pilla xomashyosi, ipak mahsulotlari eksporti

Аннотация. В данной статье исследуются антикризисное управление и его особенности, изучены зарубежные методы антикризисного управления, а также теоретические основы разработки антикризисных стратегий. Кроме того, в статье были проанализированы текущая ситуация в шелковой отрасли Республики Узбекистан и существующие проблемы на коконоперерабатывающих предприятиях. Разработаны научные рекомендации.

Ключевые слова: шелковой отрасли, антикризисное управление на коконоперерабатывающих предприятиях, объем коконного сырья, шелковых изделий

Abstract. An article is stated crisis management and its features, studied foreign methods of crisis management, as well as the theoretical basis for the development of anti-crisis strategies. In addition, the article analyzed the current situation in the silk industry of the Republic of Uzbekistan and existing problems at cocoon processing enterprises. Given scientific recommendations its development.

Keywords: silk industry, crisis management at cocoon processing enterprises, volume of cocoon raw materials, silk products

Kirish. Jahonda inqirozga qarshi boshqaruv sohasida korxonaning hayotiy tsikli davomida inqirozning yuzaga kelishiga doir metodologik yondoshuvlar, korxonalar moliyaviy barqarorligini tashqi va ichki muhit omillarini e'tiborga olgan holda tiklash, loyihaviy texnologiyalarni amalga oshirish, inqirozga qarshi boshqaruvning iqtisodiy mexanizmlarini rivojlantirish, inqirozga yuz tutish xavfini kamaytirish, inqirozni prognozlashtirish, inqirozga qarshi boshqaruvni takomillashtirish bo'yicha tadqiqotlar olib borilmoqda [1].

Hozirgi kunda pillani qayta ishlash korxonalarida inqirozga qarshi boshqaruvning tashkiliy-uslubiy jihatlari rivojlantirish, zamonaviy menejment usullarini qo'llash, inqirozni tashxislash maqsadida innovatsion boshqaruvga asoslangan samarali marketing va strategik menejment usullarini takomillashtirishni taqozo etmoqda.

So'nggi yillarda respublikamiz pillachilik sohasini rivojlantirish, ishlab chiqariladigan mahsulotlarning turlarini kengaytirish, korxonalarning eksport va investitsiya faoliyatini har tomonlama qo'llab-quvvatlash bo'yicha chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, hududlarda pilla

xomashyosi yetishtirish hajmini oshirish, uni chuqur qayta ishlash hisobiga eksportbop ipak mahsulotlari ishlab chiqarish hajmini ko'paytirishga chuqur e'tibor qaratilmoqda [2].

Natijalar va munozara. Pillachilikni rivojlantirishga bo'lgan chuqur e'tibor natijasida mamlakatimizda pillachilik tarmog'ining asosiy ko'rsatkichlari quyidagicha amalga oshirilgan. (1-jadval)

Jadval ma'lumotlarini tahlil qiladigan bo'lsak, pillachilik tarmog'ida pilla xomashyosi 2019 yilda 19,6 ming tonnani, 2020 yilda 21,4 ming tonnani, 2021 yilda 22,7 ming tonnani va 2022 yilda bu ko'rsatkich 24,3 ming tonnani tashkil etgan bo'lsa, 2023 yil yakunlariga ko'ra, respublikada pilla xomashyosini tayyorlash hajmi 25,8 ming tonnani yoki 2019 yilga nisbatan 131,6 %ga oshgan. Pillani qayta ishlash korxonalarida ipak mahsulotlarini eksport qilish salmog'i ham yil sayin ortib bormoqda. Xususan, ipak mahsulotlarini eksport hajmi 2019 yilda 72,2 mln.AQSh doll.ni, 2020 yilda 76,5 mln. AQSh doll.ni, 2021 yilda 87,1 mln.AQSh doll.ni, 2022 yilda 92,5 mln.AQSh doll.ni tashkil topgan bo'lsa, 2023 yilda 103,1 mln. AQSh doll.ni yoki 2019

O'zbekiston Respublikasi pillachilik tarmog'ining asosiy ko'rsatkichlari

Ko'rsatkichlar nomi	O'lchov birligi	Yillar					
		2019-yil	2020-yil	2021-yil	2022-yil	2023-yil	2023-yilni 2019-yilga nisbatan, %
Pilla mavsumlar	soni	4	4	4	4	4	4 marta
Tayyorlangan pilla xomashyosi	mingtonna	19,6	21,4	22,7	24,3	25,8	131,6
Mavjud quvaatlardan foydalanish darajasi	foiz	86	94	100	100	100	116,2
Eksport hajmi	mln.AQSH. doll.	72,2	76,5	87,1	95,7	103,1	142,7
Doimiy ishchilar	ming kishi	18,3	24,4	39,6	72,5	100,4	5,5 barovarga
Mavsumiy ishchilar	ming kishi	640,8	736,6	829,9	909,0	1030,0	1,6 barovarga

yilga nisbatan 142,7 foizga oshganlini ko'rsatdi.

Bundan tashqari, pillachilik tarmog'ida nafaqat pilla xomashyosini chuqur qayta ishlash va uni eksport qilish muhim ahamiyatga ega, balki sohada aholini doimiy va mavsumiy ishlar bilan bandligini ta'minlashga ham xizmat qilmoqda. Xususan, tarmoq korxonalarida band bo'lgan doimiy ishchilar soni 2019 yilda 18,3 ming kishini, 2020 yilda 24,4 ming kishini, 2021 yilda 39,6 ming kishini, 2022 yilda 72,5 ming kishini iborat bo'lgan bo'lsa, 2023 yilga kelib esa, sanoat korxonalarida faoliyat ko'rsatayotgan hodimlar 100,4 ming kishini yoki 2019 yilga nisbatan 5,5 barobarga oshgan. Ayni davrda, pillachilikda mavsumiy ishchilarga bo'lgan talab keskin ortmoqda. Pilla xomashyosini tayyorlashda 2019 yilda 640,4 ming kishi, 2020 yilda 736,6 ming kishi, 2021 yilda 829,9 ming kishi, 2022 yilda 909,9 ming kishi mavsumiy ishlarga jalb etilgan. Joriy 2023 yilda esa, pilla yetishtirish mavsumlariga jalb etilganlar 1030,0 ming kishi yoki 2019 yilga nisbatan 1,6 barobarga oshganligidan dalolat bermoqda [3].

Jahon bozori konyunkturasining tez fursatlar bilan o'zgarib borayotganligi, iste'molchilarning ipak mahsulotlariga bo'lgan talablarni keskin oshib borayotganligi inobanga olsak, ayni davrda pillani qayta ishlash korxonalarining rivojlantirish va inqirozga qarshi boshqaruvni yanada takomillashtirish lozimligini korsatmoqda.

Ta'kidlab o'tish joizki, o'tgan davrlarda pillani qayta ishlash korxonalarida texnika-texnologiyalarning

ma'naviy eskirishi, qo'nimsizlik darajasining yuqoriligi, marketing xizmatining rivojlanmaganligi, hisob siyosatining to'g'ri yuritilmasligi, mahsulot sifati ko'rsatkichlarining xalqaro standartlarga muvofiq kelmasligi, reinvestitsiya siyosatining yuritilmasligi inqiroz holatini keltirib chiqarmoqda.

Fikrimizcha, hozirda iqtisodiy nobarqaror sharoitda pillani qayta ishlash korxonalar faoliyatida inqirozdan qutulish uchun ularning amaliyotda samarali faoliyatini ta'minlash borasida bir qancha muammolar mavjud bo'lib, ular qatoriga quyidagilarni kiritish mumkin:

- korxonalarda innovatsiyalar bo'yicha tashabbusning yo'qligi;
- kasbiy tayyorgarligi yuqori bo'lgan kadrlarning yetishmasligi;
- innovatsiyalarni joriy etishning susiligi;
- katta xarajatlar va tavakkalchiliklardan qo'rqish;
- moliyalashtirish masalalarida korxonada uchraydigan to'siqlar;
- innovatsiyalarga turtki bo'ladigan marketing tadqiqotlarining yetarli darajada yo'lga qo'yilmaganligi;
- axborot bilan ta'minlanish masalalari va shu kabilar.

Yuqoridagi ko'rsatilgan muamollarni bartaraf etishda pillani qayta ishlash korxonalar faoliyatida quyidagilarni amalga oshirish maqsadga muvofiq bo'ladi:

- korxonalarda inqirozga qarshi boshqaruv strategiyasini ishlab chiqish;

- korxonalarda inqirozga qarshi innovatsion mexanizmi takomillashtirish;
- korxonalarda kadrlar salohiyatini oshirish;
- korxonalarda moliyaviy holatni yaxshilash bo'yicha chora-tadbirlarni ishlab chiqish;
- korxonalarda marketing faoliyati samaradorligini oshirishdan iborat.

Xulosa qilib aytish mumkinki, innovatsion iqtisodiyot sharoitida raqobatning kuchayishi va inqiroz holatlari pillani qayta ishlash korxonalariga

ham ta'sir etmasdan qo'ymadi. Bu sharoitda, korxonalarni tashqi va ichki muhitga moslashishi, salbiy ta'sirlarni oldini olish bo'yicha zaruriy vositalar va usullarni qo'llash, korxonalarda inqirozga qarshi boshqaruvda zamonaviy innovatsion texnologiyalardan foydalanish va maqbul qarorlar qabul qilish maqsadga muvofiqdir.

Xusnora UMAROVA,

mustaqil tadqiqotchi,

Namangan muxandislik-texnologiya instituti.

ADABIYOTLAR

1. Юлдашева Н.А. Корхоналарда инквирозларнинг вужудга келиш са-баблари ва омиллари // Иқтисод ва молия. – Тошкент, 2018. №4. 18-24 бетлар

2. Хожиматов Р.Р. Исроилов Р.И. Современное состояние развития шелководства в Узбекистане.// Рязань Давлат агротехнология университетида ўтказилган «Научно-инновационные технологии как фактор устойчивого развития отечественного агропромышленного комплекса» халқаро илмий-амалий анжумани. Рязань, 2019 йил 12 декабр , 369-375 бет

3. «Ўзбекипаксаноат» уюшмаси маълумотлари

UO'T: 658

TADQIQOT

KORXONALAR IQTISODIY SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING DIVERGENT MEXANIZMINING NAZARIY VA USLUBIY ASOSLARI

Annotatsiya. Ushbu maqolada korporativ iqtisodiy samaradorlikni oshirishning divergent mexanizmining nazariy va uslubiy asoslari haqida gap ketmoqda va mavzu ko'proq korporativ boshqaruv, strategik menejment va iqtisodiyot sohalariga taalluqli jihatlar yoritiladi bu masalaga oid ba'zi muhim jihatlar ko'rib chiqiladi va tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Korporativ iqtisodiy samaradorlikni oshirishning divergent mexanizm, nazariy jihatlar, Iqtisodiy divergentlik, strategik menejment, korxonalar amaliy faoliyati, nazariy va uslubiy asoslar

Аннотация. В данной статье говорится о теоретических и методологических основах дивергентного механизма повышения экономической эффективности корпораций и освещаются аспекты темы, которые более актуальны для областей корпоративного управления, стратегического менеджмента и экономики. Рассмотрены и проанализированы некоторые важные аспекты этой проблемы.

Ключевые слова: дивергентный механизм повышения экономической эффективности корпораций, теоретические аспекты, экономическая дивергенция, стратегическое управление, практическая деятельность предприятий теоретико-методологические основы.

Abstract. This article talks about the theoretical and methodological foundations of the divergent mechanism for increasing the economic efficiency of corporations and highlights aspects of the topic that are more relevant to the areas of corporate governance, strategic management and economics. Some important aspects of this problem. reviewed and analyzed.

Keywords: Divergent mechanism for increasing the economic efficiency of corporations, theoretical aspects, Economic divergence, strategic management, practical activities of enterprises, theoretical and methodological foundations.

Kirish. Korxonalar iqtisodiy samaradorligini oshirishning divergent mexanizmining nazariy jihatlarini yoritishda bugungi kunda tashkilotlarda

innovatsiyalarni rag'batlantirish, muammolarni hal qilishda turli xil fikrlash usullarini qo'llash va muvozanatli qarorlar qabul qilishni ta'minlashga

qaratilgan. Divergent fikrlash yangi g'oyalar va yechimlar yaratishga yordam beradi hamda korxonalarning uzoq muddatli maqsadlari va vazifalarini aniqlash, resurslarni taqsimlash va muvaffaqiyatni o'lchash usullari divergent mexanizmlar orqali samarali boshqarilishi u esa korxonaning raqobatbardoshligini oshiradi va divergent mexanizmlar yangi mahsulotlar, xizmatlar yoki jarayonlar yaratishga yordam beradi.

Divergent mexanizmlar zamonaviy iqtisodiy sharoitlarda juda dolzarb bo'lib, korxonalar va tashkilotlarning raqobatbardoshligini oshirishda, yangi bozor imkoniyatlarini ochishda, va umumiy samaradorlikni yaxshilashda katta ahamiyat kasb etadi. Shu boisdan ham muammolarni yangi usullar bilan hal qilish Zamonaviy korxonalar ko'pincha murakkab va ko'p qirrali muammolar bilan duch kelishlari va muammolarni hal qilish uchun kreativ yondashuv va turli xil fikrlash usullari zarurdir. Bugungi kunda kichik sanoat zonalarini tashkil etish orqali ishlab chiqarish hajmini kengaytirish, tovarlar assortimentini kengaytirish orqali kichik sanoat zonalarini korxonalar faoliyatini rivojlantirish, ularda marketing tadbirlarini amalga oshirish, kichik sanoat zonalarini korxonalar faoliyatini samarali baholash va kelgusida ularning rivojlanish strategiyasini ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, mahsulot ishlab chiqarish korxonalarida marketing faoliyatini tashkil etish, korxonalar faoliyatini rivojlantirish bo'yicha marketing strategiyasini ishlab chiqish muhim o'ringa egadir.[1]

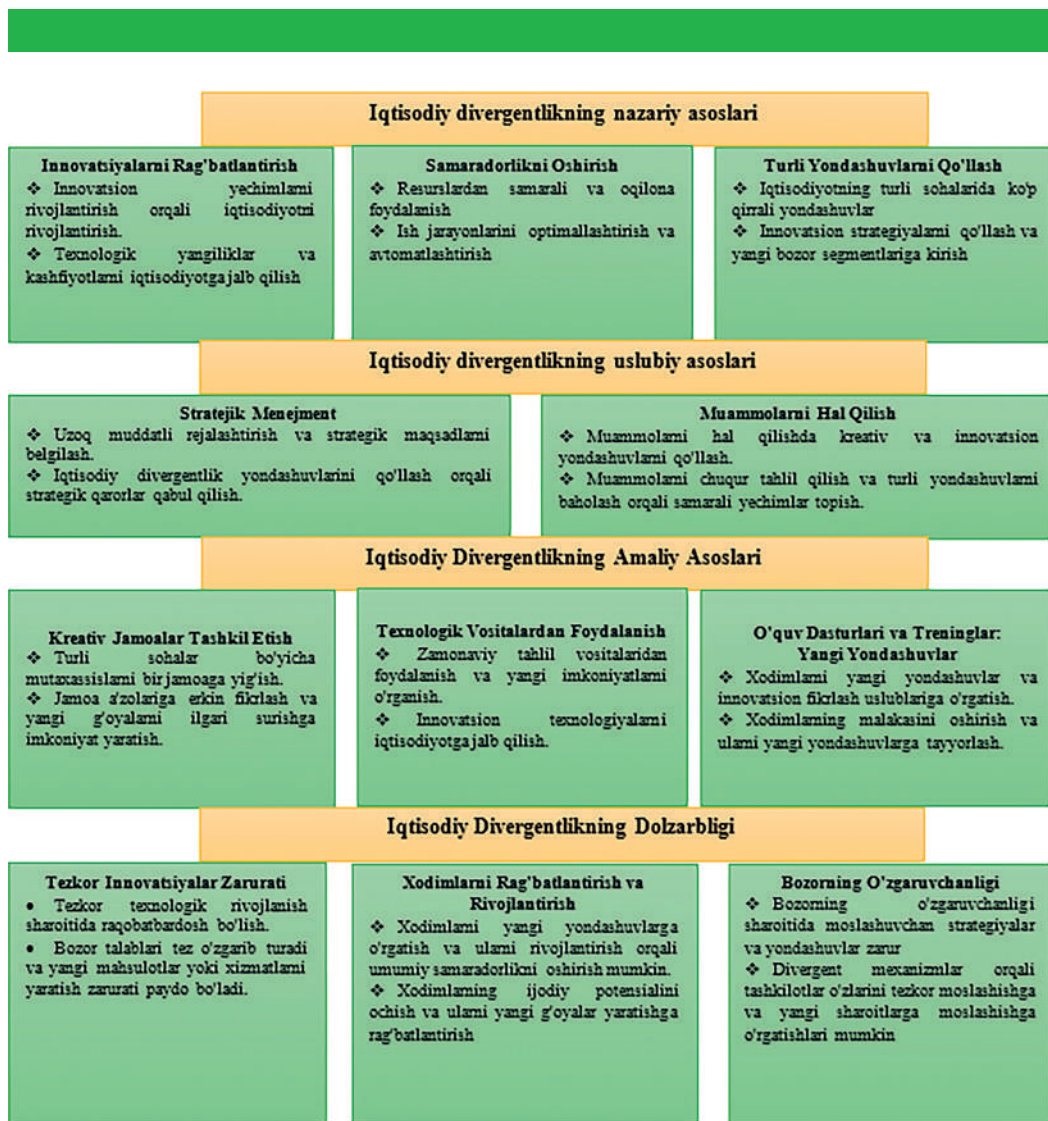
Korxonalar iqtisodiy samaradorligini oshirishning divergent mexanizmi bo'yicha xalqaro amaliyotda ko'plab tadqiqotlar olib borilgan Rossiyalik olim I.K.Belyaevskiy shunday degan: «Marketing – bu bozorni o'rganish va tartibga solish, boshqarish tizimidir». Taniqli evropalik marketolog Jan-Jak Lamben esa marketingga shunday ta'rif beradi: «Marketing tashkilotlar va kishilarni hohish va ehtiyojini tovarlar va xizmatlarni erkin raqobatli ayirboshlashni ta'minlash yo'li orqali qondirishga yo'naltirilgan ijtimoiy jarayondir», Igor Mann fikricha, «marketingning asosiy vazifasi – bu mijozlarni o'zlashtirish va ushlab qolishdir. Zinov Davidov esa, «men hech qachon marketing bilan shug'ullanmaganman. Men faqat o'z mijozlarimni yaxshi ko'rganman» degan fikrni bildirgan. A.Soliev fikricha, marketing falsafasi talablari shundan iboratki, tadbirkorlik faoliyati yoki biznes hatti – harakatini faqat iste'molchiga qaratish lozim deb ta'riflagan ammo marketingda divergent

mexanizmlar asosida korxonalar faoliyatini amalga oshirish deyarli o'rganilmagan.[2]

Tadqiqot materiallari va uslublari. Korxonalar iqtisodiy samaradorligini oshirishning divergent mexanizmi asosan marketing korxonalarning bozorda ishlash uslubi, bozor metodologiyasi bo'lib, iste'molchilar va ularning talab istaklarini o'rganish, ularga mos tovarlar yaratish, narx belgilash, tovarlarni etkazib berish, taqdim etish, sotish, xizmat ko'rsatishni uyushtirish usullari, vositalari, tartib-qoidalar majmui hisoblanadi.[1] Bularning hammasi birinchi asosiy maqsadga talab bilan taklifni o'zaro muvofiqlashtirishga xizmat qiladi.

Natijalar va munozara. Bugungi kunda kichik sanoat zonalarini tashkil etish orqali ishlab chiqarish hajmini kengaytirish, tovarlar assortimentini kengaytirish orqali kichik sanoat zonalarini korxonalar faoliyatini rivojlantirish, ularda marketing tadqiqotlari, tadbirlarini amalga oshirish, kichik sanoat zonalarini korxonalar faoliyatini samarali baholash va kelgusida ularning rivojlanish strategiyasini ishlab chiqish muhim ahamiyat kasb etadi va uni boshqarishda kreativ fikrlar berish maqsadida ko'rish mumkin.[3] Hozirda O'zbekistonda raqobat bozori sharoitida korxonalar amaliy faoliyatining muhim bo'lagi hisoblangan marketing tizimiga bo'lgan qiziqish keskin oshgan. Ammo, shu vaqtgacha ishbilarmonlar, tadbirkorlar orasida va jamiyatda marketing tizimi to'g'risida noto'g'ri tushuncha hukmronlik qilmoqda. Ular marketingni asosiy vazifasi, ishlab chiqarishning mahsulotini sotishga yordam berish deb biladilar. Haqiqatda esa, hammasi buning aksidir, ya'ni ishlab chiqarish marketingga yordam berish uchun mavjuddir. Iqtisodiy divergentlik – bu iqtisodiyotda turli xil yondashuvlar va strategiyalarni qo'llash orqali innovatsiyalarni rag'batlantirish, samaradorlikni oshirish va iqtisodiy rivojlanishni ta'minlash maqsadiga erishishdir. Bu kontsept iqtisodiyotda yangi imkoniyatlar yaratish va muammolarni hal qilishda turli xil fikrlash usullarini qo'llashni ta'kidlaydi. Shunga asosan korxonalar iqtisodiy samaradorligini oshirishning divergent mexanizmining nazariy ko'rinishini quydagicha tasvirlaymiz. (1-rasm)

Ushbu 1-rasmda tasvirlangan Korxonalar iqtisodiy samaradorligini oshirishning divergent mexanizmining nazariyasi hozirgi vaqtda zamonaviy marketing ko'p xarajatli tizimga aylandi, shu tufayli korxonalar bozorni rivojlantirishda divergent g'oyalar asosida segmentlash masalalariga katta

1-rasm. Korxonalar iqtisodiy samaradorligini oshirishning divergent mexanizmi nazariy ko'rinishining tamoillari asosida tasvirlanishi

e'tibor qaratishlari lozim. Iste'molchilar ehtiyojlarini maksimal ravishda tadqiq etish va avvaldan bilib olish uchun, marketing tadqiqotlariga ko'p xarajat qilishga to'g'ri keladi. Ideal sharoitda iste'molchilarga aynan shu mahsulot yoki uni ishlab chiqaruvchi korxona (kompaniya) ishqiboziga aylanishi kerak, shundagina uni mahsulotga nisbatan yuqori darajadagi ishonchi, yondashuvi haqida so'z yuritish mumkin: "bugungi kunda barchaga oz bo'lsada yoqadigan mahsulotlar uchun bozorlar mavjud emas, faqatgina kimgadir juda yoqadigan mahsulotlar uchun bozorlar bor".

Xulosa va takliflar. Bugungi kunda har qanday boshqaruv qarorlari (shu jumladan marketingda korxonalarni samaradorligini) uchta asosiy jihatlariga (dolzarb, haqqoniy va to'liq) ega bo'lgan, axborotlarga asoslangan bo'lishi kerak. Marketing borasida qaror qabul qilishni quvvatlovchi quyidagi tizimga bo'lgan zaruratning kelgusida ham ortib borishi tabiiydir. Chunki, divergent tushunchalarini qullash, axborot ko'lami va miqdorning nihoyat ko'pligi va uni boshqarishga sarflanadigan vaqtning tejash muhim Qaror qabul qilishni quvvatlovchi quyidagi tizim Statistik taxlil uslublar banki, Regression

tahlil, Korrelyatsion tahlil, Omillar tahlil, Diskriminant tahlil, "Uyalar tahlili" "Konjayt Mesurment", Modellar banki, Tovarlar shakli modeli, narxni aniqlash modeli Manzilni tanlash modeli, Mediya-miks modeli kabi yo'nalishlarda innovatsion fikrlash jihatlarini berishi va u esa samarali iqtisodiy tizim sifatida qulaydi.

Shohijahon MUXITDINOV,
"Turizm va marketing" kafedrası mudiri,
Anvar UTKIROV,
mustaqil tadqiqotchi,
Qarshi davlat universiteti.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 21 noyabrdagi PQ-4022-sonli "Raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish maqsadida raqamli infratuzilmani yanada modernizatsiya qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori. – Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 22.11.2018 y.
2. Ergashxodjayeva Sh.Dj., Samadov A.N., Sharipov I.B. Marketing. Darslik. - T.: Iqtisodiyot, 2013. -346 b.
3. www.gov.uz - O'zbekiston Respublikasi hukumat portali

UO'T: 332.1:338

TADQIQOT

TURIZM VA MEHMONXONALARDA UMUMIY OVQATLANISH XIZMATLARINI RIVOJLANTIRISHNING USLUBIY TA'MINOTI

Annotatsiya. Ushbu maqolada turizm va mehmonxonalarda umumiy ovqatlanish xizmatlarini rivojlantirishning uslubiy ta'minoti va umumiy ovqatlanish jamiyatda, iqtisodiyotni rivojlantirishdagi ahamiyati hamda umumiy ovqatlanish tarmog'ini rivojlantirish vazifalari yoritilgan.

Аннотация. В данной статье рассмотрены методическое обеспечение развития общественного питания в туризме и гостиницах, значение общественного питания в обществе и развитии экономики, а также задачи развития сети общественного питания.

Abstract. This article discusses the methodological support for the development of public catering in tourism and hotels, the importance of public catering in society and economic development, as well as the tasks of developing a public catering network.

Kirish. Milliy iqtisodiy siyosatni to'g'ri shakllantirish iqtisodiyotni barqaror rivojlantirish, aholi farovonligini oshirish, ish o'rinlarini yaratish, infratuzilmani va hayotning boshqa sohalarini rivojlantirishga xizmat qilishi mumkin. Shuning uchun davlatlar iqtisodiy islohotlar va loyihalarni tayyorlash va amalga oshirishda yordam berish uchun iqtisodchilarni faol jalb qilmoqda.

Birinchidan, yalpi ichki mahsulotni va milliy daromadning ko'payishiga tegishli hissa qo'shadi.

Ikkinchidan, xodimlarning mehnatga layoqatlilik salohiyatini va ularni mehnat unumdorligini oshirishga tegishli imkoniyatlarni yaratadi.

Uchinchidan, aholining bandligini ta'minlaydi, yangi ish o'rinlarini yaratib beradi.

To'rtinchidan, aholining pul daromadlarini oshirishga, ularni harid qobiliyatining ortishiga ta'sir ko'rsatadi.

Beshinchidan, moddiy va ma'naviy resurslarni tejamli sarflash orqali oziq-ovqat resurslarini tejashga erishiladi.

Uy sharoitida oziq-ovqat mahsulotlarini tejamli va ratsional ishlatish umumiy ovqatlanishdagi kabi tashkil qilinmaydi. Ushbu sohani takror ishlab chiqarish jarayonini barcha funksiyalarida ishtiroki, uni jamiyatni ijtimoiy – iqtisodiy hayotida faol ta'sir qilishini namoyon qiladi. Umumiy ovqatlanish tarmog'ini rivojlantirish quyidagi vazifalarni bajarishni taqozo qiladi:

- ovqatlanish korxona (shahobcha) larini tiplarini (aholini mintalitetiga moslab) takomillashtirish, ularni joylashishini ratsionallashtirish;
- mahsulotlar sifatini yaxshilash ularni ratsional iste'mol sifatini ilmiy asoslangan normalarga moslashtirish;
- ovqatlarni iste'mol kompleksiga moslashtirish

(noxorlik, tushlik, kechlik, to'y marosimlari va h.k.);

- ovqatlanish jarayonini estetik–madaniy jihatlarini ta'minlanuvchilar (iste'molchilar) talablariga moslash;

- ovqatlanish sohasini industrialashtirish, texnologiyasini takomillashtirish, xizmatini yangi progressiv usullarini joriy qilish;

- aholini mentalitetidan kelib chiqqan xolda xizmatlarni chet el tajribalaridan foydalangan xolda takomillashtirish kabilardir.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Markaziy Osiyo allomalarining asarlarida iqtisodiyotga ta'luqli g'oyalar, xo'jalik yuritish bo'yicha fikrlar ko'pdan ko'p uchraydi. Ularning qatoriga Farobiy, Ibn Sino, Beruniy, Yusuf Xosxojib, A.Temur, Ulug'bek, A.Navoiy kabi mutafakkirlarning ijodlarini kiritish mumkin. "Temur tuzuklari"da iqtisodiyotga, davlatni boshqarishga oid va hozirgi zamonda ham o'z ahamiyatini yuqotmagan iqtisodiy muammolarni hal qilish yo'l – yuriqlari va qoidalarini topish mumkin.

Tadqiqot metodologiyasi. Analiz va sintez tadqiqot usuli bo'lib, umumiy mazmuni yaxlitlikni alohida tarkibiy bo'limlarga (xususiylikka) ajratish va yaxlitlikni alohida tarkibiy bo'limlardan umumiylikni yaratish jarayoni tushuniladi. Bular ham tadqiqotni mantiqiy usullaridandir. Iqtisodiy amaliyotda bu usullardan keng foydalaniladi. Bunga asos bo'lib, "Iqtisodiy tahlil nazariyasi", "Xo'jalik faoliyatining iqtisodiy tahlili" degan fanlarning mavjudligi hisoblanadi. Ovqatlanish korxonalari iqtisodiyoti fan sifatida yuqorida keltirilgan falsafaning usullaridan va boshqa fanlarda ishlatiladigan ko'p arsenalli usul va uslublarni o'z predmetini o'rganishda ishlatadi.

Natijalar va munozara. O'zbekiston statistik tasniflagichida ovqatlanish alohida sanoat sifatida ajratilmagan. Ovqatlanish-bu tayyor ovqatni ishlab chiqarish va sotishga va aholi tomonidan xomashyo mahsulotlarini iste'mol qilish jarayoniga xizmat ko'rsatishga ixtisoslashgan savdo sub-filiali (quyi tizimi) sifatida tavsiflanadi. Ushbu qoida O'zbekiston Respublikasi tegishli idoralarning iste'mol tovarlari ichki savdosini rivojlantirish konsepsiyasida mustahkamlangan, bu yerda ovqatlanish tizimi ichki savdoning tarkibiy qism-laridan biri sifatida ajratilgan. "Ovqatlanish xizmatlarini – turli mulkchilik shaklidagi korxonalar va tashkiliy-boshqaruv tuzilmalaridan tashkil topgan, aholining ovqatlanishini tashkil etuvchi,

shuningdek, ovqatlanish korxonasida ham, tashqarida ham tayyor mahsulotlar va yarim tayyor mahsulotlarni ishlab chiqarish va sotishdan iborat iqtisodiyotning mustaqil tarmog'i" deb ta'riflash mumkin. Bunda dam olish va boshqa qo'shimcha xizmatlarni tashkil etish uchun xizmatlar keng ko'lamli ta'minlash imkoniyati mavjud bo'ladi.

O'zbekistonda ovqatlanishni rivojlantirishning asosiy tendensiyalariga quyidagilar kiradi:

- Butun ovqatlanish tarmog'i korxonalari sonining ko'payishi. Barlar va kafelar kabi korxonalar soni, ayniqsa, jamoat tarmog'ida oshdi va ixtisoslashtirilgan tarmoqning dam olish markazlaridagi oshxonalar (korxonalar soni 3 baravar oshdi), oshxonalar soni esa sezilarli darajada kamaydi (korxonalar soni 3 martaga kamaydi). Bularning barchasi ovqatlanish korxonalari aylanmasining o'zgarishi barqaror o'sish shakliga ega bo'lishiga olib keladi;

- Ovqatlanish korxonalari tomonidan ko'rsatilayotgan xizmatlar sifatiga iste'molchilarning talabini oshirish. Iste'molchining tobora ortib borayotgan talablarini qondirish uchun ovqatlanish sohasida ishlaydigan korxonalar ovqatlanish sohasida tajriba almashish va yuzaga keladigan muammolarga yechim topishga qaratilgan korporativ treninglar va turli xil professional forumlarni o'tkazadilar;

- Ovqatlanish bozorining notekis rivojlanishi. Notekis rivojlanish ham sifatli, ham geografik xususiyatga ega. Viloyatlarning markaziy shaharlarida ko'rsatilayotgan xizmatlar sifati viloyatlarning qolgan qismida ushbu ko'rsatkichdan ancha yuqori;

- Ovqatlanish bozoriga yangi o'yinchilarni kirishi. Samarqand shahrining doimiy rivojlanishi ovqatlanish sohasida mintaqaviy hamda butun O'zbekiston va xatto jahon darajasidagi asosiy o'yinchilarni jalb qiladi.

Katta tarmoqlarning ovqatlanish korxonalari ochildishi mavjud bo'lib, bu o'z navbatida raqobatning kuchayishiga va ko'rsatilayotgan xizmatlar sifatining oshishiga olib keladi. Ovqatlanish muassasalari soni ortib borayotgan yanada hamyonbop narxlash masalasini ko'ndalang qo'yadi hamda ovqatlanish xizmatlari narxi va sifati o'rtasidagi muayyan tenglikni tashkil etish boshlanadi. Ovqatlanish korxonalari sohasidagi yangilik-bu faoliyat natijasi (xizmat, mahsulot, texnologiya yoki uning alohida elementlari, xizmat faoliyatini yangicha tashkil etish va boshqalar),

iste'molchilar yehtiyojlarini yanada samarali qondirishga qodir bo'lishi kerak.

Xizmat ko'rsatish sohasidagi innovatsiyalarga zamonaviy yondashuv tobora ko'proq innovatsiyalarni jarayon sifatida ko'rib chiqishga asoslangandir. Asosiy e'tibor yangilanish va doimiy takomillashtirish jarayoniga qaratilgan bo'lishi kerak. Ovqatlanish sohasidagi innovatsiyalar ovqatlanish sohasida ishlaydigan korxona rivojlanishining zarur elementidir. O'zgarishlar odatda oxirgi foydalanuvchiga mahsulot va xizmatlarni tayyorlash, yetkazib berish bilan bog'liq ichki jarayonlarga tegishli bo'ladi. Bu biznes jarayonlarini to'liq qayta qurish yoki asosiy jarayonlarda doimiy jiddiy o'zgarishlar strategiyasini bo'lishini talab etadi.

Xulosa va takliflar. Xulosa qiladigan bo'lsak, ovqatlanish menyusida ovqatlanish korxonalari

o'z auditoriyasiga turli xil taomlar va ichimliklar taklif qiladi. Bu turli xil pazandalik mahsulotlarini ishlab chiqish va taqdim etishni, turli fasllar uchun maxsus menyularni va mijozlarning afzalliklarini o'z ichiga oladi. Mahsulot sifati bo'yicha esa foydalanilayotgan mahsulotlar sifatini ta'minlash muhim - yangilik, soflik, tabiiylik va xavfsizlik standartlariga muvofiqligi asosiy omillardan biridir. Mahsulotlar va yetkazib beruvchilarning sifatini nazorat qilish korxona muvaffaqiyatida muhim rol o'ynaydi. Mahsulotlarni xarid qilish- korxonaning barcha kerakli mahsulotlar va ingredientlarga bo'lgan ehtiyojlarini qondiradigan samarali xarid tizimini ishlab chiqish kerak. Bunga ishonchli yetkazib beruvchilarni izlash va tanlash, narxlar va hamkorlik shartlarini kelishish kiradi.

Malika QURBONOVA,
Qarshi davlat universiteti doktoranti.

ADABIYOTLAR

1. Пардаев М.Қ., Исроилов Б.И. Иқтисодий таҳлил. Ўқув қўлланма, 1-2 қисм, Тошкент, «Иқтисодиёт ва ҳуқуқ дунёси» нашриёт уйи, 2001 й
2. Йўлдошев И.К. Савдо корхоналари иқтисодиёти. Ўқув қўлланма. Т. ТДУ., 2005 й.
3. Статистические сборники Госкомстат Узбекистана: «Узбекистан в цифрах 2020»; «Узбекистан в цифрах 2021»; «Торговля в Узбекистане 2020»; «Торговля в Узбекистане 2021»; «Труд и занятость в Узбекистане 2021»; «Социальное развитие и уровень жизни населения в Узбекистане 2021».
4. www.worldbank.org – Xalqaro ma'lumotlar bazasi
5. www.wto.org – Xalqaro savdo tashkiloti

UO'T: 339.138.330.3(575.18)

TADQIQOT

SIRDARYO VILOYATI INVESTITSION MUHITINI MARKETING STRATEGIYASI FAOLIYATINING SAMARADORLIGINI BAHOLASH

Abstract. Ushbu tadqiqot O'zbekistonning Sirdaryo viloyatida investitsion muhit uchun marketing strategiyasining samaradorligini baholaydi. Asosiy maqsad marketing tashabbuslarining investitsiyalarni jalb qilish va saqlab qolish, iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish va investorlarning qoniqishiga ta'sirini baholashdir. 2015 yildan 2023 yilgacha bo'lgan davrda investitsiya oqimlari, iqtisodiy ko'rsatkichlar va investorlar fikr-mulohazalarini o'z ichiga olgan panel ma'lumotlar to'plami tahlil qilindi. Natijalar maqsadli marketing harakatlari va mustahkam infratuzilma rivojlanishining ahamiyatini ta'kidlab, mintaqaning barqaror iqtisodiy rivojlanishiga hissa qo'shadi.

Kalit so'zlar: Investitsiya muhiti, Mintaqaviy marketing, Investitsiya potentsiali, Yashil loyihalar, Iqtisodiy rivojlanish, COVID-19 ta'siri, Investitsiya strategiyasi

Kirish. O'zbekistonning Sirdaryo viloyati o'zining qulay joylashuvi, resurslarning mavjudligi va biznes muhitini yaxshilashga qaratilgan

faol hukumat tashabbuslari tufayli investitsiyalar uchun strategik markaz sifatida paydo bo'ldi. Ushbu afzalliklarga qaramay, viloyatni poten-

sial investorlar uchun samarali marketing qilish dolzarb muammo bo'lib qolmoqda. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, muvaffaqiyatli mintaqaviy marketing strategiyalari investitsiya oqimlarini va iqtisodiy rivojlanishni sezilarli darajada oshirishi mumkin

Tadqiqot materiallari va uslublari. Ushbu tadqiqot O'zbekistoning investitsiya muhiti uchun qulay bo'lgan Sirdaryo viloyatida olib borildi. Viloyat kontinental iqlimi bilan ajralib turadi, issiq yoz va yumshoq qish o'zgaruvchan qishloq xo'jaligi faoliyati va sanoat operatsiyalarini qo'llab-quvvatlaydi. Sirdaryo daryosi muhim suv resurslarini taqdim etadi va tuproq tarkibi qishloq xo'jaligi hamda sanoat rivojlanishi uchun mos keladi, bu esa mintaqaning investorlar uchun jozibadorligini oshiradi.

Panel ma'lumotlar to'plami. 2015 yildan 2023 yilgacha Sirdaryo viloyati uchun investitsiya oqimlari, iqtisodiy ko'rsatkichlar va investorlar fikrlarini o'z ichiga olgan keng qamrovli ma'lumotlar to'plami

Statistik dasturiy ta'minot. Tahlil uchun STATA va R dasturlaridan foydalanildi, ular ekonometrik va statistik tahlil uchun standart vositalardir.

So'rov asboblari. Investorlardan qoniqish va investitsiya muhiti haqidagi tushunchalarni yig'ish uchun maxsus ishlab chiqilgan so'rovnomalar ishlatilgan.

Ma'lumotlar yig'ish jarayoni

Investitsiya oqimlari.

Tashqi to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar (TTI) va mahalliy investitsiyalar haqidagi ma'lumotlar viloyat investitsiya ma'muriyati va O'zbekiston Davlat Statistika Qo'mitasidan olingan.

Iqtisodiy ko'rsatkichlar. YIM o'sishi, bandlik darajalari va infratuzilma rivojlanishi haqidagi ma'lumotlar hukumat hisobotlari va mintaqaviy iqtisodiy so'rovnomalardan olingan. **Investorlar Fikri:** Mintaqadagi hozirgi investorlar orasida qo'llab-quvvatlash xizmatlari, infratuzilma va umumiy investitsiya muhiti haqidagi qoniqish darajasini aniqlash uchun so'rovnomalar tarqatildi.

Ma'lumot yig'ish jarayoni 2023 yilning yanvaridan dekabrighacha davom etdi. Investitsiya ma'lumotlari yillik ravishda, iqtisodiy ko'rsatkichlar va so'rovnomalar natijalari esa yarim yillik ravishda yig'ildi. Farazlar Ushbu tadqiqotda bir nechta

asosiy farazlar qabul qilindi:

Iqtisodiy siyosatning barqarorligi. Tadqiqot davrida iqtisodiy oqimlarga mustaqil ta'sir ko'rsatishi mumkin bo'lgan iqtisodiy siyosatdagi sezilarli o'zgarishlar bo'lmagan deb hisoblandi.

So'rovnomalar javoblarning izchilligi. So'rovnomalar investitsiya muhiti haqidagi investorlarning haqiqiy fikrlarini to'g'ri aks ettiradi deb qabul qilindi.

Chiziqlilik. Mustaqil o'zgaruvchilar (marketing xarajatlari, infratuzilmani yaxshilash va investorlarni qo'llab-quvvatlash xizmatlari) va bog'liq o'zgaruvchi (investitsiya oqimlari) o'rtasidagi munosabatlar chiziqli deb faraz qilindi.

Ushbu farazlar Sirdaryo viloyatining nisbatan barqaror iqtisodiy siyosat muhitini saqlab kelganligi va so'rov qilingan investorlar kengroq investorlar populyatsiyasini aks ettiradi deb hisoblanganligi asosida qabul qilingan.

Statistik va matematik jarayonlar tadqiqot ma'lumotlarni tahlil qilish uchun regressiya modelidan foydalangan. Foydalanilgan regressiya tenglamasi quyidagicha edi:

$$Y = \beta_0 + \beta_1 X_1 + \beta_2 X_2 + \beta_3 X_3 + \epsilon$$

bu yerda:

Y investitsiya oqimlarini ifodalaydi

X1 marketing xarajatlarini bildiradi.

X2 infratuzilmani yaxshilanishlarini ko'rsatadi.

X3 investorlarni qo'llab-quvvatlash xizmatlarini ifodalaydi.

β_0 kesish nuqtasini bildiradi.

$\beta_1, \beta_2, \beta_3$ mos ravishda mustaqil o'zgaruvchilar uchun koeffitsientlarni bildiradi.

ϵ xato atamasini bildiradi.

Tahlillar

1. Ma'lumotlarni tozalash va tayyorlash.

Ma'lumotlar to'plami har qanday nomuvofiqliklar yoki yetishmayotgan qiymatlarni olib tashlash uchun tozalandi. Ma'lumotlarni umumlashtirish uchun tavsifiy statistikalar hisoblandi.

2. Regressiya tahlili. Marketing xarajatlari, infratuzilmani yaxshilash va investorlarni qo'llab-quvvatlash xizmatlarining investitsiya oqimlariga ta'sirini aniqlash uchun ko'p o'zgaruvchili regressiya tahlili o'tkazildi.

3. Gipoteza sinovi. Har bir mustaqil o'zgaruvchining ahamiyatini baholash uchun standart gipoteza sinovlari (t-sinovlar) o'tkazildi. Umumiy

model mosligi R-kvadrat statistikasi yordamida baholandi.

Natijalar. Ushbu tadqiqotda ishlatilgan panel ma'lumotlar to'plami 2015-yildan 2023-yilgacha bo'lgan davrda Sirdaryo viloyatidagi investitsiya oqimlari, iqtisodiy ko'rsatkichlar va investorlarning fikr-mulohazalari haqida to'liq ma'lumot beradi. 1-jadvalda ma'lumotlar to'plamiga kiritilgan asosiy o'zgaruvchilar, jumladan, yillik Tashqi to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar (TTI), mahalliy investitsiyalar, YIM o'sishi, bandlik darajalari, infratuzilma rivojlanishi va investorlar qoniqishi ko'rsatkichlari keltirilgan.

Regressiya modeli. Marketing xarajatlari, infratuzilma yaxshilanishlari va investorlarni qo'llab-quvvatlash xizmatlarining investitsiya

oqimlari va iqtisodiy o'sishga ta'sirini o'rganish uchun regressiya tahlili o'tkazildi. 2-jadvalda regressiya modelining natijalari keltirilgan:

Intersept mustaqil o'zgaruvchilar nolga teng bo'lgan holatda investitsiya oqimlarining boshlang'ich darajasini ifodalaydi.

Marketing xarajatlarining bir birlikka oshishi TTI ni 1.8 million dollarga oshiradi, boshqa omillar o'zgarmagan holda.

Infratuzilma indeksining bir birlikka yaxshilanishi TTI ni 2.5 million dollarga oshiradi.

Investorlarni qo'llab-quvvatlash xizmatlarining yaxshilanishi TTI ni 3.1 million dollarga oshiradi.

Natijalar shuni ko'rsatadiki, marketing xarajatlari, infratuzilma yaxshilanishlari va investorlarni qo'llab-quvvatlash xizmatlari Sirdaryo viloyatida

1-jadval.

Panel ma'lumotlar to'plami hisobotining qisqacha tavsifi

Yil	TTI (mln USD)	Mahalliy investitsiya (mln USD)	YIM o'sishi (%)	Bandlik darajasi (%)	Infratuzilma Indeksi	Investorlar qoniqishi (1-5)
2015	120	80	5.2	85	0.72	4.1
2016	135	95	5.5	86	0.75	4.3
2017	140	100	5.8	87	0.78	4.4
2018	155	110	6.0	88	0.80	4.5
2019	160	115	6.2	89	0.82	4.6
2020	165	120	6.1	90	0.81	4.5
2021	170	125	6.3	91	0.83	4.7
2022	175	130	6.5	92	0.85	4.8
2023	180	135	6.7	93	0.88	4.9

2-jadval.

Regressiya modeli natijalari

O'zgaruvchi	Koeffitsient (β)	Standart xato	t-qiymat	p-qiymat
Intersept	100.2	5.6	17.86	<0.001
Marketing xarajatlari	1.8	0.3	6.12	<0.001
Infratuzilma yaxshilanishlari	2.5	0.4	5.92	<0.001
Investorlarni qo'llab-quvvatlash xizmatlari	3.1	0.5	6.55	<0.001

investitsiyalarni jalb qilish va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishda muhim rol o'ynaydi.

Ushbu tadqiqot natijalari Sirdaryo viloyatida investitsiya oqimlari va iqtisodiy o'sishga ta'sir qiluvchi omillar haqida qimmatli ma'lumotlar beradi. Regressiya tahlili marketing xarajatlari, infratuzilmani yaxshilash, investorlarni qo'llab-quvvatlash xizmatlari va Tashqi to'g'ridan-to'g'ri investitsiyalar (TTI) o'rtasida sezilarli ijobiy bog'liqliklarni aniqlaydi. Ushbu natijalar investitsiyalarni jalb qilishda marketing strategiyalarining hal qiluvchi rolini ta'kidlaydigan oldingi tadqiqotlar bilan mos keladi.

Bizning natijalarimiz faol marketing tashabbuslari investitsiya uchun qulay muhit yaratishi mumkinligini ko'rsatuvchi nazariy asoslar bilan mos keladi. Infratuzilmani rivojlantirish mintaqaning jozibadorligini oshirib, logistika samaradorligini va operatsion imkoniyatlarni yaxshilaydi.

Siyosatchilar Sirdaryo viloyatining kuchli tomonlari va investitsiya imkoniyatlarini namoyish etishga qaratilgan strategik marketing xarajatlarini ustuvorlik bilan davom ettirishlari kerak. Maqsadli kompaniyalar orqali mintaqaning iqtisodiy potensialini ta'kidlash uning global investitsiya xaritasidagi ko'rinishini yanada oshirishi mumkin.

Infratuzilmaga investitsiyalar. Transport tarmoqlari va raqamli aloqalarni o'z ichiga olgan infratuzilmaga doimiy investitsiyalar iqtisodiy o'sish sur'atlarini davom ettirish va yuqori qiymatli

investitsiyalarni jalb qilish uchun zarurdir.

Investorlarni qo'llab-quvvatlash xizmatlarini yaxshilash. Ma'muriy jarayonlarni soddalashtirish va tezkor yordam kabi investorlarni qo'llab-quvvatlash xizmatlarining sifatini va qulayligini yaxshilash mavjud va bo'lajak investorlar uchun qulay muhit yaratishi mumkin.

Bizning tahlilning barqarorligiga qaramay, bir nechta cheklovlar mavjud. Bular

Ma'lumotlarning mavjudligi. Tadqiqot ommaviy mavjud ma'lumotlarga tayanadi, bu esa granulyarlik va o'z vaqtida yangilanish jihatlarida cheklovlarga ega bo'lishi mumkin.

Tashqi omillar. Ushbu tadqiqot doirasidan tashqaridagi tashqi iqtisodiy va geosiyosiy omillar investitsiya qarorlari va natijalariga ta'sir qilishi mumkin.

Umumlashtirish. Bizning natijalarimiz Sirdaryo viloyatiga xos bo'lsa-da, ularning boshqa mintaqalarga tatbiq etilishi mahalliy iqtisodiy sharoitlar va siyosat asoslariga qarab farq qilishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, ushbu tadqiqot mintaqaviy iqtisodiy o'sishni optimallashtirish bo'yicha xabardor siyosiy aralashuvlar orqali qimmatli tushunchalarni beradi. Ushbu tushunchalardan foydalanib, siyosatchilar Sirdaryoda va undan tashqarida barqaror rivojlanish va farovonlikka ko'maklashadigan muhitni yaratishlari mumkin.

Diyoraxon XOLMUROTOVA,
Renessans ta'lim universiteti assistenti.

ADABIYOTLAR

1. Danylyshyn, B., Bondarenko, O., Gudzh, M., Ptashchenko, O., Mohylova, A., & Radkevych, L. (2023). Marketing Tools to Increase Regional Investment Attractiveness. Review of Economics and Finance, (21), 1101-1108.
2. Bondarenko, V. A., Botalova, M. E., Guzenko, N. V., & Romanishina, T. S. (2021). The investment component of territorial marketing in the sustainable development.
3. Bondarenko, V., Trapaidze, S., & Luchyn, O. (2020). Features of marketing approach in forming investment climate of region. Economics, Finance and Management Review, (3), 58-64.
4. Danylyshyn, B., Olshanska, O., Zabaldina, Y., Mazurets, R., Khlopiak, S., & Pivnova, L. (2021). Designing a marketing strategy for the development of industrial tourism in the region. Journal of Optimization in Industrial Engineering, 14(Special Issue), 1-8.
5. Kiseleva, A. (2017). Marketing strategy of the territory in the investment policy of the city. Strategic Management-International Journal of Strategic Management and Decision Support Systems in Strategic Management, 22(1).
6. Tien, N.H., Phu, P.P., & Chi, D.T.P. (2019). The role of international marketing in international business strategy. Journal of Research in Marketing. Retrieved from <https://www.researchgate.net/publication/>

“МИЛЛАТЧИ” АТАЛГАН МИЛЛАТПАРВАРЛАР

Президентимизнинг жорий йил 19 июлда қабул қилган «Сиёсий қатағон қурбони бўлган юртдошларимиз ҳаёти ва фаолиятини ўрганиш, тарғиб этиш ҳамда уларнинг хотирасини абадийлаштириш борасидаги ишларни кенгайтириш тўғрисида»ги қарори ҳақиқатан ҳам маънавий ҳаётимизда муҳим воқеа бўлди. Чунки ўз даврида Ватанимиз миллий истиқлоли ва халқимиз озодлиги учун курашиб, бундай шарафли йўлда ўз жонини ҳам аямаган фидойи ота-боболаримизнинг хотирасини эъзозлаш, уларнинг ҳаёти ва фаолиятини ҳар томонлама ўрганиш барчамизнинг зиммаларимиздаги бурчимиздир.

Шу боис ҳам, мазкур тарихий ҳужжат олимлар, ижодкор ва зиёлиларда катта қизиқиш уйғотди, қарорнинг мазмун-моҳияти ва аҳамияти ҳақида улар ўзларининг муносабатларини билдиришмоқда. Бу ҳақида уларнинг айримларини “жадид-медиа” кенг ўқувчилар оммасига ҳавола этди.

ЮКСАЛИШ – ЎЗЛИКНИ АНГЛАШДАН БОШЛАНАДИ

Ўзбекистон Республикаси мустақилликка эришиши билан унинг маънавий ҳаётида янги давр – уйғониш, ўзликни англаш даври бошланди. Маъмурий буйруқбозлик тизими манфаатларига бўйсундирилган тарихни сохталаштириш, нотўғри талқин этишга барҳам берилди. Миллий мафкура-мизнинг асоси бўлмиш юртимиз тарихини қайта тиклаш имконияти туғилди.

Бу борада мамлакатимизда олиб борилган энг хайрли ва энг савобли ишлардан бири Совет ҳокимияти йилларида «халқ душмани», «аксилинқиллобчи», «миллатчи», «қулоқ» сифатида қораланиб, қатағон этилган ватандошларимиз пок номларининг оқланиши бўлди. Тарихий ҳақиқат ва адолатни тиклаш бўйича олиб борилган ишлар энг аввало, ҳуррият йўлида жон фидо этган ватандошларимиз хотирасини абадийлаштиришга қаратилди.

Тошкент шаҳрида «Шаҳидлар хотираси» ёдгорлик мажмуаси барпо этилиб, унинг ҳудудида Қатағон қурбонлари хотираси давлат музейи ташкил этилди.

2017 йилда ушбу музей тарихида ўта муҳим воқеа содир бўлди. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёев ўша йилнинг 31 августида «Қатағон қурбонларини ёд этиш куни» муносабати билан бу масканга ташриф буюрганида унинг фаолиятини янада ривожлантириш ҳамда вилоятларда ҳам музейнинг бўлимларини очиш ташаббусини ўртага ташладилар. Давлатимиз раҳбари ана шу музейларни

халқимиз, айниқса, ёшларимиз учун муқаддас зиёратгоҳ, маънавият ва маърифат ўчоғига айлантириш учун барча чораларни кўриш зарурлигини алоҳида таъкидладилар.

Шунга асосан 2017 йил 22 ноябрда Ҳукуматнинг «Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги Қатағон қурбонлари хотираси давлат музейи ва ҳудудлардаги олий таълим муассасалари тузилмасида Қатағон қурбонлари хотираси музейларини ташкил этиш чора-тадбирлари тўғрисида»ги қарори қабул қилинди. Шу тариқа музей Вазирлар Маҳкамаси тасарруфига ўтказилиб, унинг фаолияти янада кенгайтирилди ва такомиллаштирилди. Қорақалпоғистон Республикаси ва вилоятлардаги 13 та олий таълим муассасаси тузилмасида Қатағон қурбонлари хотираси музейлари ташкил этилди. 2021 йилда давлат раҳбарининг топшириғига биноан Қарши шаҳридаги Одина масжидида Қашқадарё вилояти Қатағон қурбонлари хотираси музейи янгидан яратилди. Совет даврида НКВД қамоқхонасига айлантирилган ушбу тарихий обидада ташкил этилган музей 2021 йилнинг 11 октябрида Юртбошимиз иштирокида тантанали равишда очилди.

2020 йил 8 октябрда «Қатағон қурбонларининг меросини янада чуқур ўрганиш ва улар хотирасини абадийлаштиришга доир қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида»ги Президент фармойишининг қабул қилиниши эса шаҳидлар хотирасини абадийлаштириш борасида олиб борилаётган ишларни янги сифат босқичига кўтарди. Мазкур ҳужжат

асосида мамлакатимиз ҳудудлари кесимида 14 та «Қатағон қурбонлари» хотира китоблари тайёрланиб, унга 40 мингга яқин ватандошларимизга оид маълумотлар киритилди.

Қарорда белгилаб берилган вазифалар, шубҳасиз, 1937–1953 йиллар мобайнида юз берган аянчли қатағон сиёсатининг энг нозик қирраларигача тадқиқ этишда ҳамда юрт, миллат учун азиз жонларини қурбон этган жадид боболаримизнинг ҳаёти ва фаолиятини чуқур ўрганишда бекиёс аҳамият касб этади.

Шу билан бирга, ушбу қарорда кўп жилдлик «Қатағон қурбонлари» китобини чоп этиш, Тошкент шаҳридаги «Шаҳидлар хотираси» ёдгорлик мажмуасига рамзий китобни ўрнатиш, октябрь ойининг биринчи ҳафтасини мамлакатимизда «Сиёсий қатағон қурбонларини ёд этиш ҳафталиги» сифатида нишонлаш кўзда тутилган.

Жумладан, мутасаддиларга қатағон этилган аждодларимизга бағишланган саҳна асарлари ва фильмлар тайёрлашга доир топшириқлар берилгани бу борадаги ишларнинг кўламини янада кенгайтиришга замин ҳозирлайди. Айниқса, чет элдаги турли фондлар, архив, музей, кутубхона

ва бошқа илмий-маърифий муассасалар ҳамда тегишли мутахассислар билан ҳамкорликда қатағон қурбонларининг ҳаёти ва фаолиятини тадқиқ этишга доир илмий экспедициялар уюштириш вазифаси белгилангани аини муддао бўлди. Чунки ушбу ташаббус юрт тараққиёти, собиқ тузум даврида Ватан равнақи йўлида ҳаётини тиккан мард ва жасур боболаримизнинг аини дамда хорижда сақланаётган меросини ўрганиш борасида янги имконият эшигини очади.

Бир сўз билан айтганда, тарихий хотираси бўлмаган, ўтмишини унутган, аждодларини қадрламайдиган миллатнинг истиқболи йўқ. Юксак мақсадлар сари интилаётган Янги Ўзбекистонда эса тарихий адолат қарор топиб, миллий анъаналар, қадриятлар улуғланиб, халқимизнинг асрий орзу-армонлари ушалмоқда. Муҳтарам Президентимиз томонидан қабул қилинган янги қарор ҳам бунга яна бир яққол далил бўлди.

Бахтиёр ҲАСАНОВ,
*Вазирлар Маҳкамаси ҳузуридаги
Қатағон қурбонлари хотираси давлат
музеи директори, тарих фанлари доктори,
профессор*

АЖДОДЛАРИНИ ЭЪЗОЗЛАГАН ХАЛҚ КАМ БЎЛМАЙДИ

Камина қарийб ярим асрдан кўпроқ Ўзбекистонда, Марказий Осиёда қатағон қурбонлари фожиасини тадқиқ этиш билан шуғулланган, бу мавзу бўйича 30 дан ортиқ асарлар, 100 дан ортиқ илмий мақола эълон қилган, республика ва халқаро илмий анжуманларда шу мавзуда чиқишлар қилган тадқиқотчи сифатида Президентимиз томонидан имзоланган мазкур қарорнинг мазмун-моҳияти ва аҳамиятини юксак баҳолайман.

Чиндан ҳам сўнгги йилларда Ўзбекистонда сиёсий, мафкуравий, маърифий ва байналмилал аҳамиятга эга бўлган ушбу масалага собиқ иттифоқ республикалари орасида энг кўп ва жиддий эътибор қаратилмоқда. Қатағон қурбонлари хотирасига бағишланган китоблар ҳар бир вилоят бўйича нашр этилиши, барча ҳудудларда Қатағон қурбонлари хотираси музейлари ташкил қилиниши ва уларнинг самарали фаолият кўрсатаётгани ҳамда улар қатағон қилинган шахсларнинг ҳаёти ва меросини ўрганиш бўйича ўзига хос илмий масканларга айлангани барчамизга маълум.

Қарорда ҳозирги мураккаб ва таҳликали даврда мустақиллигимизни ҳар томонлама

мустаҳкамлаш, тарихимизнинг номаълум саҳифаларини тиклаш ва илмий нуқтайи назардан чуқур ўрганиш, инсон, унинг ҳақ ва эркинликларини олий қадрият сифатида эътироф этиш, шу асосда юртдошларимиз, айниқса ёш авлоднинг Ватан тақдири ва келажагига дахлдорлик туйғусини, фуқаролик позициясини кучайтириш, уларни бугунги тинч, эркин ва озод ҳаётнинг қадрига етиш руҳида тарбиялаш муқаддас бурчимиз эканлиги алоҳида таъкидлаб ўтилган.

Қарорда чор Россияси ва совет мустамлакачилиги даврида қатағон қилинган юртимиз фарзандларининг фожиали тақдирини кенг кўламли ва режали тарзда тадқиқ этиш ҳамда натижаларини оммалаштириш, ўша даврнинг атай сир тутилган жумбоқларини очиш вазифалари қўйилган. Биз ушбу қарордан беҳад илҳомланиб, қатағон қурбонларининг фожиали кечган шонли ҳаётини синчковлик билан ўрганиш борасида бор куч-ғайратимизни ишга солишимиз, бу йўналишдаги тадқиқот ва нашр ишларини янги bosқичга олиб чиқиш учун астойдил ҳаракат қилмоғимиз лозим.

Рустам ШАМСУТДИНОВ,
тарих фанлари доктори, профессор

O'ZBEKISTON QISHLOQ VA SUV XO'JALIGI

agrар-iqtisodiy,
ilmiy-ommabop jurnal

СЕЛЬСКОЕ И ВОДНОЕ ХОЗЯЙСТВО УЗБЕКИСТАНА

аграрно-экономический,
научно-популярный журнал

Muassislar:

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI
QISHLOQ XO'JALIGI VA SUV XO'JALIGI
VAZIRLIKlARI

Bosh muharrir:

Tohir DOLIIYEV

Tahrir hay'ati:

Ibrohim ABDURAHMONOV
Shavkat XAMRAYEV
Azimjon NAZAROV
Bahodir TOJIYEV
Ravshan MAMUTOV
Abrol VAXOBOV
Bahrom NORQOBILOV
Nizomiddin BAKIROV
Shuhrat TESHAYEV
Bahodir MIRZAYEV
Ravshanbek SIDDIQOV
Mirziyod MIRSAIDOV
Baxtiyor KARIMOV
Ibrohim ERGASHEV

2024-yil, avgust №8.

Jurnal 1906-yil yanvardan
chiqa boshlagan.

Obuna indeksi 895

Jurnaldan materiallar ko'chirib
olinganda "O'zbekiston qishloq
va suv xo'jaligi" jurnalidan
olindi, deb ko'rsatilishi shart.

MUNDARIJA

Зарбдор йилнинг залворли юмушлари	1
Х.КАРИМОВ. Бир ойда иккита байрам, уларни кимлар нишонлайди? ..	3
Ш.ТЕШАЕВ, С.А.ЛАНАЗАРОВ. Дефолляция – муҳим агротадбир	5
Д.МАРАСУЛОВА. Талабалик – юксак марраларга эришиш имкони	6
Каналларни бетонлаш сувни тежашда самара бераётми	9
М.МУХАММЕДОВА. Лойиҳанинг мақсади сувчи аёлларнинг роли ва мақсиди ошириш	10
Ёрдамчи хўжалик қўшимча даромад келтирмоқда	13
Замонавий чархпалак	14
Қорақалпоғистонда мобил сугориш тизими оммалашмоқда	14
Ш.НОРМУРДОВ. Ғалвир сувдан қўтарилганда	15
Сара уруғ юкори ҳосилдорлик омилидир	17
Такрорий экин дастурхон тўқин	18
Томчилатиб сугориш технологияси асосида бир йилда икки ҳосил	19
Н.ШОДМОНҚУЛОВ. Сувчининг чемпион кизи	20
Izlanish ortidagi ixtirolar	22
O'zbekiston qancha meva-sabzavot eksport qilmoqda?	23
Поллиздаги табиғимиз	24
Гуар мамлакатимизда янги ўсимлик	25
З.НОВИЦКИЙ, Г.АТАДЖАНОВА. Путь к оздоровлению зоны Арала и пустынных территорий	27
SH.NAMAZOV, SH.XIDIROVA, T.MEYLIYEV. Turli duragaylash usullarida yaratilgan ashyolarning birinchi yil olingan dastlabki natijalarini laboratoriya tahlillari	29
Э.РАХМАТХОДЖАЕВА, П.ИБРАГИМОВ, Б.ЎРОЗОВ, С.ЭРТАШЕВА. Ёўзанинг эколог-географик узоқ дурагайлаш натijasида яратилган тизмаларнинг тола сифат кўрсаткичлари	32
У.АБЫЛЛАЕВ, Д.УТАМБЕТОВ, Б.АБДУЛЛАЕВ. Полининг ўта тезпишар узун гуручли «Алмаз» навининг таснифи	34
A.DENMUKHAMMADIYEV, A.PARDAYEV, A.QODIROV, Z.RADJAPOV. Piyoз urug'lariga ta'sir etuvchi asosiy faktorlar va tajriba o'tkazish uslubi	36
E.TORENIYEV, R.YUSUPOV. Ковун пашша зараркундасининг кишловдан чиқиш муддати ва ривожланиш хусусияти	40
З.ХАФИЗОВА. Боғдорчиликка ихтисослашган фермер хўжаликларида ердан фойдаланишни ташкил этишнинг ташкилий-техник асослари	43
A.TUXTAQUNOV, X.O'LIMOV. Ёўза қатор ораларидаги қўндаланг полларни бузадиган мосламанинг иш органлари орасидаги бўйлама ва тик масофаларни тадқиқ этиш	45
K.ASTANAKULOV, I.TURDIBEKOV, M.XOLBO'YAYEV. Mosh ekini o'q ildizining kesishga qarshilik kuchini aniqlash	47
I.EKINXOJIEV. Agrar sohada mahsulot yetishtiruvchi korxonalarni moliyaviy qo'llab-quvvatlash asoslari	49
X.UMAROVA. Pillani qayta ishlash korxonalarida inqirozga qarshi boshqarish va uning o'ziga xos xususiyatlari	51
SH.MUXITDINOV, A.UTKIROV. Korxonalar iqtisodiy samaradorligini oshirishning divergent mexanizmining nazariy va uslubiy asoslari	53
M.QURBONOVA. Turizm va mehmonxonalarda umumiy ovqatlanish xizmatlarini rivojlantirishning uslubiy ta'minoti	56
D.XOLMUROTOVA. Sirdaryo viloyati investitsion muhitini marketing strategiyasi faoliyatining samaradorligini baholash	58
“Миллатчи” аталган миллатпарварлар	62

Jurnal O'zbekiston Matbuot
va axborot agentligida 2019-yil
10-yanvarda 0158-raqam bilan qayta
ro'yxatga olingan.

Manziliimiz: 100004, Toshkent sh.,
Shayxontohur t., A.Navoiy k., 44-uy.

Tel.: +998 71 242-13-54,
+998 71 249-13-54,
+998 90 946-22-42.

Veb sayt: qxjurnal.uz
E-mail: qxjurnal@mail.ru
Telegram: qxjurnal_uz
Facebook: qxjurnal

Bosmaga topshirildi: 2024-yil 3-avgust.
Ofset usulida chop etildi.
Qog'oz bichimi 70x100 1/16.
Shartli bosma tabog'i – 5,5.
Nashr bosma tabog'i – 1,31.
Buyurtma: №14. Nusxasi 750 dona.

«HILOL MEDIA» MCHJ
matbaa bo'limida chop etildi.

Korxona manzili: Toshkent shahri,
Uchtepa tumani, Sharaf va To'qimachi
ko'chalari kesishuvi.

Navbatchi muharrir – A.TAIROV
Dizayner – U.MAMAJONOV

профессионал ем-хашак тайёрлаш техникаси

“Tytan agro mash” жамоаси

*Халқимизни Наврӯз айёми билан қутлайди
ва қуйидаги техникаларни таклиф этади:*

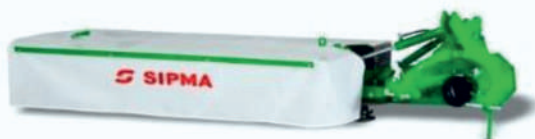
тойлаб-зичлагич

рулонли
тойлаб-зичлагич

рулон ўрагич

дискли ўргич

хаскашлар

юкни ўзи туширувчи
тиркама

органик ўғит сочиш
мосламаси

рулон
майдалагич

Манзил: Тошкент ш., 8 март кўчаси, 57-уй
(мўлжал: Сарикўл, Яшил бозор, Топчан меҳмонхонаси)

+ 998 93 555-00-95

+ 998 99 987-20-50

**LIZING
KREDIT**

Mercedes-Benz Uzbekistonda

«SARDOR AVTO INVEST» DM
Toshkentdagi rasmiy diler | Тел.: 78 150 13 60

www.mercedes-tashkent.uz

CHANGAN LABO PUL TOPAR MASHINALAR

**LIZING
KREDIT**

“SARDOR AVTO INVEST” TOSHKENTDAGI RASMIY DILER
(78) 148 09 11, (90) 174 09 11

www.sardor-avto.uz

MAHSULOT SERTIFIKATLANGAN